

HISTORIE ŽACLÉŘSKA

Učební příručka k výuce regionální historie

Eva Rennerová, Daniel Mach

OBSAH

ŽACLÉŘSKO ZEMĚPISNĚ	7
Daniel Mach	
HISTORIE ŽACLÉŘSKA	9
Co bylo nejdřív – pověst	
Vladimír Rychlík	
HRAD ŽACLÉŘ	13
Daniel Mach	
DOMOV	15
Daniel Mach	
DĚJINY REGIONU ŽACLÉŘSKO	19
Daniel Mach	
STRUČNÁ HISTORIE OKOLNÍCH OBCÍ, OSAD A MĚSTA ŽACLÉŘ	54
Eva Rennerová	
NÁRODOPIS	75
Řemesla, felčari, kroje, muzicírování	
Daniel Mach	
HORNICTVÍ	81
Dolování černého uhlí na Žacléřsku	
Daniel Mach	
PRACOVNÍ LISTY	volně vložené listy
Eva Rennerová	
Mapa regionu Žacléřsko	
Průmyslové podniky v regionu	
Hornictví - pro práci v expozici Městského muzea Žacléř	
Válečný zajatec	
Žacléřsko na historických pohlednicích	
Významné sochařské a stavební památky, pomníky	
Uhádněte, na co se používaly vyfotografované předměty	
Osobnosti regionu:	
Franz Grundmann	
Hans Havlíček	
Karl Illner, Igo Etrich - průkopníci letectví	
Josef Jarosch	
Joannes Koehler	
Jan Amos Komenský	
Emil Schwantner	
Výsledky k pracovním listům	

ŽACLÉŘSKO ZEMĚPISNĚ

Žacléřsko je venkovský region v severovýchodní části okresu Trutnov, svírá na východě Vraními horami s Královským Špičákem (881 m n. m.) a Žacléřským hřbetem na západě. Tvoří tak rozhraní mezi nejvýchodnější částí Krkonoš a severní částí Broumovské vrchoviny a zároveň zemskou bránu nazývanou Královské sedlo (524 m n. m.), neboť celou délku jeho severní hranice tvoří státní hranice s Polskem.

Žacléřský hřbet, na jehož nejjižnějším skalnatém ostrohu nad osadou Prkenný Důl stojí žacléřský zámek, směřuje a stoupá nad městem Žacléř západně k lokalitě Vízov na Rýchorách, nad níž se napojuje na hlavní Krkonošský hřeben. Oblast Rýchor, jako část Krkonošského národního parku s první zónou ochrany, patří spolu s Boberskou stráňí pro svoji subalpínskou vegetaci k nejcennějším přírodním zajímavostem. Rýchorský prales - Dvorský les s nadmořskou výškou 1033 m tvoří nejvyšší místo regionu. Další významné přírodní lokality jsou dvě rašeliniště - pod osadou Vrchová a u osady Dvorky nad Lamperticemi. Nejnižším bodem regionu je dno koryta říčky Ličná v Křenově (425 m n. m.).

Poloha území mezi dvěma horskými masivy, které oslabují západní větry a zesilují severní proudění z Polska, určuje klimatické podmínky regionu. Průměrná roční teplota v nadmořské výšce 604 m (meteorologická stanice Žacléř) činí 6,1 °C. Vysoká je roční oblačnost 65 – 70 % dnů s průměrem srážek 857 mm a také počet mlhavých dnů až 100 v roce. Typické pro region je podzimní a jarní inverzní počasí, kdy je v údolí nepříjemná mlha a zima, avšak kolem výšky 800 m n. m. na Rýchorách či Vraních horách svítí slunce a je tam o poznání tepleji. Žacléřsko se tedy dělí do několika klimatických pásem od teplejších údolí (Křenov, Zlatá Olešnice, Královské sedlo), až k typicky

horským hřebenovým podmínkám na vrcholu Rýchor.

Území žacléřského regionu je rozděleno do tří samostatných povodí. V severní části je to povodí boberské tvořené prameny a potokem Bobr, který míří přes hranice do lokality Niedamirow v Polsku. Tam je posílen dalšími přítoky z východní straně Albeřického sedla, napájí přehradní nádrž Bukowka a jako řeka Bobr, na které jsou vybudována další vodní díla i s elektrárnami (např. Pilchovická přehrada), se u města Ratzdorf vlévá do Odry.

Dalším povodím na území Žacléřska jsou přítoky říčky Ličná a její vlastní tok. Ličná se u Trutnova vlévá do Úpy.

Sněžný potok, který pramení na severovýchodních svazích Dvorského lesa, se v osadě Malý Křenov vlévá do Ličné.

Zeměpisnou zajímavostí je rozvodí Baltického a Severního moře u Černého mostu nad krátkým železničním viaduktem před obcí Královec. Černý potok se vlévá do Bobru a spolu s jeho vodami odtéká do Polska, aby nakonec s vodami řeky Odry ústil do Baltského moře. Potoky Dlouhá voda od lomu v Královci, Lesní potok, Důlní lampertický potok a Luční potok se vlévají do Ličné, Úpy, Labe a s jeho vodami do Severního moře.

Žacléřské souvrství s uhelnými slojemi karbonského stáří je bohaté na horniny. Žacléřský hřbet je tvořen svorem a rohovcem, který patří do fylitových hornin. Na Rýchorách před křižovatkou Kutná je vápencové ložisko, které se zde těžilo. Údolí mezi Žacléřským hřbetem a Vraními horami je vyplněné žacléřskými uhelnými vrstvami (černé uhlí), doplněné pískovci a slepenci. Boberská lokalita spolu s královickou rovinou je tvořena naplaveninou

říčního štěrku, písky a hlínovými vrstvami. Oblast Prkenného Dolu je zase tvořena melafyrem (který je vulkanického původu) a slepenci. Vraní hory, které jsou také vulkanického původu, tvoří převážně

ryolity, těží se v Královeckém lomu a drtí na štěrkový kámen. Na úpatí Vraních hor se táhne k Bečkovu pás svorové horniny s vápencovými ložisky, také zde se vápennec těžil.

POVĚST - CO BYLO NEJDŘÍV?

Sága – Vladimír Rychlík

Čím větší dálku se snažíš zrakem proniknout, tím nezřetelněji rozeznáváš hory, kopce, údolí, vodní toky. Někdy ještě domy. Ale tvar a pohyb lidských postaviček už docela mizí. Nejdále na obzoru bývá mlha.

Čím hlouběji chceš prohlédnout do vzdálených věků, tím obtížněji určuješ podrobnosti dějů, osudů, činů. Stopy lidských slov a citů nenajdeš. Jsou také skryty mlhou dále. Co najdeš za ní – je už jen pověst.

V pravěké mlze vidíme pohraniční kraje České země pokryté pustým pralesem. Jen množství zvěře se tu prohání. Za ní přichází občas lovec, ale nepřístupné hory nelákají nikoho, aby se tu natrvalo usadil.

Z vnitrozemí odešly keltské kmeny, přetáhli Germáni a české rody našly v zemi vytouženou vlast. Vládli Přemyslovci, legendární dynastie. Ale časy to nebyly růžové. Bratrovražedné boje, úklady, nenávisť na smrt, to všechno bylo mezi syny panovnického rodu, mezi českými kmeny a stejně tak i často mezi bratrskými národy – Čechy a Poláky.

Po smrti slavného českého a polského krále Vratislava II. (r. 1092) nastaly znovu boje o trůn mezi jeho syny a jinými příbuznými. Nejmladší syn Vratislavův, Soběslav, získal pomoc polského krále Boleslava III. a vtrhl s ním do Čech, aby se zmocnil vlády. Výprava si našla novou, dosud neznámou cestu, v tehdejší době jistě velmi neschůdnou – pod krkonošskými horami, dnešním Žacléřským průsmykem. Polský kronikář přirovnával toto tažení k Hannibalově odvažné cestě přes Alpy. Od té doby se stala Slezská stezka spojnicí mezi oběma slovan-skými zeměmi.

Polské vojsko svému chráněnci přineslo

sice vítězství, ale nikoli trůn a po čase se vracelo domů do Polska.

Zde začíná pověst, která se mohla odehrát v době středověku. Někteří autoři se k ní staví velmi odmítavě, protože je nepravděpodobná. Mají pravdu, skutečnost je v ní asi hodně zkreslená, ale už pro své stáří ať má své místo zde:

Za prvního úsvitu dohasly ohně vojenského tábora. Zvedl se hluk a halas jako každého dne. Unavené, nocí málo osvěžené houfy polského vojska se pomalu prodíraly těžko schůdnou stezkou, kterou s nadlidskou námahou prorazily na pochodu do Čech. Teď se konečně vracely domů, do vlasti. Oddíl za oddílem, tak jak se který vypravil na cestu, na pořádek se valně nedbalo. Za posledními se zavřely větve houštin. Křik a nadávky zapadly kdesi za obzorem. Vrátily se ticho a mír, které tu vládly odpradávná.

Slunce stoupalo na obzoru, prosvitlo křovinami a těžko říci, zda ustrnul víc pa-prsek, který zašimral v nose – divoce vyhlíže-jícího, zarostlého válečníka, chrápajícího na suchém listí, nebo náhle vyburcovaný spáč. Křik, poplach. Vyskočil jich takto vy-děšených bojovníků celý houf. Kupodivu brzy pochopili, co se stalo: slunce vysoko, jejich oddíl je tady, velitel – Měšek – s nimi, ale hlavní voj s králem nikde. Kolem ticho, na volání nikdo neodpovídá. Věc je jasná. Zaspali, nikdo je nevbudil, vojsko odtáhlo a oni tu zůstali sami.

Sedli si, aby v klidu rozvážili situaci. Ach, ten klid! Jak dlouho nepociťovali takový rajský mír, jak dlouho to žili ve válečném pekle! Cosi jako svědomí je poštuchovalo, aby už vstali a dali se po stopě za ostatními. Jeden za druhým si potichoučku i s Měškem zas lehal na záda. A dlouho, dlouho se nikomu nechtělo do řeči. Málo platné,

Měšek byl přece jen velitel. „Tak co? Půjdeme domů?“ Domů – to bylo bolavé slovo. Pálilo. Přehazovali je v mysli i na jazyce sem a tam, jako by zkoumali pravost mince. Nezáleží na tom, kdo začal. Slova se drala z hrdla těžko – a dopadala jako kameny, jako válečné sekery a mlaty. To proto, že byla pravdivá. Všichni do jednoho

a srdců kolem?“

Nebylo třeba o tom hovořit, bylo třeba jen zůstat ležet a myslet nebo nemyslet a čekat, až cosí přebolí. Závěr mlčenlivé diskuse se ozval hodně nahlas: „A vůbec, doma je teď tady.“

To byl signál k válečnému pokřiku. Kupodivu, najednou byl hlad. A už kdosi vlekl zabitého srnce. Jiný jásal u řeky, nemohl ani unést ryby, co jich za chvilku nachytl. Peklo a smažilo se, jedlo a pilo se, pravda, byla jen čistá voda, ale nálada byla výborná i při jisté zdrženlivosti.

Míjely dny plné blažené pohody. Ale zkušený válečník není zajíc. Ví, že v létě je třeba myslet na zimu. A konečně – nemusí tu být tak bezpečno vždycky. Tedy – je třeba obstarat ubytování nejen proti mrazu, ale i podle všech vojenských předpisů pevné a bezpečné. Bude to někde hezky vysoko, na skále dobře opevněné. Silných kmenů a kamenů všude dost. Zima je nepřekvapila, hověli si v suchu, teple a bezpečí v nové tvrzi.

to cítili. „Nač vlastně domů? Chvilku pobudem a zas nás poženou do jiných bitev, tak dlouho, dokud někde nezdechnem. Tady je nádherně. Jak v nebi, co o něm kněží vypravují. Jistě je sem už blízko z té velebné sněžné hory, bílé už z podzimu. Proč nezůstat tady? Koho se bát? Snad těch jelenů

Překvapení přišlo až na jaře. V údolí při řece se ozvaly lidské hlasy, dusot koňských kopyt a rachot kol. Napjatě naslouchali. To nebylo vojsko. Byl to průvod – ano, zřejmě obchodníci, kteří jeli z polské strany do Čech. Kamarádi hleděli mlčky na konvoj, dívali se jeden na druhého, jako by si

navzájem chtěli vyčíst z očí, co si o tom druhí myslí. Odkud a kam jedou? Co asi vezou? Sůl, drahé látky, vzácné koření, výborné zbraně, víno, zlato – co ještě? Mlčelo se jaksi zachmuřeně. Karavana odtáhla, aniž zpozorovala ukryté muže.

Ten i onen si toho večera nějak pečlivě čistil a brousil zbraň. A nějak vztekle svlékali zbytky chatrného oblečení. Ta voda dnes nebyla k pití.

Netrvalo dlouho a táhla nová kupecká výprava. Polští ztracenci byli právě na lovu. Ne všichni, Měšek s nimi nebyl. Kupci tvořili dost silný houfec. Začala diskuse, zpočátku jen na půl úst: „To budem pořád lovit jen zajíce a srnce? Tomu se nedá říci blahobyt. Proč mají jiní a my ne? Tady máme u nosu všechno, co potřebujeme. Tak už konečně jednou půjdeme a vezmeme si to, ne?“ Na řeči nebyl čas, šli všichni. Šarvátka byla krátká. Krev tekla na obou stranách, ale rány byly takové, že se daly spravit. Útočníci si vybrali z vozů, co potřebovali a kolik unesli a pustili kupce. A byla sůl, po které tolik toužili, byly šaty, zbraně, vzácná jídla, víno. Měšek se zprvu kabonil, ale když mu nalili pohár vína, rozsvítily se mu oči jako i všem ostatním a bylo veselo, zpěv a šum na tvrzi, jako nikdy předtím.

Od toho dne se konaly takové akce promyšleně a organizovaně a propásla se málokterá příležitost. Teď byl pro posádku tvrze pravý blahobyt, ale nedá se říci, že tam zůstal dřívější klid. Probudila se znepokojující vojenská ostražitost. Obávali se, že takto nebudou moci provozovat stále svoje řemeslo, nazveme je pravým jménem – loupežnické, lapkovské – v úplném bezpečí jako dosud. Jednou může dojít k útoku vojska na tvrz a proti takové přesile by se dlouho neubránili. Dobrá věc bude, když si vysoko v horách na lepším, nepřístupném místě vybudují ještě jednu, vskutku nedobytnou pevnost, kam se uchýlí v nebezpečí. Šli proti proudu řeky, odbočili do menších potoků. Tam znali skálu, která jako by

se vznášela nad hlubokým dolem. To bylo to pravé místo. Tam postavili tvrz, ve které si troufali odolat každému útoku. Oddíl se pak rozdělil a část zůstala posádkou na nové tvrzi. Dvě stanoviště jim pak pomáhala při loupeži udolat i ozbrojené výpravy kupců. Docházivalo k bitvám, ve kterých měla svoji kořist i smrt. Lupiči ovšem měli ztráty jen zřídka.

Dělej co dělej, přísloví o džbánů a utrženém uchu mělo svoji platnost asi už v těch dávných dobách. Nechce se mi dál barvitě líčit podrobnosti smutného konce, ke kterému muselo dojít, a dopovím jej beze všech okolků.

Lapkové ve svém blahobytu zbujněli. Jinak tomu ani nemohlo být. Několika nehrabivějším a nejdivočejším se zachtělo lovit pro sebe a nedělit se s ostatními. Však jejich vůdce se prý jmenoval Hrabíše. Odešli z horské tvrze a postavili si nové pevné hnízdo asi hodinu cesty na jih, nad údolím, kde klidní vesničané pak založili osadu Libeč. Tvrz pojmenovali Hrabí. Provedli tenhle podnik tajně, bez vědomí velitele Měška. Oddíl je brzy vypátral. Soud byl přísný: oslabili mateřskou pevnost, poškodili společnou věc. Za zločin proti bezpečnosti kolektivu byla smrt. Celý oddíl se proti nim vypravil, pobili je do jednoho a tvrz zapálili. To už byl začátek konce.

Rybáři knížete Jaromíra se dostali po řece Úpě od Jaroměře až k úpatí hor, k místu, kde později vyrostla česká osada Úpa, po čase přejmenovaná na Trutnov. Tam v úplné pustině na skále slyšeli zakokrhát kohouta a rány, jako když se štípe dříví. Vyslídili, že tam sídlí loupežná tlupa. Vrátili se s tou zprávou ke knížeti a ten vyslal ozbrojený oddíl zkušených bojovníků, kteří se vplížili do hradu a překvapenou posádku zajali. Pochytali je, svázali a na mučení doznali záškodníci, co zlého už napáchali. Prozdili také svoje druhé sídlo v horách. Vojáci vzali jednoho lupiče, který byl ochoten zradit druhý, když tím zachrání svou vlastní

kůži, a ten je dovedl k horské tvrzi. Za noci a nepozorována došla četa k bráně. Zajatý lupič dal smluvené znamení strážci. Ta otevřela bránu, vojáci vpadli, umlčeli strážce a za chvíli leželi ostatní lapkové svázáni. Vojáci byli dlouhým pochodem unavení a hladoví. Jejich průvodce se nabídl, že je provede ještě po hradě. Vyplatila se jim ta prohlídka spíží, komor, sklepů a chlévů. Všude zásoby masa, zvěřiny, nejrůznějšího

jídla a vína. Hodovali a hýřili až do rána. Ráno naložili svázané zlosyny na vozy, povozů a koní bylo dost, a ujížděli ke knížeti Jaromírovi. V Jaroměři si vytrpěli loupežníci nový výsledek a byli posláni do Prahy. Po třetím výslechu už se těšili na popraviště.

A tak skončili první vybájení lapkové horského hradu Žacléře.

▲ Zámek Žacléř, polovina 19. století

HRAD ŽACLĚŘ

“Na samých hranicích mezi palouky a rolemi a lesy leží městečko Žaclěř, poskytující svým pozadím, vysokými horami obrazu rozkošného, jako nějaké jesličky. Městečko, jehož horský ráz podloubí prozrazují, skládá se ze dvou řad domů na mnoze dřevěných. Na jižním konci stojí starý hrad již zdaleka viditelný na ostrohu, který se na třech stranách do údolí strmě sklání.”

Takto poeticky začíná svůj popis žaclěřského hradu a jeho okolí August Sedláček, historik a místopisec. Přestože ve druhé polovině 19. století byl již žaclěřský hrad zámkem, zachoval si některé prvky původního hradu. Moravský rod Švábeniců, osídlil od r. 1240 kraj a rozděloval Trutnovsko mezi nové osadníky, měl také podíl na budování strážních hradů. Mimo jiné mezi ně patřily Rechenburg nad vsí Libeč a hrádek Bolkov u železničního viaduktu v Libči jako opevnění trutnovského území. Hrad Žaclěř byl vybudován jako jeden z královských pozemních hradů snad na počátku 14. století na skalnatém ostrohu vysoko nad údolím Prkenného Dolu. Německý název Schatzlar nejpravděpodobněji znamená místo – Lar, kde se vybíral poplatek, clo – Schatz. Později byl počestěn na Šaclířov či Žaclěř. První písemná zmínka o hradu Žaclěř pochází z roku 1334.

Od západu, jihu a východu byl téměř nedobytný. Od přístupové cesty ze severu byl chráněn hlubokým příkopem, přes který byl vybudován dřevěný most, ten byl na začátku 19. století nahrazen mostem kamenným. Za mostem vpravo stála až do r. 1888 kamenná správní budova postavená na neopracovaných sklanatých základech tak, že skála vystupovala místy až do prvního patra. Zajímavá byla nerovnoměrně rozložená okna a úklon východní zdi budovy. Do této zdi je zakotvena ozdobná kamenná brána s mohutným svorníkem, do kterého

je vytesána růžice. Samotný palác je nepravidelného šestihranného půdorysu podle daného skalnatého základu výběžku. Kolem celého paláce se zatáčí cesta nad bývalým dolním hradem až k nové bráně od západu. Touto branou bylo možné vstoupit do dvora, který byl ze všech stran uzavřen. Od severu již zmíněnou správní budovou, od západu hospodářskými budovami a od východu chránila dvůr bývalá hradba horního hradu, na jižní straně dvora stojí budova hlavního paláce s mansardovou střechou a barokním vstupním portálem, jehož některé prvky se podobají zdobení spodní brány. August Sedláček se zmiňuje o čtyřhranné věži, která byla začleněna do budovy, usuzuje tak na základě silných zdí na východní straně. Vrchní část věže dal odbourat Kryštof z Gendorfu, když přestavěl v r. 1555 hrad Žaclěř na zámek.

V 19. století měl zámek podobu, kterou mu dali jezuité. Ti obnovili areál i s budovami po dvojím vydrancování (v r. 1635 a 1645 během třicetileté války) až v r. 1750. Je mož-

né, že i barokní vstupní portál do paláce je dílo Jiřího F. Pacáka, který ve službách jezuitů vyzdobil vstupní portál a oltář kostela Nejsvětější Trojice a vytvořil Mariánský sloup na Rýchorském náměstí v Žaclěři. Jezuité zřídili v severozápadní části sklepení zámeckého paláce kapli. Již v r. 1759 byl zámek opět poničen požárem a během Slezských válek neušel plnění.

Dalších významných úprav se dočkal zámek Žaclěř v letech 1888 – 1894. Jeho tehdejší majitel Waldemar Hesse nechal zbořit správní budovu a hospodářské budovy, které obklopovaly dvůr. Získaný materiál byl pak použit k vybudování hradeb s cimbuřím, které obklopily celý areál zámku. Samotný vstup na kamenný most je opatřen kovanou branou usazenou ve vysokých pilířích. Místo dolní vstupní brány byla postavena kulatá věž s točitým schodištěm, které vede na podsklepený horní dvůr. Také v rozích celého areálu zámku byly vystavěny věžičky se střelnými. V prostoru dolního hradu na samém okraji skalnatého výběžku byl vybudován parčík s kulatým bazénem. K němu je možné sestoupit po točitém kamenném schodišti ve čtyřhranné věži v jihozápadní části okružní cesty kolem paláce. Nová kovaná vrchní brána je opatřena iniciálami tehdejšího majitele „W H“. Z velké části byl zachován zámecký palác se vstupním barokním portálem, nad ním ve výšce I. patra ve fasádě plastický erb Pulpána rytíře z Feldsteinu.

Zachovány byly také klenuté prostory v přízemí. V místě jezuitské kaple byla zřízena kotelna, zůstal zde však zazděný původní vchod do kaple.

Poblíž zámku byla postavena nová hospodář-

ská budova čp. 203 a nová správní budova čp. 101 (lesní správa).

V r. 1928 po zásahu bleskem opět zámek hoří, je zničena mansardová střecha, která je obnovena v původní podobě stavitelem Schubertem.

Osudným se stal žaclěřskému zámku r. 1945, kdy byl jeho interiér vyrabován a jeho prostory pak sloužily jako ubikace, internát, také se zde vyučovalo. Po dalším požáru byla mansardová střecha necitlivě nahrazena sedlovou střechou. V 80. letech minulého století sem pravidelně jezdily děti z průmyslových oblastí na školu v přírodě. V r. 1992 přešel zámek z majetku státu do majetku města Žaclěř a v r. 1997 byl prodán firmě Omikron. Jeho prostory vyčištěny, zbaveny omítek a opravena střecha. Strop reprezentačního sálu s loveckými motivy v I. patře zůstal zachován. Při odstraňování omítek byla objevena výzdoba s ornamentálními a květinovými motivy na stěnách mezi okny v severovýchodním sále prvního patra. Téměř celý palác je postaven z břidlicového kamene, ten byl vytěžen v okolí zámku a ještě dnes jsou patrné hluboké rýhy po jeho odtěžení. Ve zbytcích hradeb a základech po věžičkách jsou patrné opracované kameny z původní dolní pískovcové brány a další fragmenty zřejmě ze zbourané správní budovy. Firma Omikron prodala zámek v r. 2004 holandské společnosti Cosy

Cottage s. r. o.

Tato společnost slibovala vybudovat v prostorech zámku apartmány hotelového typu, aniž by však cokoli začala, projekt na začátku roku 2008 ukončila. Celý areál zámku i s palácovou budovou tak nadále chátrá.

DOMOV

Domov je ulice, po které jdeme, a stromy, které ji lemují, obchody, do kterých chodíme nakupovat, škola a lavice, ve které sedíme, kamarádi, se kterými si hrajeme, a také pohled k Vraním horám, cesta na Rýchory a kytky na loukách, dům, ve kterém bydlíme, především pak kuchyně, kde máma připravuje něco dobrého na zub, náš pokojík se stolem, na kterém píšeme úkoly, naše postel, ze které se nám ráno nechce, táta, se kterým děláme, co nás baví. Náš domov je vlastně všechno kolem nás, kde žijeme.

Zajímalo by vás, jaký domov tu měli lidé, kteří tu žili před tisíci lety? Tak to nevíme přesně, protože z té doby nemáme žádnou písemnou zprávu. Všude tady byl hluboký les, množství bystřin a žili tu vlci, medvědi i jiná divoká zvířata. Když však lidé zjistili, že se mezi horami snadněji dostanou z jedné země do druhé a naopak, prosekali tudy cestu. Takovým místům se říká zemská brána. Tu naši zemskou bránu nazvali Královecký průsmyk, nebo taky Lubawský průsmyk, záleží, na které straně hranice žili. Cesta to byla důležitá. Velmi brzy po ní putovali obchodníci se svým zbožím. Na ochranu té cesty a hranice pak lidé postavili hrad na vysoké skále.

Ptáte se, jak se tu lidem žilo? Jaký byl jejich domov? Lidé, kteří se zde usadili, byli horalé z alpských zemí. Museli nejdříve vykácet lesy a zúrodnit půdu. Také chovali hospodářská zvířata. Práce to byla velmi těžká, protože tehdy žádná mechanizace nebyla. Představte si, že byste měli jen ruční pilu, sekeru a káceli jimi stromy, nebo motykou srovnávali půdu. Místo traktoru by vám sloužil kůň nebo vůl. Vůl byl silnější, ale i krávy táhly povozy. Kosou byste sekali louky a obilí na políčkách. Pěstovalo se tu žito, ječmen, oves a později i len. Políčka byla do kopců a lidé využívali

sebemenší kousek půdy, aby měli živobytí, často to znamenalo očistit pole od mnoha kamenů. Každý rok se snášely kameny z polí na hromady při mezích. Na této těžké práci se podílely i děti, které pracovaly od útlého věku. Na Rýchorách spatříte ještě dnes tyto velké hromady kamení, vzpomeňte si při pohledu na ně, jak těžký život tu lidé měli.

Jedna z prvních obcí v našem kraji byl Královec, poprvé se o něm píše v roce 1289. Zlatá Olešnice se poprvé připomíná v roce 1297 a její název pochází od dolování zlata. Zlato se dolovalo také na Rýchorách. Chtěli byste také rýžovat zlato? Museli byste přemístit hodně zeminy. Zlato je těžší než ostatní hornina a při vyplavení zůstává na dně.

Ve Zlaté Olešnici stojí nejstarší kostel našeho kraje, jmenuje se kostel sv. Kateřiny.

Bernartice se také připomínají ve stejném roce jako Zlatá Olešnice. Všimli jste si, co mají ve znaku? Znak obce nebo města znázorňuje něco dominantního, něco důležitého o tom místě. Víte, jak vypadají znaky obcí ve vašem kraji? Víte, že na lampertickém znaku je ovečka a včelí úly?

Lampertice se připomínají až v roce 1521. Na území Lampertic byl učiněn v roce 1570 významný objev. Našla se tu ložiska černého uhlí. Představte si, že najdete podivný kámen, který je černý, lehký a špiní, když ho ale dáte do ohně, najednou hoří a hoří déle než dřevěné klacíky i teplo dává větší, je to černé uhlí, které se v žacléřských dolech dobývalo více než 400 let.

Pod hradem Žaclěř vybudovali lidé osadu a nazvali ji Bornfloss – to znamená na pramenech. Skutečně pramenů nad Žaclěřem je spousta. Bornfloss se

poprvé připomíná roku 1352.

V roce 1421 přitáhli k Trutnovu husité a pro kraj to znamenalo velikou pohromu. Husité byli nesnášenliví vůči lidem jiného náboženského vyznání. Žacléřsko bylo protestantského vyznání a během těchto nájezdů bylo podhradí vypáleno a vydrancováno. Husité táhli dál Královeckým průsmykem do dnešního Polska, aby přinesli pohromu celé Křešovské kotlině. Už jste byli v Křešově? V monumentálním barokním chrámu je namalovaná scéna, na které husité vraždí křešovské řeholníky. Bohužel to nebylo naposledy, co náš kraj postihlo takové neštěstí.

V průběhu 18. století, to se už městečko pod hradem nazývalo Bernstadt, opakovaně žacléřskou krajinou procházela pruská vojska krále Friedricha II. Vojáci si brali, co potřebovali a také se tu bojovalo. Kručelo

by vám od hladu v břiše a také byste všichni měli strach. Vojáci nakazili obyvatelstvo horečnatou nemocí, na kterou lidé umírali, zvláště děti.

V 19. století dochází k velkým změnám. Šikovní lidé daleko více využívají sílu tekoucí vody a staví mlýny a různá vodní kola, která pak pohánějí stroje. Představte si, že chodíte do takového mlýna pro mouku, ze které máma pak upeče placky nebo chléb. Nebo doprovázíte tatku, který pracuje v nějaké továrně. Otáčejí se tam velká kola, která pohání ještě větší kolo s lopatkami, tím otáčí voda svedená z potoka. Všude rámus a moc to nevoní, hlavně ve velkých kádích, ve kterých se míchá nějaká kaše. Tak to asi vypadalo v továrně na výrobu papíru v Prkenném Dole. Děti pracovaly v továrnách už od 13 let.

Větší kluci, kteří to uměli s koňmi, jezdili s povozem. Vozili například vápenec

do pece v Černé Vodě, nebo do pecí v Albeřicích a na Bečkově a také vozili uhlí, se kterým se v pecích topilo. Děvčata se s mámou učila, jak se starat o domácnost, vařit, práť na valše, obstarat slepice, podojit kozu a obracet seno, aby se dobře usušilo.

A co škola? Na konci 19. století chodily děti do školy téměř ve všech obcích na Žacléřsku. Mladší i starší děti seděly v jedné třídě, říkalo se jí jednotřídka a každý podle svého věku pracoval na zadaném úkolu. Jako žáci byste toho moc nepotřebovali, hlavně břidlicovou tabulku s olůvkem - takovým písátkem, kterým se na ni psalo. U tabulky byla na provázku houbička a tou se zase všechno mazalo. V Žacléři již stála na přelomu 19. a 20. století německá pokračovací škola, učil se tam v té době němčinu Josef Čapek. Bydlel na náměstí u hostinského Žišky, ale stejně nejraději běhal po loukách a lesích na Rýchorách.

Co byste se tehdy učili? Skoro jako dnes psát, počítat, dobře číst, kreslit. Důležitými předměty byly dějepis, zeměpis, přírodopis a také tělocvik a zpěv. Tehdy se hodně zpívalo, rádio nebylo a lidé znali mnoho písniček. Mámy a babičky zpívaly dětem už u kolébky, a tak také děti znaly mnoho písniček. Zpívalo se při práci, když bylo smutno i když bylo veselo. Přestože bylo ve škole veselo a děti byly taky rošťáci, učitel měl autoritu a pro případ po ruce vždycky rákosku. Když se něco provedlo a dozvěděl se to táta, byl výprask ještě doma. Pokud byste se narodili v české rodině, tak byste do české školy chodili až po I. světové válce, dříve tu byly jen německé školy.

Velkou událostí v našem kraji pro všechny obyvatele a obzvláště pro děti byla stavba železnice a průjezd první parní lokomotivy. Z dálky bylo slyšet supění a nad lesem se valil kouř. Parní stroj roztáčel kola lokomotivy, topič přikládal do kotle uhlí, lokomotiva odfukovala páru. Utíkali jste ke kolejím, jen co v dálce zahoukala píšťala.

V Bernarticích byl krásný pohled na most, přes který táhla lokomotiva nákladní vagony, počítali jste je a hádali, kolik jich bude. Často ještě druhá lokomotiva na konci vlaku tlačila. A co teprve v zimě, páni, to bylo sněhu! Lidé si museli prohazovat do nízkých domků tunely a vlak ve sněhu často uvízl.

Představte si, že si takhle hrajete venku na louce, jsou prázdniny a najednou se ozve zvláštní vrčení, je to slyšet ze vzduchu a najednou spatříte na obloze velkého ptáka, jak letí podél Vraních hor směrem k Trutnovu. Je to letoun Taube konstruktéra Igo Etricha, který se připravuje na rekordní let pěti zeměmi, je 24. srpna 1913. Pan Etrich postavil v Lubavce továrnu na výrobu letadel Taube.

V tomto roce jste svědky ještě další významné události, do obcí na Žacléřsku je zaveden elektrický proud. Večer se najednou rozsvítí pouliční osvětlení. To je paráda, ale do horských obcí se elektřina ještě nedostala.

Začala I. světová válka a lidem bylo těžko, zase byl hlad a bída. Pokud vaše rodina patří k nejchudším a tátu máte ve válce, stojíte asi frontu na polévku, kterou uvařili v nějaké tovární kuchyni v regionu. Alespoň něco teplého do žaludku.

Válka skončila a jste rádi, že se vám taťka vrátil, v sousedním domě mají velký smutek, protože jim se táta nevrátil. Strhávají se také orlice - znak Rakouska-Uherska, prý to už neplatí, od teď žijete v Československé republice a vaším prezidentem je pan Masaryk.

Po prašných cestách začínají jezdit první automobily, to je podívaná! Velká, ještě dřevěná loukoťová kola, vpředu chladič, na každé straně veliké vyleštěné reflektory, motor se roztáčí klikou, z výfuku vzadu to čoudí. Jak rádi byste se svezli! A co teprve motocykl, naleštěné chromované roury

výfuku, nádrž s takovými hodinami a velkou řadicí pákou a pod ní velký motor, to by bylo krásné prohánět se na motocyklu.

Všechny tyto dnes normální každodenní věci byly něčím novým a úžasným. Kino, kde se hrály němé filmy, polyfony na kovové desky s pérovými strojkami, první rádio, které škvrkalo a prskalo, benzinový stacionární motor, který poháněl mlátičku, nebo dokonce elektrický motor, který poháněl dřevěnou pračku.

Děti měly velkou radost, když se pořádala nějaká slavnost. To hrála hudba a tancovalo se. Taťka s mamkou si oblékli sváteční šaty, mamka má pro takové příležitosti v truhle schovaný kroj. Některé děti si obléknou i botky, ale ty nejchudší chodí stejně pořád bosy. Všichni se těší na dobrou cukrovinku nebo párek.

Dvacáté století vstoupilo do svého třetího desetiletí a dospělí začínají nějak divně mluvit, před dětmi jako by něco skrývali. Dohadují se a vypadají velmi vážně, a to jak v německých rodinách, tak v českých. Nejčastěji vyslovují slovo Hitler a také Henlein. V té chvíli ještě děti nevědí, že budou muset Hitlera jako německého vůdce zdravít zvednutou rukou. Něco se chystá. Nákladní vlaky přivážejí množství železa a stavebního materiálu. Nákladní automobily to všechno vozí přes město Žacléř nahoru k vrchu Stachelberg nad Babím. Potkáváte vojáky československé armády, kteří na všechno dávají pozor. Vaši větší kamarádi se tam byli podívat a s vykulenýmá očima vyprávějí, že tam jsou obrovské stavby a pořád tam i v noci pracuje mnoho lidí. Píše se rok 1937 a nad Babím se staví betonové opevnění. Lidé jsou znepokojení, už nejsou tak přátelští jako dříve, zvláště mezi Němci a Čechy roste napětí. Pokud vyrůstáte v německé rodině, slýcháváte, že tu bude Německo. Pokud vyrůstáte v české rodině, pak slýcháváte taťku s mamkou, jak se radí o tom, že budou muset odejít k babičce, která bydlí u Hradce Králové, že

tam budete bydlet. Napadne vás, že přijďte o kamarády, v tom se dospělí na děti ale příliš neohlížejí.

Žacléřsko se skutečně stalo součástí Německa a čeští kamarádi skutečně odešli, jen málo jich zůstalo. Všichni vítali německé vojáky, kteří pochodovali ulicemi. Některí jeli na koních a poprvé jste viděli také vojenská vozidla. Nebyla tak hezká jako auta s vyleštěnými reflektory, seděli v nich vojáci a měli pušky. Hned jste si s kluky hráli na vojáky. Taky ve škole je více hodin tělocviku, cvičíte, abyste byli jednou dobrými vojáky.

Probíhá válka a lidé už nejsou tak nadšení jako v den, kdy tu pochodovali vojáci poprvé. Stává se, že přijde pošťák z dopisem, ve kterém je mnoho smutku. Píše se tam, že se táta nebo starší brácha už z války nevrátí.

Konečně přichází konec války a všichni jsou moc rádi. Vy ale patříte do německé rodiny a máte strach, protože Němci, kteří válku rozpoutali, ji nakonec prohráli. Pak přichází rozkaz, že tu musíte všechno nechat, vzít si jen nejnnutnější věci a shromáždit se na určeném místě, je to v Mladých Bukách. Natěsnají vás do vagónů a odvázejí k německým hranicím. Svůj domov, ve kterém jste ani nestihli vychodit školu, jste ztratili.

Děti českých rodin, které odešly třeba ke Hradci a bydlely u babičky, se vrátily zpět. Už to ale není jako dřív, je tu mnoho cizích lidí a taky cizích kluků a holek, budou si muset zase zvykat. Brzy ale začíná škola a všechno se nějak srovná. Některí němečtí kamarádi tu zůstali, protože jejich taťka pracuje na šachtě a horníků je málo. Uhlí je moc potřeba, a tak si kluci říkají, že také půjdou do dolů.

Před dětmi v kraji mezi Vraními horami a Rýchorami je nové dětství, do kterého tak často zasahují dospělí a bohužel někdy málo na ty děti myslí.

DĚJINY REGIONU ŽACLÉŘSKO

Archeologický výzkum v letech 1975 – 76 zjistil pravěká stanoviště s množstvím pazourků mezi říčkou Ličná a řekou Úpou nad dnešním vlakovým nádražím Trutnov Střed. Skupiny lovců tehdy spíše však krajinou procházely. Drsné podnebí je k trvalejšímu usazení nelákalo.

Zemská brána a hrad

Pohoří a husté lesy tvořily již v dávné minulosti přirozenou ochranu hranice. Prostorovou zemskou branou je i Královecký průsmyk mezi Vraními horami a Krkonošským (Rýchorským) hřbetem. V r. 1100 si tímto tehdy hustě zalesněným průsmykem během tří dnů prosekala cestu vojska polského krále Boleslava III. Křivoústého při svém vpádu do českého vnitrozemí. Na strategickém skalním ostrohu byl vystavěn hrad Schatzlar - Žacléř, latinsky Castrum Schecler. První písemná zmínka o hradu pochází z r. 1334.

Pod hradem Žacléř byla vybudována osada Bornfloss – na pramenech, která je poprvé písemně připomínána r. 1352.

Kolonizace

Kolonizačním obdobím se stává 13. století. Mezi osídlenci převažovaly německé rodiny z alpských zemí, které se dokázaly drsným horským podmínkám přizpůsobit. Osídlování pohraničí zajišťoval moravský rod Švábeniců. Ti drželi trutnovské panství až do konce tohoto století. V r. 1297 daroval Vítěk z Úpy a ze Švábenic Zderazskému klášteru mimo jiné i patronáty kostelů v Bernarticích, Olešnici a mlýn v Libči. Toto datum je též první písemnou zmínkou o zmíněných obcích.

Rozvoj ve středověku

Čilý obchodní ruch podporoval v příhraničních oblastech hospodářský, kulturní i náboženský rozvoj. Velkým vlivem se vyznačoval cisterciácký klášter v Grüssau – Křešově založený r. 1291 Bolkem I. Příznivci řádu mu věnovali v kamenohorské kotlině 200 lánů půdy a četné vesnice, také české obce Královec a Bernartice. Hrad Žacléř byl střídavě v držení polských, německých a českých knížat a českých králů. Převládalo obyvatelstvo německé národnosti.

Husité

Klid v pohraničí přerušilo v r. 1421 husitské tažení v čele s vojevůdcem Žižkou. Trutnov se husitům vzdal, ale obce směrem ke Slezsku a samotné Slezsko ušetřeno nebylo. Hrad Žacléř, na kterém se usídlila slezská vojenská posádka, se husitům dlouho bránil, podhradí však bylo vypáleno a osada Bornfloss zaniká. Husitskými nájezdy trpěla celá kamenohorská kotlina. Legenda vypráví, že v křešovském klášteře zahynulo r. 1426 rukou husitů 71 řeholníků. Tuto událost zachycuje freska v hlavní lodi klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie.

Proč se bourají hrady při hranicích

Pokoj nenastal ani po husitských válkách. Hrady na hraniční linii se staly opěrnými body loupeživých rytířů. Na Žacléři se takto živil Heřman ze Šumburku, který byl nakonec vyhnán vojenskou posádkou. Mnoho hradů bylo proto zbouráno, Žacléř však zůstal ušetřen.

Městečko Bernstadt

Pod hradem je budováno městečko Bernstadt. Dochází opět k rozvoji hospo-

dářství a také řemeslné výroby. Žacléřské panství mění majitele. V roce 1534 připisuje král Ferdinand I. žacléřské panství hraběti z Hardeka, ten však přenechal svůj nárok Kryštofu z Gendorfu a následně r. 1563 jeho dcerám, manželům a synům.

Kryštof z Gendorfu

Gendorf byl schopný podnikatel, kterému kromě panství Žacléř patřil Trutnov, Vrchlabsko a rozsáhlé území od Albeřic a Maršova až po Žďárky, Hertvíkovice a Petříkovice. V roce 1555 dal přestavět hrad Žacléř na zámek v renesančním stylu. Dcery Kryštofa z Gendorfu bránily rychtářům v žacléřských vsích vařit pivo a záležitost musel nakonec ve prospěch rychtářů řešit sám císař Maxmilián. V tomto období vznikají obce Černá Voda (r. 1556) a Bobr (r. 1565).

Nález černého uhlí

Dne 15. srpna 1570 vydal představený kláštera v Křešově – opat Kašpar – povolení Jakobu Rabe, rychtáři nedaleké obce Oppau, kopat a hledat na Žacléřsku uhlí a železnou rudu. A tak se rok 1570 zapsal do historie jako rok nálezů černého uhlí.

V Trutnově píše kronikář Simon Hüttel kroniku města a okolí

Roku 1591 se stává majitelem panství Žacléř císař Rudolf II. a v r. 1607 koupil Žacléř Heřman Cetryc z Karyše. Zdejší obyvatelé jsou většinou německé národnosti a evangelického vyznání.

Prohraná bitva na Bílé hoře a Jan Amos Komenský

Dne 8. listopadu 1620 byly na Bílé hoře poraženy české stavy. Vítězství katolíků znamenalo ztrátu všech privilegií a následně i trestů pro ty, kteří bojovali na straně protestantů. Zle tak byly postiženy Čechy a také Trutnovsko. Nekatolíci jsou nuceni ze země odejít, nebo přejít na katolickou víru. To se týkalo i Jednoty bratrské, reformního společenství, ke kterému patřil kněz, pedagog a spisovatel Jan Amos Komenský. Katolická církev zahájila postupně v celé zemi protireformaci často s pomocí vojska jako v případě Trutnova v letech 1625 – 1626. Komenský se uchyluje nejprve do Brandýsa n. L., kde píše dílo „Labyrint světa a ráj srdce“. V r. 1626 opět prchá a nachází útočiště v Bílé Třemešné u Dvora Králové n. L. na panství přítele Jiřího Sádovského ze Sloupna. Začíná zde pracovat na „Didaktice“, učitelské pomůcce, která předznamenala podobu dnešních školních učebnic. Ani v Bílé Třemešné však není bezpečno. V r. 1627 byl vydán další dekret proti nekatolíkům. V lednu

1628 se Čeští bratři definitivně rozhodují k odchodu do exilu. Dne 3. února 1628 pak putují z Horní Branné přes Černý Důl, Janské Lázně, Svobodu nad Úpou, Mladé Buky, Kalnou Vodu a Babí do Žacléře, kde podle tradice Komenský naposledy ve své vlasti přenocoval v domě na náměstí čp. 82 (tento dům byl v r. 1969 zbourán). Dne 4. února r. 1628 přechází Jan Amos Komenský se svými přáteli u Černé Vody hranici a míří do polského Lešna. Masová emigrace způsobila českým zemím obrovské škody.

▲ *Odchod J. A. Komenského do exilu*

Třicetiletá válka

V Evropě zuří třicetiletá válka. Trutnovsko je stíženo bídou a násilnostmi. Sídí zde císařské vojsko. V r. 1634 Švédové ještě neúspěšně dobývají Trutnov, pustoší však okolí. Žacléřské panství bylo jeho majitelům Trčkům v r. 1634 zkonfiskováno. Císař a král Ferdinand II. odkázal Žacléřsko spolu s panstvím Žireč v r. 1636 jezuitům u Sv. Anny ve Vídni. Ti však panství pro válečné události a zmatky neobsazují. Zakládají však urbář, který obsahuje soupis poddanských povinností, např. robotu

na panském majetku. Na Žacléři sídlí posádka Albrechta z Valdštejna. Ta se sice v r. 1632 ubránila stovce saských jezdců, kteří plenili obce a odháněli hovězí dobytek za hranici do Slezska, avšak Švédům v r. 1635 podlehla. Švédové vyplenili Žacléř opět v r. 1645, strategicky významný zámek byl opět obsazen valdštejnskou posádkou, na jejím vydržování se museli podílet poddaní nemalými výlohami. Obyvatelstvo hledá útočiště v horách. V těžké hospodářské situaci pomohlo Žacléři a jeho okolí udělení tržního práva císařem Ferdinandem III. dne 3. 12. 1642. Jednalo se o dva týdenní trhy, v pondělí a pátek a tři výroční. Dne 6. ledna – na Tři krále, na svatodušní pondělí a 11. listopadu na den Sv. Martina. V roce 1642 byl Trutnov opět dobyt a vypálen Švédy. V roce 1645 spolu s Trutnovem i Žacléř. V r. 1647 jsou v Trutnově pobořeny brány, kostel a zámek. Následujícího roku třicetiletá válka skončila, kraj i jeho obyvatelstvo bylo zdecimované.

V Bernarticích zůstalo opuštěno více než 45 % usedlostí, v Královci a v Lamperlicích 26 %, a Bečkově 22 % usedlostí.

Jezuité

Když přichází v r. 1651 na Žacléř jezuitický převor, aby začal s rekatolizací, poddaní se vzbouřili a vyhnali ho kosami a cepy. Situaci uklidnila až vojenská posádka. Z Trutnovska a okolních panství uteklo za hranice do Slezska mnoho prostého lidu.

Nové kostely

Jezuité pomalu prosazují reformy. V r. 1677 dávají přestavět dřevěné kostely v Bernarticích a Žaclěři na kamenné. V tomtéž roce vypukl 15. listopadu v Bernarticích požár ve stáji zájezdního hostince Šolcovna, dnes čp. 1. Ve stáji uhořelo 9 koní, popelem lehlo celé stavení šolce Christopha Austa. Požár zničil přilehlé budovy, ve kterých byly uskladněny kostelní věžní hodiny a velký kostelní zvon.

▲ Mariánský sloup v Žaclěři

Pomník jezuitům

Na konci 17. století se na Žacléřsku kutá černé uhlí, v Bobru je v provozu sklárna, v Prkenném Dole klape několik vodních mlýnů a v provozu je papírna. V r. 1703 zakládají jezuité obec Rybníčky. Na začátku dvacátých let 18. století se rozhodují zbudovat na žacléřském náměstí Mariánský sloup. Kult uctívání Panny Marie byl významným náboženským prvkem řádu. Práci svěřili jednomu z předních barokních umělců Jiřímu Františku Pacákovi. Ten dokončil svoji práci v r. 1725. Sloup má trojúhelníkový půdorys. V jeho čele směrem k východu je zakladatel řádu Sv. Ignác, nad ním do dalších světových stran hledí Sv. Dominik, Sv. Jeroným v širáku a Sv. Bernard. Trojboký obelisk je zakončen sochou Panny Marie. Toto vynikající Pacákovo dílo je dodnes dominantou Rýchorského náměstí v Žaclěři.

▲ Oltář v kostele Nejsvětější Trojice v Žaclěři od J. F. Pacáka

V r. 1732 začíná mistr Pacák pracovat na figurální výzdobě oltáře v kostele Nejsvětější Trojice, zdobí též kamenný vstupní portál kostela. V tomtéž roce postavili jezuité blízko kostela a fary školu, dnes dům čp. 3.

V r. 1733 byla z Bernartic do Královce přemístěna celní stanice.

SLEZSKÉ VÁLKY 1741 - 1779

▲ Uniformy rakouských vojáků v průběhu staletí

▲ Uniformy pruských vojáků v průběhu staletí

Začátek slezských válek, začínají těžké časy

Přišel rok 1741 a s ním 1. listopad. Do kraje pod Vraními horami a Žacléřským hřbetem přitáhla pruská vojska. Obyvatelům Žacléřska nastávají těžké časy, nastává období Slezských válek. O důstojníky pruského krále Fridricha II., jejich vojáky a koně se musí místní lidé postarat. Během této první pruské invaze 1741 - 1742 zde byly ubytovány nebo prošly krajem stovky pruských vojáků. Při stahování vojska po bitvě u Čáslavi a následně uzavřeném míru prošla zpět přes Žacléřsko Friedrichova armáda v červnu a červenci 1742, to již byly tisíce vojáků a zanechaly za sebou ožebračení kraj.

Druhá slezská válka proběhla v letech 1744 – 1745. Nejprve zde dlela rakouská varaždínská milice hejtmana Jiřího Sodrawitze o síle 97 mužů. Jen chleba spořádali od ledna do května r. 1744 podle úředních záznamů 13 337 porcí. Dále potřebovali oves, seno a slámu pro dobytek a koně. V této druhé slezské válce šlo spíše o pozici taktizování a docházelo jen k drobným šarvátkám. Když se pruská vojska vracela z Čech, byly silnice k Bernarticím a Žacléři ucpané povozy. Za městem byl zřízen tábor pro 1300 mužů a 1783 koní. Ve městě bylo ubytováno 1646 mužů a ustájeno 905 koní. Od 17. do 24. listopadu 1744 úřadovala v Žacléři pruská královská pošta. Musela mít neustále k dispozici dva odpočaté koně. Když odtáhli Prusové, přišli v prosinci rakouští vojáci. Oddíly se ubytovávaly ve vsích i městečku, takže bylo v jednom domě až 20 mužů. Navíc vypukla mezi vojáky jednotlivých setnin vzpoura. Vzbouřenci ohrožovali své důstojníky, táhli na zámek, kde přebýval plukovník Battačič, poté na Prkenný Důl a Babí, kde žádali jídlo a pití. Když se situace uklidnila, byly setniny po jedné rozmístěny v Lamperticích, Bernarticích, Bobru a Křenově. Vojska odešla až 16. května 1745. Dlouhý je výčet stravného a porcí potravy pro koně a dobytek, jakož i jiných nutných věcí. Na zaopatřování rakouské armády se podílelo vlčícké panství, tuřické panství na Jičínsku a Mladoboleslavsku, také maršovské panství, sklady v Náchodě, Jaroměři

a Hradci Králové. Kronikář píše: „Pročež tady bylo všechno snědeno a sežráno, takže po odchodu vojáků do Slezska nezůstalo a nenalezlo se ani to nejmenší, široko daleko v okolí nebylo možno dostat žádné potraviny a pítí“.

Protože se rakouská armáda pokoušela získat Slezsko (dnešní Polsko), táhly začátkem června směrem na hranice další regimenty, aby se připojily k rakouské armádě. Bitvu u Hohenfriedeburgu (dnes Dobromierz) dne 5. června 1745 Rakušané prohráli a byli donuceni k ústupu, který se změnil v úprk před Prusy. Opět si to nasměrovali Královeckým sedlem po všech cestách do českého vnitrozemí. Kronikář píše, že „nebylo cesty, po které by nejel povoz nebo nešli vojáci s různou bagáží. V celém městečku nebylo k hnutí“.

Pruský král Friedrich II. v Žacléři, plenění

Vzáří tohoto roku opět táhnou Prusové přes hranice k Trutnovu. V Žacléři je ubytována

▲ Friedrich II., pruský král

celý měsíc jedna posádka. U Žďáru pak 30. září pruská vojska poráží rakouskou armádu a následně se opět stahují zpět. Dne 5. října vypukl v Trutnově díky neopatrnosti vojáků požár od polní kuchyně, který zachvátil celé město. Pruský král Friedrich II. byl nejprve ubytován v Trutnově a při stahování vojsk ke hranicím pak bydlel v Černé Vodě v domě Johanna Christopha Schneidera. Jeho vojáci město a okolí opakovaně vyplenili. Škody, které opět celému Trutnovsku vznikly, byly obrovské. Dne 25. 12. 1745 byl konečně uzavřen mír. Od 19. ledna do konce dubna r. 1746 proběhla v Žacléři výměna válečných zajatců. Domy opět plné vojáků, na zámku jich bylo ubytováno až 110.

Vysoké ceny potravin a obilí postupně v následujících letech klesaly díky dobré úrodě.

Žacléř a hrdelní právo

Na popravišti (dnes za urnovým hájem), byl v roce 1746 za krádež v kostele popraven Johann Christoph Ludwig. V roce 1756 zde byl po vynesení rozsudku smrti oběšen Andreas Lammert.

K čemu se hlásí věřící?

V roce 1750 jezuité obnovují a částečně přestavují zámek. V severozápadní části podsklepení vybudovali kapli. V té době je obyvatelstvo regionu katolického vyznání. Jezuité rozšířili náboženský život o četné oslavy. Velikonoce, Boží tělo, Vánoce a mnohé mariánské slavnosti. Stavění betlémů se z kostelů a kaplí rozšířilo do domácností.

Rok 1757 – další válka

Pruský král Friedrich II. vtrhl se svými vojsky do Čech opět v r. 1757. Přes Bernartice

táhlo 17 000 mužů, přes Žacléř kolem 16 000 vojáků. Začala sedmiletá válka. Během tohoto období obsazovali vojáci obou armád strategická místa na Žacléřsku a bojovali mezi sebou. Plenili kraj a žádali výpalné. Při tažení na Prahu byli Prusové 18. 6. 1757 v bitvě u Kolína poraženi. Ustupovali zpět opět přes Královecké sedlo a za nimi pronikly do Slezska rakouské oddíly, které následně vyplenily Kamennou Horu. U Lutynie a Šrody Šlaskej byli však Rakušané 5. prosince 1757 poraženi a donuceni k ústupu. Bojovalo se v Královeckém průsmyku, v Kamenohorské kotlině, jednotlivé skupiny vojáků obsazovaly strategická návrší a lesíky na celém území Žacléřska, vojáci navíc nakazili místní obyvatelé horečnatým onemocněním. V žacléřském farním okrsku tehdy zemřelo podle kostelní matriky 160 starých osob a přes 40 dětí, někteří zemřeli ani nebyli nahlášeni.

Zničující požáry

Dne 25. června uhodil dvakrát blesk do zámecké věžičky a následný požár zničil střechu a vnitřní prostory zámku. Daleko ničivější pro město byl požár, který vypukl u pekaře Schmidta a rozšířil se na ostatní domy na náměstí. Uhasily ho až dvě velké stříkačky, které byly dovezeny z Lubawky. Ve městě tehdy sídlilo na 1000 vojáků rakouské armády. Vojenské šarvátky pokračovaly nadále. Celá oblast od Krkonoš po Náchod, Jaroměř a Hradec Králové trpěla neustálým pleněním a rabováním vojenskými oddíly. Konečně válka v r. 1763 skončila a následně byla v Bobru opět provedena výměna zajatců.

Císař Josef II. navštívil Žacléřsko

V r. 1766 se stal mladý Josef II., král český a uherský a císař římsko-německý, vrchním velitelem rakouských armád a ministrem války. Ihned začal s reformami a osobně se rozjel do míst postižených válkou. Dne

2. července 1766 navštívil v doprovodu svých vysokých generálů Žacléřsko. Zhlédl kraj a poté hodoval na žacléřském náměstí v hostinci U Koruny (dnes zde stojí dům čp. 119). Poklonu mu složili žacléřští radní v čele se starostou Johannem Christophem Fiedlerem. Na radnici pak dlouho uchovávali židli, na které císař při hodování seděl.

Konec vlády jezuitů

Josef II. byl velkým reformátorem a s jeho přispěním byl zrušen též řád jezuitů v r. 1773. V Českých zemích měli jezuité 32 sídel, na nichž žilo 1071 členů řádu. V Žacléři panovali 130 let. Panství přešlo pod studijní a náboženský fond ve Vídni, došlo k jeho zkonfiskování a v rámci reformy byla půda rozdělena od vrchnostenských dvorů do nájmu poddaným, kteří pak vrchnosti odváděli peněžní daň. V r. 1775 se poddaní na Žacléři připojili k selskému povstání.

Obyvatelům Žacléřska pomáhají kupci z Kamenné Hory

Pruská vojska namaširovala přes hranice na Žacléřsko opět v r. 1778. Válčilo se tehdy o bavorské dědictví. Taktika Friedricha II. byla uzmout v českém pohraničí co nejvíce potravin a pochopitelně nechat si ještě dobře zaplatit. Byla to zstrašovací válka. Dne 21. července žádalo 42 pruských vojáků slovy krále na žacléřských radních 300 říšských tolarů. Druhý den pochodovali na Trutnov i s rukojmími - starostou a jedním radním, ale byli husary císařského vojska rozprášeni. Dne 26. července však přišlo pruské exekuční komando o síle 200 mužů. Žádali již dvojnásobek. Oddíl vyplenil zámek a dům purkmistra Fiedlera. Žádaný obnos byl nakonec zaplacen díky kupcům z Kamenné Hory. Armáda tábořila ve vesnicích v celém kraji.

Friedrich II. opět v Žacléři – píše báseň

Pruský král Friedrich II. rozložil svůj hlavní stan v Žacléři a pobyl zde až do poloviny října 1778. Napsal zde posmrtnou básnickou chválu – poctu svému zemřelému příteli básníku Voltairovi. Bydlel tehdy v domě Karla Langerá čp. 130. Kopie je uložena v žacléřském muzeu.

Ze Žacléře se Friedrich II. odebral do Horního Slezska a zimu strávil ve Wroclavi. Jeho oddíly však v důsledku nemocí způsobených nedostatkem potravin a dezercí prořídly. Friedrich II. byl donucen ke stažení z Čech. Dne 13. 5. 1779 byl v Těšíně uzavřen mír. Skončila válka, ve které neproběhla žádná větší bitva. Začalo se jí říkat „bramborová“ nebo taky „švestková“ válka. Oblast Trutnovska byla opět zdecimovaná, lesy vykáceny, v některých obcích nezůstal žádný dobytek, pole byla neobdělána. Mnoho lidí zemřelo na zavlečenou úplavici.

Josef II. a borůvky

V září r. 1779 projíždí podruhé císař Josef II. Trutnovskem a Vrchlabskem, aby se na vlastní oči přesvědčil, jak rozsáhlé škody válka způsobila. Dne 12. září navštívil místa bývalých vojenských tábořišť u Bernartic, Královce, Žacléře, Černé Vody a Bobru. Přes Kunzendorf (nyní Niedamirów) se vydal Albeřickým průsmykem do Malé Úpy, Maršova a Svobody, kde se ubytoval. Následujícího dne přichází přes Rýchory opět do Žacléře, kde nechává mezi chudé lidi rozdělit 50 dukátů. Vyprávělo se, jak se podivoval tomu, že místní obyvatelé mají černá ústa. Starosta Gaberle mu vysvětlil, že člověk musí být rád, když jsou k jídlu alespoň borůvky.

Oblíbený císař

Josef II. po smrti své matky Marie Terezie prosadil náboženskou svobodu, zrušil

nevolnictví a cenzuru. Zajímal se o život prostých lidí, a proto se mu říkalo „lidový císař“. Na místech, která navštívil, mu bylo vybudováno mnoho pomníků.

▲ Pomník Josefa II. v Bernarticích

Velký požár a zástavba

Situace se po ukončení Slezských válek stabilizovala jen pozvolna. Aby toho nebylo málo, zničil v r. 1782 velký požár v Žacléři školu, přilehlou faru, dřevěné části kostela a dalších 15 domů. Pět kostelních zvonů se roztavilo. V r. 1790 mělo město Bernstadt (Žacléř) 135 domů, v osadě Bečkov to byly 54 domy, v Černé Vodě 37 domů, v Královci 91 domů, v Bernarticích 122 domy, v Bobru 47 domů, Křenově 60 domů, v Lamperticích 95 domů, na Rýchorách 27 domů, ve Vrchové 29 domů, v osadě Rybníčky pak 22 domy.

Panika, tragédie

Tragédie se odehrála dne 3. září 1797 v bernartickém kostele. Během mše se zřítla část zchátralého stropu, ta nikoho nezasáhla, ale v následné panice bylo ušlapáno šest osob.

Průmyslový rozvoj regionu

Začátek 19. století předznamenal průmyslový rozvoj zdejšího kraje. Horničtí odborníci odkrývali postupně sloje černého uhlí v oblasti Lampertic, Černé Vody, na Bečkově a Rybníčkách. Mezi Trutnovem a Královcem se buduje v letech 1813 – 1821 pevná kamenná silnice. V Prkenném Dole pohání Sněžný potok čtyři mlýny na mouku, jeden na lisování lněného oleje, pilu na řezání prken a část strojního zařízení továrny na výrobu balicího a dopisního papíru, také v Křenově vyrábí papírna firmy Sattler & Co. balicí papír a využívá přitom vodní pohon. V Bečkově se těží vápenec a pálí se ve dvou pecích. Těžba uhlí se postupně rozdělila mezi čtyři společnosti, které začínají hloubit svislé těžní jámy. Uhlí využívá i lampertická sklárna Blumberg ve svých pecích k tavbě zeleného a bílého dutého skla. Ve Zlaté Olešnici zaměstnává místní obyvatele mechanická tkalcovna Bernarda Rummela. V regionu melou obilí dokonce dva větrné mlýny, v Černé Vodě a v blízkosti Dvorků.

Město Žacléř úředně zatím jenom německy

Úředně se městečko Bernstadt přejmenovalo na Schatzlar v r. 1836. Přestože existovala sběrna poštovních zásilek v Žacléři již od r. 1798, teprve od 1. 12. 1841 má vlastní razítko.

Žaclěl centrum soudního okrsku

František Gaberle zřizuje v r. 1845 v Žaclěři přádelnu. V následujícím roce začíná Rudolf Manger budovat pec na pálení vápna v Černé Vodě a Karel Pulpán, svobodný pán z Feldsteinu, staví novou budovu sklárny v Bobru. Žaclěl se stává v r. 1849 centrem soudního okrsku. V roce 1857 se staví v Žaclěři Alžbětinský špitál a ve městě se zřizuje poštovní úřad.

V letech 1858 – 59 se buduje pod žaclěřským zámekem nová okresní silnice směrem na Babí. V celém regionu přibývá obyvatel, staví se nové školy a také nové zděné měšťanské domy, rozvíjí se tovární výroba. V Bernarticích začíná v roce 1864 obchodník Franz Fiedler stavět textilní továrnu, kterou uvedli do provozu v r. 1874 až další majitelé – firma Österreicherovi synové.

▲ Stará radnice na žaclěřském náměstí
- kresba Josef Král

Válka šestašedesátá

Přichází rok 1866, schyluje se k prusko-rakouské válce. Prostorná zemská brána se měla opět stát místem vpádu pruských vojsk do Čech. Dne 16. května se v královecké pohraniční vinárně (dnes dům čp. 40) sešla inteligence a podnikatelé z obou příhraničních

oblastí, aby demonstrovali svou mírumilovnost. Na nový vpád pruských vojsk Královeckým sedlem do Čech to však nemělo vliv. Za hranicemi se formovala nepřátelská armáda o síle 10 000 mužů. V Trutnově a jeho okolí se na střet připravovala rakouská armáda. Rakušané zřídili na Žaclěřsku vojenské pozorovatelný. Dne 21. 6. doručil pruský důstojník v doprovodu trubače a tří vojinů přední rakouské strážní umístěné na zlatoolešnické výšině oficiální prohlášení o vypovězení války Pruska Rakousku. Následně, ještě téhož dne navečer, doručil nadporučík rakouského dragounského pluku knížete Windischgrätze pruské hlídce na pozorovatelně u Královce písemné vypovězení války Rakouska Prusku. Dne 25. 6. 1866 překročily pruské vojenské oddíly hranici a utábořily se v Královci a jeho okolí. Mezi obyvateli Žaclěřska zavládla panika. Obchodníci a živnostníci sundávali vývěsní štíty a rakouské orlice, lidé schovávali cennosti, práce se zastavila.

▲ Boje o Janský vrch 27.6.1866
Muzeum Podkrkonoší Trutnov, detail
obrazu od Ignáce Fiedlera

Vzpomíná Josef Král

Události v Žacléři ze dne 26. a 27. června 1866 popsal Josef Král, restaurátor, který pracoval v kostele jako pozlacovač:

„Poděšený lid stál v kupách na náměstí a poulicích, očekáváje tak dobře známého nepřítele. Nastal večer a posud se žádné pruské uniformy neobjevily. Noc ušla v tichosti. Na druhý den ráno jsem jak obyčejně se svými společníky vstal, abych se za svým povoláním do chrámu odebral. As půl hodiny pracujeme, když tu najednou farářova kuchařka kvapně do kostela přispěchá a celá rozechvělá nám vypravuje, že již najisto Prusáci se hnuli a pochodem k Žacléři se ubírají. Moji spomocníci nechali díla a hnali se za ní, by spatřili zdali to pravda, co nám kuchařka sdělila. Já jsem se usmál a myslel jsem, že jest to opět jen lichá zpráva, jak obyčejně. Přece mě to však pokoje nedalo, neb jakýsi ruch panoval po chvíli v městečku, že jsem to až v kostele pozoroval. Sotva však přijdu na náměstí, spatřil jsem k svému udivení již několik koňáků, za chvíli přihnalo se as 20 myslivců, kteří bedlivě všady pátrali, zda-li někde naše vojsko skryto není. Ano i do kostela šli prohlížet, každé křovisko prohledáno, aby jistě vpřed se bráti mohli..., nejvíce se sháněli po nosítkách a po příprěži. Stál jsem právě těsně u silnice, po které zástupové pěšího vojska táhly, tu jeden ze středu toho voje znamenal dle mého zbarveného šatu, že jsem malíř, ochotně mě z řady podával ruku, volaje na mne, že jsme kolegové. Vřele, ale pohnutě jsem mu ruku podal, mysle při tom, že snad v krátkosti tou samou rukou nepohne. Když vojsko z města odtáhlo, odebrali jsme se ke kostelu.“

Nad Trutnovem utrpěli Prusové 27. června nečekanou porážku. Následně neuspořádaně ustupovali ke hranicím a do Lubawky, vnikali do domů, žádali jídlo, ničili majetek. K rabování v Královci se přidali i obyvatelé příhraničních vsí ve Slezsku. Dne 29. června nově zformovaná a posílená pruská armáda opět pochoduje směrem na Trutnov. Válka v r. 1866 tzv. „šestašedesátá“ byla dalším vyústěním konfliktu mezi Pruskem a Rakouskem. Lépe vyzbrojená pruská armáda nakonec v krvavé bitvě

u Sadové a Chlumu nedaleko Hradce Králové 3. července 1866 válku vyhrála a donutila Rakousko k ústupkům. Těto bitvě předcházely dílčí střety u Svinišťan, Dvora Králové n. L., Rubínovic, Starého Rokytníka, České Skalice, Červené Hory, Náchoda a Trutnova. Jediné vítězství rakouské armády u Trutnova bylo za cenu obrovských ztrát. Armáda podcenila taktiku pruského vojska, které bylo lépe vyzbrojené a nedokázala zabránit jeho postupu do českého vnitrozemí. Tuto smutnou událost připomínají památníky v blízkosti Janské kaple a památník Gablenz nad Trutnovem.

Budování železnice

Jedna z podmínek vítězné strany, Prusů, v této válce bylo propojení obou států železnicí. Již 1. srpna 1868 bylo dáno do provozu železniční spojení mezi Královcem a Trutnovem. V Bernarticích bylo železničním viaduktem přemostěno údolí říčky Ličné. Jeho výška je 24 m a rozpětí 28 m. Následujícího roku bylo dokončeno spojení s Lubawkou. Dne 5. října 1882 byla zahájena železniční doprava mezi Královcem a Žacléřem s vlečkou do areálu kamenouhelných dolů z nádraží v Lamperticích. Tato dráha nesla název „Královecko–žacléřská lokální železnice“.

V r. 1871 byl v Žacléři uveden do provozu telegraf.

Porcelánka TP

V r. 1878 zakládá Heinrich Pohl v Žacléři továrnu na výrobu porcelánových úchytů, knoflíků, záclonových kroužků a patentních uzávěrů do skleněných lahví. S modernizací výroby se sortiment rozšířil na sošky svatých, figurky zvířat, hračky a užitkový porcelán. Na začátku 20. st. zavádí Theodor Pohl výrobu elektroporcelánu - spínače, pojistky, objímky, rozdělovače. Továrna tehdy zaměstnávala 205 zaměstnanců a v provozu bylo pět vypalovacích pecí. Později rozšiřuje výrobní sortiment o vysokonapěťové izolátory, ale i sanitární zařízení do koupelen.

Od r. 1886 se městečko Schatzlar úředně nazývá také Žacléř, tedy česky.

Romantický zámeček

V letech 1888 – 1894 je přestavěn žacléřský zámek tehdejším majitelem Waldemarem Hessem. Zbourána je administrativní budova spolu se stájemi a kolnami, postavena nová vstupní věž, celý areál obehnaný novými hradbami s věžičkami v rozích a na jižní straně skalnatého plata vybudován parčík. Nad barokním vstupem do hlavní budovy je ponechán erb Karla Pulpána z Feldsteinu.

Nová škola

V letech 1895 - 1897 se staví měšťanská škola v Žacléři, dnes budova knihovny a Mateřské školy Na Pilíři.

Sjednocení dolů

V roce 1897 také přešly jednotlivé žacléřské doly do majetku Západočeského báňského akciového spolku ve Vídni, vznikl tak jeden závod.

Bydlení pro horníky

Technický pokrok, využití páry a dostupnost po silnicích i železnici napomáhá k rozvoji žacléřského regionu a dalšímu nárůstu počtu obyvatel. V letech 1899 – 1900 se v Žacléři naproti nádraží staví „Bílá kolonie“ - byty pro důlní úředníky a následně v r. 1901 bylo dokončeno dvanáct cihlových pavlačových domů pro důlní zaměstnance - „Červená kolonie“. Pamětníci vyprávěli, že se na postelích střídali unavení horníci, jak chodili na ranní, odpolední a noční směnu.

Na šachtu chodili muži, dokonce i ženy z celého žacléřského regionu. Stoupající počet dětí rodin horníků byl důvodem k vybudování další školy za Červenou kolonií známou později jako letecká škola. V Bernarticích se v letech 1903 – 1904 přestavuje nevyhovující školní budova.

Péče o nemocné

V roce 1900 se také staví v Žacléři nová okresní nemocnice - dnes budova rehabilitačního centra Rehamedica a nová lékárna, dům čp. 122, dnes budova České spořitelny.

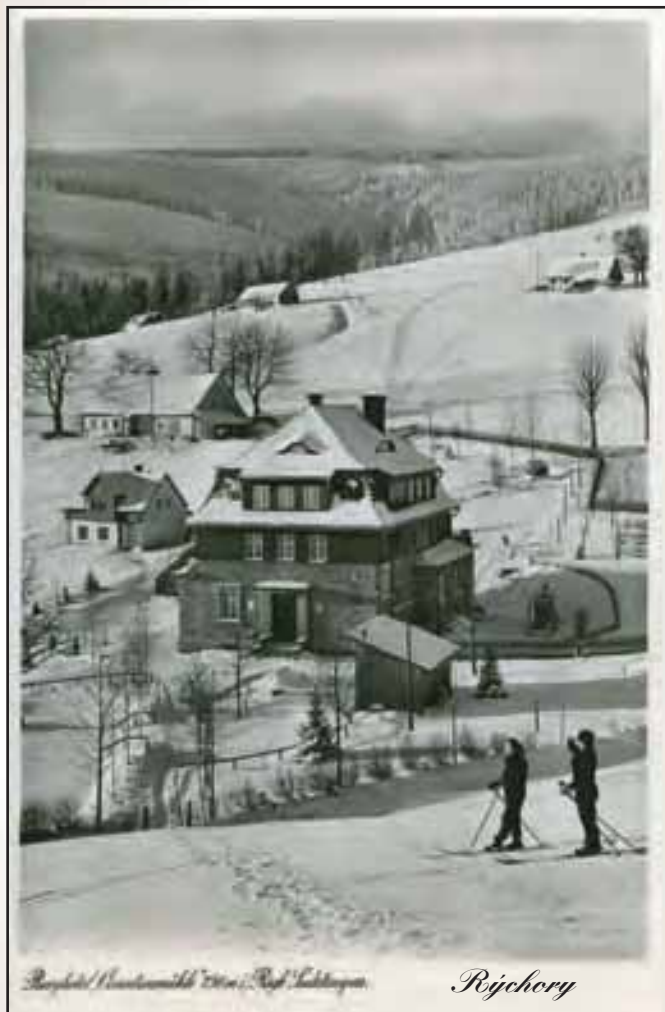
Krásná vila

Majitel boberské sklárny Breit staví u nádraží honosnou vilu se zahradou - dnes Základní umělecká škola Žacléř.

Je třeba pracovních sil

Bernartická přádelna Inu a tkalcovna juty zaměstnávala na začátku 20. st. více než 400 zaměstnanců. Také zde byla postavena kolonie dělnických bytů a v r. 1904 obchodní dům čp. 206, kde se též vyráběla sodovka.

Žacléřská přádelna zaměstnávala v tomto období 250 dělníků a boberská sklárna Breit, která vyráběla tyčové a duté sklo pro jablonecké bižuterky, zaměstnávala tehdy 150 dělníků. V Královci postavila firma Hesse na místě parní pily u nádraží továrnu na výrobu nábytku (dnes na jejím komíně hnízdí čápi).

Rozvoj turistiky

Na přelomu 19. a 20. století dochází k rozvoji turistiky. V zimě se lyžuje, téměř v každé obci a osadě jsou hostince s možností ubytování, čilý přeshraniční ruch byl podnětem k budování dalších, často velmi komfortních penzionů. Zejména v Královci sloužilo obyčejným i náročným hostům několik vináren, hostinců a penzionů. Nejznámějším byl architektonicky zajímavý Hostinec U nádraží s divadelním sálem, kde se též pořádaly

koncerty. Od r. 1892 stála na Rýchorském hřebeni známá Maxova bouda, která se postupně přestavovala a rozšiřovala. Ve Vraních horách sloužila od r. 1903 hostům v každou denní dobu Pramenní bouda. V Lamperticích pak hostinec „U severního pólu“. Výčet těchto zařízení v žacléřském regionu by byl pozoruhodně dlouhý.

Veřejný a společenský život

Ve veřejných sálech se scházely místní spolky, jejichž počet začátkem 20. st. také velmi narůstal. Od spolků válečných veteránů, přes zemědělské, zkrášlovací, turistické a sportovní, po školní, divadelní, pěvecké, dělnické, hornické, politické, české menšinové, katolické, až k nezbytným dobrovolným hasičům. Ti byli pochopitelně v každé obci. Jen v Žacléři bylo mezi dvěma světovými válkami na 70 spolků a sdružení.

Péče o důchodce a nový kostel

Dne 28. 5. 1910 proběhla kolaudace okresního chorobince v Lamperticích. Zařízení pečovalo o přestálé a chudé občany z obcí žacléřského okresu (dnes domov důchodců). Rok nato, dne 7. 5. 1911 byl v Lamperticích vysvěcen nový římskokatolický kostel Nanebevstoupení Páně. Stavba byla financována převážně z dobrovolných darů lampertických občanů.

Nová budova okresního soudu

V letech 1912 – 1914 se na místě bývalé radnice na žacléřském náměstí staví nová budova okresního soudu s přilehlou věznicí. Kromě soudních prostor zde sídlil telegrafní, poštovní, důchodový a kontrolní úřad. Dnes slouží budova Městskému muzeu Žacléř, poště a sociálnímu úřadu.

Kanceláře městské radnice byly přestěhovány do klasicistní budovy čp. 181 v západní části náměstí, která do té doby sloužila jako škola. Jako radnice slouží tato budova dodnes.

Elektrický proud

V letech 1913 – 1914, kdy většina obcí měla již svůj vodovod, byl na Žacléřsko zaveden elektrický proud z trutnovské elektrárny. Ve Zlaté Olešnici, Bernarticích, Královci, Lamperticích a Žacléři se také rozsvítilo pouliční osvětlení.

Tragické události vedou ke hrozné válce

Zdalo se, že dalšímu pokroku a rozvoji lidské společnosti nestojí nic v cestě. Po atentátu na následníka habsburského trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho ženu Žofii v Sarajevu 28. června 1914 se však roztočil šílený kolotoč I. světové války. Z 57 nezávislých států jich vstoupilo postupně do války 37. Technický pokrok se promítl do masivního zbrojení. Letadla, tanky, ponorky, opancéřované bitevní lodě, rychlopalné zbraně a jedovatý plyn... učinily z tohoto konfliktu do té doby nejničivější válku v dějinách lidstva, která si vyžádala téměř 9 milionů obětí a 20 milionů zraněných. Materiální ztráty byly nepředstavitelné.

Žacléřsko v období I. světové války

Dne 26. července 1914 byly ve městech a obcích vylepeny plakáty vyhlášení částnou mobilizací. Následující den vyprovázely na nádraží davy občanů v průvodech své blízké – vojáky, kteří odjížděli vlakem do války. Hudba pochodující kapely jim asi vesele v uších nezněla. Dne 31. července je pak vyhlášena všeobecná mobilizace. Již

dne 28. 8. 1914 dostává paní Schmidtová ze Žacléře zprávu, že její manžel Antonín na ruské frontě padl. Válka přinesla do kraje pod Vraními horami opět chudobu a smutek. Děti byly vyzývány, aby hledaly a odevzdávaly kovový šrot pro válečné účely. Kostelní zvony byly demontovány a dodávány jako surovina pro výrobu zbraní. Ženy musely zastat těžkou manuální práci, protože muži byli na frontě. Rolníci odevzdávali veliké daně v naturáliích. Potraviny byly pouze na přiděl, na potravinové lístky, stejně jako ošacení, obuv a uhlí. Postupně se do jídelničky zdejších obyvatel dostávalo vše, co se snad dalo jíst. Bukvice, kaštiny, podřadné obiloviny, semena trav... vznikaly nejrůznější nové recepty. V průběhu války neustále stoupaly ceny. Průmyslové závody zřizovaly kuchyně, kde se vyvářelo pro nejchudší občany. V červenci r. 1917 vypukla v Evropě epidemie španělské chřipky. Hladem zdecimované obyvatelstvo nebylo schopno zákeřnému viru odolávat. Lidé umírali náhle, žijící je ani nestačili pohřbívat. V krátké době si tato pandemie vyžádala 20 milionů životů. V tomtéž roce zahájili zoufalí horníci na dolech v Lamperticích a Žacléři hladovku. K jejímu ukončení a práci byli donuceni vojenským oddílem. Ke vši bídě zahalila již 22. října 1917 kraj krutá zima, která trvala do jarních měsíců. Rolníci nestačili sklídit úrodu a nouzi dokonali přemnožené myši a hraboši. Kronikáři podávají o tomto období smutné svědectví.

Stovky mužů se na Žacléřsko ke svým rodinám z války již nevrátily. Na mnoha místech se budovaly památníky na počest padlým. Sochař Emil Schwantner je autorem památníků v Černé Vodě a Královci, v Bernarticích se jeho pomník nedochoval.

Změny v Evropě

Konec I. světové války byl ve znamení rozpadu Rakouska–Uherska a vzniku mnoha samostatných států. Ještě před jejím skončením, v listopadu 1917 se v Rusku chopili moci

bolševici, vznikl socialistický Sovětský svaz v jehož čele stanul Vladimír Iljič Lenin.

Samostatný stát Československo

Dne 28. října 1918 vydal Národní výbor československý v Praze zákon o zřízení samostatného státu. Vznikla Československá republika. V čele republiky stanul první český prezident Tomáš Garrigue Masaryk.

Sudety součástí nové republiky

Z veřejných budov mizely symboly rakousko-uherské monarchie a byly nahrazovány symboly nově vzniklého samostatného státu. Jen těžko se němečtí obyvatelé smiřovali s tím, že se stali součástí Československa. Pokud němečtí úředníci slíbili věrnost republice, mohli na úředních místech zůstat. Postupně však v bankách, četnických stanicích, poštách a železnicích slouží čeští úředníci, němečtí se musí učit česky. Na pořádek dohlížel vojenský oddíl, jeho přítomnost pomáhala české menšině v prosazování nových zákonů, např. zřizování českých škol. Postupně byly odstraňovány pomníky oblíbeného císaře Josefa II., některé se dochovaly v muzeích např. v Trutnově, nebo plastika Josefa II. z kamenné stély na žacléřském náměstí, jiné, jako bernartický pomník, byly definitivně zničeny.

Žacléřsko po I. světové válce

Hospodářská situace po I. světové válce byla velmi špatná, nespokojení dělníci se bouřili a přistupovali ke stávkám, situaci zhoršila ještě světová hospodářská krize, která vypukla v r. 1929. Některé závody musely výrobu ukončit. V hůře dostupných obcích ubývalo obyvatel, ale tam, kde bylo více pracovních příležitostí, začalo obyvatel přibývat.

Česká menšina zřizovala české školy. Společný a společenský život se začal opět rozvíjet. Větší města ve vnitrozemí nabídla partnerství obcím a městečkům v Sudetech s českou menšinou. Partnerství se Žaclěřem uzavřela Čáslav a především její sokolská obec se zde podílela na mnoha aktivitách. Na Žacléřsku žilo tehdy 20% českých obyvatel. Do kostelů v regionu jsou instalovány nové zvony.

Bernartice s vlastní četnickou stanicí, mateřskou školou, obecnou školou, živnostenskou pokračovací školou, českou menšinou školou, kampaňkou, obvodním lékařem a zubařem měly charakter městečka. Ve dvou továrnách na rybí konzervy Toryk a Berko se zpracovávaly mořské ryby.

V Královci byl v r. 1923 založen spolek pro výstavbu kostela, ten byl slavnostně vysvěcen jako kostel Sv. Jana Nepomuckého dne 5. 8. 1928.

Na hřebeni Rýchor byla v r. 1926 postavena Rýchorská bouda. Na Rýchorách nechal v r. 1930 postavit polesný Rudolf Kummert na místě bývalého mlýna hotel s názvem Quintenmühle (po bývalém mlýnu). V té době byla postavena také chata Hubertus.

Výborný lékař

Do Žaclěře přichází r. 1926 MUDr. Hans Havlíček a stává se primářem ve zdejší nemocnici. Pouští se do budování chirurgické ordinace a nového operačního sálu, rozšiřuje lůžkovou část. Brzy je znám jako vynikající chirurg.

Česká škola

V r. 1925 se začíná učit v nové české škole v Žaclěři, děti mají učební pomůcky zdarma. O tři roky později v červenci r. 1928 byl

v Žacléři slavnostně otevřen Národní dům čp. 264, stavba, která sloužila české menšině.

Automobilismus

Po blátivých cestách začínají pravidelně jezdit automobily, především nákladní, firemní, a přestože je jejich rychlost v obcích omezena na 15 km za hodinu, jsou chodci, kteří nestačí uhnout, postříkaní blátem od hlavy až k patě, jak píše kronikář.

V r. 1930 začal Ing. Otto Baudisch provozovat autobusovou dopravu. V autobuse značky Praga převáží 24 cestujících po trase Žacléř přes Bernartice do Trutnova za 8,- Kčs.

▲ Nákladní automobil s loukoťovými koly na „štrole“
foto, neznámý autor

Prostí lidé se bojí

Napětí v Evropě nepolevovalo, k moci se dostávaly radikální politické strany, národy vyzbrojují své armády. Nespokojenost obyvatel zvyšovala obrovská inflace a nedostatek práce. Dne 15. května 1927 a 12. srpna následujícího roku se u Královce uskutečnila velká setkání českých i německých proletářů (příslušníci chudé dělnické třídy), aby demonstrovali svou nespokojenost a mezinárodní solidaritu. V r. 1931 zasáhla krize také Československo a především oblasti, kde žili

němečtí občané. Jejich nespokojenost rostla. Dělníci stávkovali i ve výrobních závodech na Žacléřsku. Nejhorší situace byla v Německu, jehož hospodářství bylo po prohrané válce a následném splácení válečných reparací v katastrofálním stavu.

Šílený vůdce

Na scénu vstupuje Adolf Hitler jako vůdce nejsilnější německé strany NSDAP. Nacistická strana začíná působit i v dalších zemích, v Československu s ní úzce spolupracuje Sudetoněmecká národně socialistická strana DNSAP. Cílem nacistů bylo vytvoření velkoněmecké říše bez ohledu na hranice sousedních států. V r. 1932 byla činnost této strany v Československu zakázána. V Německu byly demokratické snahy potlačeny a v r. 1933 jsou zřizovány první koncentrační tábory, začínají protizidovské represálie. Ještě téhož roku vstupuje na scénu Konrád Henlein jako představitel nového hnutí, které nahradilo zakázanou stranu DNSAP. Nové hnutí nese název Sudetoněmecká vlastenecká fronta. Když v r. 1935 vypovědělo Německo mírové smlouvy, začala se v Evropě rýsovat nová válka.

Smlouva, která měla chránit

V květnu 1935 byly podepsány mezi Sovětským svazem a Francií, Sovětským svazem a Československem smlouvy o poskytnutí vzájemné pomoci při napadení.

Německo se chystá na Evropu

Německo se dostává z hospodářské krize díky obrovskému zbrojení. Tento vývoj podporovaný především ideologií, že všichni Němci budou spojeni v jednom státě i s půdou, na které žijí, získává příznivce i mezi Sudetskými Němci (pojmenování pro německé

obyvatelstvo v Čechách na Moravě a ve Slezsku, je to geografické určení). Konrád Henlein navštěvuje sudetské oblasti, aby mapoval situaci mezi německy mluvícím obyvatelstvem a agituje pro Hitlera. Dne 15. 5. 1937 je i v Žacléři a na Rýchorách.

Zem se připravuje na obranu

Českoslovenští vojenští odborníci se rozhodují vybudovat na obranu republiky mohutné železobetonové opevnění podle francouzského vzoru. Strategická poloha Královeckého sedla, která byla tak často v minulosti využívána armádami jako vstupní brána do Čech, si zasluhovala nejvyšší pozornost. Již v únoru r. 1935 byl v okolí Stachelbergu proveden průzkum. Řada betonových tvrzí lehkého i těžkého opevnění s kulometnými děly, minomety, spolu s protitankovými a protipěchotními překážkami měla nepříteli zabránit v proniknutí na české území. Opevnění se táhlo od Rýchor přes Stachelberg, po kopcích nad Zlatou Olešnicí, Debrným k Petříkovicím, odtud stoupá na hřebeny Jestřebích hor, kde navazuje na linii náhodskou. Pevnost Stachelberg měla být největší a nejmodernější dělostřeleckou tvrzí s nejrozsáhlejšími podzemními prostorami nejen v Československu, ale i v Evropě. Zůstala však nedokončena. Projekt počítal s vybudováním 12 velkých bunkrů vybavených dělostřeleckou technikou, v hloubce 20 – 60 metrů propojených chodbami a sály pro mužstvo. Dokončen byl pouze pěchotní srub s označením T-S 73, jeden z největších v Československu. Za pouhých 8 dní od 23. 8. do 31. 8. 1938 byl vybetonován kolos, který ve svých stěnách skrývá 3200 m³ železobetonu. Skvělá organizace práce a obrovské pracovní nasazení 1500 dělníků neovlivnily události, které následovaly.

Dne 12. 3. 1938 obsadil Hitler Rakousko a připojil ho k „Německé říši“.

Schyluje se ke konfliktu

Německá špionáž se snažila získat co nejvíce informací o budování obranného systému. Někteří její spolupracovníci jsou zatčeni přímo v lokalitě Babí. V Křenově a Žacléři sídlí vojenské posádky. Na den 12. září je připraveno povstání Němců v Sudetech. Z nedokončených pevností jsou povoláni vojáci a během dvou dnů je povstání potlačeno. Mnoho německých antifašistů utíká přes hranice, kde jsou organizováni do bojových jednotek, aby pak podnikali záškodnické akce na československém území. Dne 21. září 1938 je smrtelně zraněn strážný na Stachelbergu vojín Beran. Tento den přijala československá vláda pod nátlakem spojenců ultimátum vydat Hitlerovi sudetoněmeckou část republiky. Proti Trutnovsku je za hranicí rozvinuta 18. pěší divize maršála Mansteina.

Vyhlášení mobilizace

Budování dalších betonových tvrzí na Stachelbergu se zastavuje. Z Bobru přes Lampertice, Bernartice až do Zlaté Olešnice je instalován protitankový zátaras z betonových ježků tzv. španělských jezdců. Dne 23. 9. 1938 je vyhlášena všeobecná mobilizace. Ti občané německé národnosti, kteří výzvy neuposlechli, odcházejí za hranice do německé říše. Jiní němečtí občané jsou zadrženi a v budově okresního soudu na žacléřském náměstí vyslýcháni, bití a mučeni, poté jsou převezeni do Trutnova a Jičína.

Situace je nebezpečná. Odpůrci nacismu - Češi, židé, ale i někteří Němci jsou donuceni opustit své domovy a odejít do vnitrozemí ze sudetského území, nejprve ženy a děti, protože muži hlídají v závodech nebo na hranicích. Dne 23. září je Němci obsazena celnice v Královci.

Osudná dohoda

Dne 29. 9. byla podepsána Mnichovská dohoda. O osudu Československa bez jeho zástupců jednali představitelé nacistického Německa, fašistické Itálie, Francie a Anglie. Rozhodnutí znělo: vydat Německu požadované pohraničí. Dne 1. října 1938 jsou na Stachelbergu ukončeny práce. Ještě než československá armáda opustí nedokončené opevnění, které mělo chránit republiku, ženisté odpalují v podzemí nálože a prostory zaplavuje voda.

Dne 5. října 1938 oznamuje prezident Československé republiky Edvard Beneš, že odstupuje z funkce, na jeho místo nastupuje Emil Hácha.

Po masové evakuaci českého obyvatelstva jako poslední opouštějí pohraničí, které je již německým státem, jednotky československé armády.

Dne 8. října 1938 překročila německá armáda hranici na všech přístupových cestách. Vojáci jsou bouřlivě vítáni jako osvoboditelé.

▲ Němci obsazují pevnost Stachelberg
foto neznámý autor

Němci vítají Hitlerovu armádu

Dne 23. října pak proběhla na žacléřském náměstí mohutná manifestace

za věrnost vůdci Hitlerovi. Dne 4. 12. je náměstí v historické části Žacléře přejmenováno na Adolf Hitler Platz a náměstíčko před národním domem na Konrad Henlein Platz. Málokdo z tehdejších obyvatel Žacléřska si uvědomoval, co čeká nejen je, ale celý svět.

Žacléřsko se stává součástí Německé říše

Po obsazení Sudet a jejich začlenění do Německé říše zasáhla nacistická ideologie do všech oblastí života jejich obyvatel. Na úřední místa byli dosazeni říšští Němci, vyučovací program ve školách byl zaměřen na výchovu odvážných občanů oddaných Hitlerovi a Říši. Děti starší 14 let vstupují do spolků „Svaz německých dívek“ a „Hitlerova mládež“. V Žacléři ve škole za Červenou kolonií se přestalo učit, byla změněna na leteckou školu. Různé politické strany byly nahrazeny jedinou NSDAP. Hospodářství se posiluje, platí zde německá říšská marka a směňuje se 10,- Kčs za 1,- RM, zlepšuje se životní úroveň, do pohraničí se vrací i některé české rodiny. Odpůrci režimu jsou pozatýkáni a posláni do koncentračních táborů, to se týká také mnoha Židů. Pod trestem vězení nebo smrti je vydán zákaz poslechu jakýchkoli radiostanic kromě oficiálního německého rozhlasu. Jakmile se občané německé národnosti v Sudetech stali občany třetí říše, byli povoláni do armády.

Dne 14. 3. 1939 se Slovensko, které sympatizuje s Hitlerem, odtrhlo od Čech.

Česká země v područí Hitlera

V noci ze 14. na 15. 3. 1939 podepsal bezmocný a osamocený Emil Hácha Hitlerovi prohlášení, v němž vložil osud republiky do německých rukou, německá vojska začala obsazovat české území. Následující den, 15. 3., prohlásil Adolf Hitler na pražských Hradčanech Čechy a Moravu za německý

protektorát. Udělal další krok ve svém šíleném plánu podmaňování, zotročování a vyhlazování nejen jednotlivců či skupin, ale celých národů. Protihitlerovské odbojové skupiny vstoupily do ilegality. Hrozba války byla cítit všude, od provokativních projevů Hitlera a dalších německých politiků v rádiu, až po německá bojová letadla na obloze a množství vojenských jednotek v regionu.

Vypukla II. světová válka

Dne 31. srpna 1939 došlo k mnoha zinscenovaným potyčkám mezi údajnými Poláky a německými hlídkami na německo–polské hranici. Hlídky SS přepadly radiostanici v polském městě Gliwize a začaly vysílat připravený text o vyhlášení války Německu Polskem. Následujícího dne, 1. září 1939, překročila německá armáda polské hranice, vypukla II. světová válka.

Černé vyhlídky

Smutným rodinám začala přicházet oznámení z fronty, že jejich syn nebo otec padl hrdinnou smrtí za vůdce a třetí říši. Již 13. září 1939 to byl Adolf Pohl a 22. září Ernst Pazlt, oba ze Žacléře. Ani důvěřiví a zmanipulovaní občané Německa, jejich spojenci, nebo ti, kteří bojovali na druhé straně fronty, civilisté, obyčejní lidé, bezmocní občané jednotlivých zemí v Evropě, na jiných kontinentech, ostrovech a nakonec na celé zemi si nedokázali tehdy představit jak dlouhá a strašná válka je čeká a kolik obětí si vyžádá.

Odpor proti Hitlerovi

Dne 28. října 1939, na den výročí vzniku Československa, se shromáždily tisíce občanů v Praze a dalších velkých městech, aby protestovaly proti Hitlerovi a německé okupaci. Demonstrace byly tvrdě potlačeny. V Praze byl zastřelen

Václav Sedláček a smrtelně zraněn student medicíny Jan Opletal, který zemřel 11. listopadu. Jeho pohřeb dne 17. listopadu 1939 se stal obrovskou demonstrací proti nacismu. Jednotky SS proti demonstrantům, zvláště studentům, tvrdě zasáhly. Vysokoškolské koleje byly přepadeny a všech 10 vysokých škol v republice bylo zavřeno. Na 1200 studentů bylo odvezeno do koncentračních táborů. Devět studentů bylo bez soudu v Ruzyni zastřeleno. 17. listopad se stal „Dnem boje za svobodu a demokracii“.

Váleční zajatci a vězni na Žacléřsku

Čím déle válka trvala, tím méně lidí věřilo v její úspěch. Na frontu rukovali mladší a mladší ročníky. V továrnách, zemědělství, na úřadech a v různých řemeslech pracovalo čím dál víc žen, starých mužů a dětí. Na Žacléřsko přicházejí od r. 1941 váleční zajatci, později i totálně nasazení. Nejdříve Francouzi, 220 mužů je ubytováno v žacléřské sklárně, pracují na dolech a v porcelánce. Krátce nato je 300 sovětských zajatců ubytováno v dřevěných barácích v prostoru dolu Eliška, aby pracovali v dolech. V Bernarticích je vybudován v r. 1941 koncentrační tábor s pobočkou v žacléřské přádelně. Ve dřevěných barácích jsou umístěny dívky a mladé ženy židovské národnosti z Polska a Maďarska. Čekala je tvrdá a náročná otročká práce v bernartické textilce Johanna Etricha a žacléřské textilce G. A. Buhl a syn. V celní budově v Královci jsou internováni angličtí zajatci, kteří pracují na železnici. Někteří vězni byli již při svém příchodu ve zbědovaném stavu.

Těžko si lze představit situaci člověka, který je odtržen od rodiny (v případě židovských žen většina jejich rodinných příslušníků zahynula ve vyhlazovacích koncentračních táborech), je s ním nakládáno jako s podřadným tvorem určeným jen k vykonávání rozkazů a jsou mu odepřeny i nejzákladnější potřeby. Vězni trpěli hladem, šikanováním a těžko zvládali náročnou fyzickou práci, zvláště ti, kteří pracovali na dolech v podzemí. Často pak docházelo k vážným, někdy i smrtelným úrazům.

Divadlo v lágru

I v této těžké situaci nacházely vězeňkyně sílu na odreagování. Psaly básně nebo pořádaly improvizovaná kulturní představení. V žacléřské odbočce bernartického lágru napsaly židovské vězeňkyně tragikomedii „Sen jedné umělkyně“, kterou věnovaly dozorkyni Emmě Machové. (kopie originálu se nachází v Městském muzeu Žacléř).

Ti, co to měli nejtěžší

Především židovští a sovětští zajatci museli čelit nelidskému zacházení. Místní obyvatelé měli s vězni soucit a snažili se jim pomoci alespoň malou svačinou. Děti v Královci, brzy ráno ještě než šly do školy, drobily kousky chleba podél kolejí vězňům, kteří na kolejích pracovali.

▲ Památník židovským dívkám na hřbitově v Bernarticích

Někteří nepřežili

V r. 1944 přešel bernartický lágr spolu se žacléřským ženským táborem pod velení koncentračního tábora Gross-Rosen (nyní Rogoźnica v Polsku). Jmenný seznam z obou lágrů z r. 1944 uvádí 425 jmen. Od zimy 1944 do jara 1945 byly vězeňkyně nasazovány

na kopání zákopů. V táboře v Bernarticích zemřely 4 ženy. Jejich ostatky byly až později uloženy na pietním místě bernartického hřbitova. V žacléřských dolech se během války vystřídalo na 1700 zajatců, 72 jich uprchlo, dva Francouzi a osm sovětských zajatců přišlo o život. Jsou pochováni v čestných hrobech na hřbitově v Žacléři.

Obrat na bojištích – Němci ustupují

Do války se v průběhu šesti let jejího trvání zapojilo 72 států. Postup německých armád byl zastaven v r. 1942 v Africe i Sovětském svazu. Dne 5. 12. 1942 byli Němci poraženi u Moskvy, 31. 1. 1943 u Stalingradu. U Kurska byla svedena 5. 7. 1943 největší tanková bitva II. světové války, ve které byli Němci opět poraženi. Karta se obrátila a německé armády a jejich spojenci jsou donuceni k ústupu. Němečtí velitelé SS dávají rozkazy k masovému vraždění civilistů v koncentračních táborech, převážně Židů a Romů, např. v koncentračním táboře v Osvětimi bylo v období největších transportů usmrcováno plynem až 20.000 lidí denně, mrtvoly byly spalovány v pecích. Po úspěšném atentátu na německého protektora Heydricha v Praze byly srovnány se zemí české obce Lidice a Ležáky, muži nad 15 let byli zastřeleni, ženy transportovány do koncentračních táborů a děti byly dány na převýchovu. V r. 1944 bylo již zřejmé, že Němci válku nevyhrají, boje zuřily na všech frontách a dál si žádaly svoji krutou oběť - tisíce lidských životů, vojáků i civilistů.

Válka vrcholí, zabíjení neustává

Dne 1. 8. 1944 vypuklo protiněmecké Varšavské povstání, 25. 8. tohoto roku vypuklo Slovenské národní povstání. Hitler ve svém šílenství povolal do zbraně všechny muže od 16-ti do 60-ti let, kteří ještě nesloužili v armádě, později též ženy a dívky. Začátkem roku 1945 jsou spojeneckými armádami postupně osvobožována velká evropská města a bombardována

velká německá města. Němečtí vojáci utíkají z obsazených území. V únoru prochází Trutnovskem transport 3000 vězňů z likvidovaného koncentračního tábora Gross-Rosen, pohled na umírající vězně byl úděsný. Tyto transporty byly nazvány „pochody smrti“. Dne 16. 4. 1945 byl zahájen sovětský útok na Berlín a 30. 4. spáchal Adolf Hitler sebevraždu. Dne 26. 4. osvobodila Rudá armáda Brno, 6. 5. Ostravu. V dubnu, když zuřila bitva o Vratislav, bylo slyšet dunění dělostřelby až na Žacléřsku, na noční obloze se míhaly světelné signály a vítr až do našich končin zanesl zapáchající dým hořících vesnic. Dne 5. května vypuklo protiněmecké povstání v Praze, 6. května osvobodily americké jednotky Plzeň a Karlovy Vary, 7. a 8. května kapitulují německé armády, kterým velel velkoadmirál Dönitz. Dne 9. května vstoupila Rudá armáda do Prahy. Válka v Evropě skončila.

Se smrtí v patách

V posledních válečných dnech táhly přes hranice naším krajem davy uprchlíků. S vypětím všech sil šly po cestách a silnicích, někteří šťastlivci si na povozech, které táhli koně nebo hovězí dobytek, vezli celý svůj majetek. Vysílení lidé umírali podél cest a jejich mrtvá těla byla poté svážena povozy do nejbližších obcí, aby byla pohřbena. Řádný veřejný ani osobní život nefungoval.

Rozkaz k ukončení bojů

Den před kapitulací, 7. května 1945, postupovaly části jednotek německého vojska s děly ze slezského území přes Žacléř. Po půlnoci obdržel německý wehrmacht rozkaz k ukončení bojů. Vojáci odhazovali své zbraně, munici a výzbroj a nechávali je ležet podél cest, v zahradách, na polích. Tak skončila touha nacistů ovládnout svět, touha šílených lidí, jejichž vojáci měli na svých opascích napsáno „Gott mit uns“ - Bůh s námi.

Definitivně skončila II. světová válka až japonskou kapitulací po svržení atomových bomb na města Hirošimu 6. 8. a Nagasaki 9. 8. 1945.

Rudá armáda osvobozuje Žacléřsko

Dne 7. a 8. května prchají příslušníci gestapa, vojáci, jejich velitelé a vysocí němečtí činitelé z regionu. V patách prchajícím německým vojákům a příslušníkům gestapa postupují osvobozené jednotky sovětské armády. Překračují hranici v Královci 8. května. Naproti do Královce jim vyšli nebo vyjeli na kole, dokonce na motocyklech někteří občané regionu, unavení vojáci byli pak za tyto skromné dopravní prostředky vděční. V Žacléři byli uvítáni malou skupinou 16 českých a německých dělníků, zčásti komunistů. Krkonoše a Podkrkonoší osvobozovala vojska 21. armády 1. ukrajinského frontu pod velením generálplukovníka D. N. Guseva. Osvobození se tak dočkali i vězni v zajateckých táborech. Na dolech v Žacléři vězni táborového velitele zabil.

Strašná bilance

Tato nejstrašnější válka v celé lidské historii se vyznačovala kromě bojů na frontách také cílenými útoky na civilní obyvatelstvo a masovým vyhlazováním obrovského počtu lidí v koncentračních táborech. Odhaduje se, že v ní zahynulo na 60 milionů lidí, 35 milionů bylo trvale zmrzačeno. Čísly se však nepředstavitelné lidské utrpení nedá vyjádřit.

Mnoho se jich nevrátilo

Také do jednotlivých obcí na Žacléřsku se mnoho otců a synů z fronty již nevrátilo. Z Bernartic to bylo 95 osob, z Vrchové 11 osob, z Bobru 86 osob, z Prkenného Dolu a Vernířovic 15 osob, z Královce 56 osob, z Křenova 19 osob, z Lampertic 59 osob, z Rýchor 24

osoby, ze Žacléře 200 osob, Černé Vody 19 osob a z Rybníčků 2 osoby.

Němečtí obyvatelé mají strach

Obelhaní němečtí obyvatelé s obavami očekávali další vývoj událostí. Často zůstali zcela bez prostředků, někteří spáchali sebevraždu. Dne 19. 5. byla uvalena národní správa na majetek Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů. Vedení průmyslových závodů a firem se ujali dosazení národní správci.

Od 13. května sloužily na celnici v Královci české oddíly finanční stráže.

V červnu 1945 byla na základě Postupimské dohody posunuta hranice Polska. Poláci se tak stali našimi bezprostředními sousedy.

Obavy německých obyvatel se naplňují

Od května do srpna 1945 probíhal na Trutnovsku divoký odsun německého obyvatelstva, který se neobešel bez projevů krutosti, prováděly ho oddíly revolučních gard a další samozvané polovojenské skupiny. Pohraničí lákalo různé dobrodruhy a zlatokopy, kteří brali zákon do svých rukou, ničili a vykrádali veřejné budovy i soukromé byty. Některé domy na vesnicích zůstaly prázdné, hladová zvířata běhala po lukách a lesích. Rabování neušel ani žacléřský zámek. Oblast žacléřského regionu prožívala opět velmi těžké období, zvláště obyvatelé německé národnosti. Komunisté a sociální demokraté nosili na rukávě červenou pásku a byli tak pod ochranou komunistů. Ostatní němečtí obyvatelé nosili pásku s označením „N“. Dne 2. 8. byli občané německé a maďarské národnosti zbaveni československého občanství. Mimo jiné to znamenalo, že nedostávali za svoji práci plnou mzdu. Němečtí veřejní činitelé byli odsouzeni k vysokým trestům odnětí svobody.

Opět se učí česky

Dne 2. září 1945 začal ve školách na Žacléřsku nový školní rok. Počet dětí ve třídách se měnil, ubýval a přibýval s pohybem obyvatelstva v regionu.

Nespravedlivě odsunutí

Řádný organizovaný odsun probíhal od ledna do listopadu 1946 a v zásadě při něm již k dřívějším projevům krutosti nedocházelo. Z trutnovského okresu bylo k odsunu do Německa určeno 37 277 osob s výjimkou anti-fašistů, odborníků, specialistů a občanů rakouské národnosti. Ani to však nebylo vždy dodržováno. Tak byl například odsunut primář žacléřské nemocnice MUDr. Hans Havlíček se svou rodinou, přestože byl pro svůj otevřený nesouhlas s nacistickou ideologií nacisty vězněn. Jeho majetek byl zkonfiskován.

Největší změny

Vystěhování téměř 3 milionů německých obyvatel z českého pohraničí po druhé světové válce postihlo nejen ekonomiku a politický vývoj státu, ale především kulturní a sociální vývoj pohraničních oblastí.

Také počet obyvatel našeho regionu výrazně poklesl, především v zemědělství chyběly pracovní síly. Některé vesnice zůstaly úplně prázdné a domy byly posléze zbourány. Byly to Vernířovice, Sklenářovice a Debrné. Také v dalších vesnicích ubylo domů např. na Rýchorách a Černé Vodě. Z Krkonoš byli odsunuti potomci původních osídlenců z alpských zemí, kteří zde vytvořili tradici, ať už svým nezaměnitelným dialektem (nářečím), krojem, či malovaným nábytkem. Založili budní hospodářství, dokázali obdělávat půdu a sklízet její výnos i ve vysokých horských lokalitách. Ze Žacléřska bylo odsunuto 70 % původních obyvatel. Novými osadníky se staly rodiny z celého Československa.

Kdo bude vládnout?

Prezidentem poválečného Československa se stal opět Edvard Beneš a premiérem komunist Klement Gottwald. Nejsilnější poválečnou politickou stranou byli komunisté - KSČ. Svě voliče nezískávali vždy čistým způsobem a odpůrce zastrašovali lidovými milicemi (ozbrojené organizované skupiny z řad občanů). Na 24. února 1948 připravili generální stávkou nazvanou Tábor lidu. Konal se i v Trutnově. Jediní, kdo s politikou komunistů v regionu otevřeně nesouhlasili a tentýž den dali svůj nesouhlas najevo, byli studenti Střední lesnické školy v Trutnově. Čekaly je za to přísné tresty od snížených známek v chování, nepřípuštění k maturitě až po vyloučení ze školy.

Tímto politickým převratem získali komunisté vládní moc. Nekomunističtí vládní činitelé byli z parlamentu vyloučeni a vystaveni trestnímu stíhání. V Československu začaly politické čistky, církve se ocitly pod státní kontrolou. Prezident Edvard Beneš odstoupil 2. 6. 1948 ze svého úřadu, do prezidentského křesla usedl Klement Gottwald.

Znárodnění

Po únoru 1948 zahájili komunisté poslední fázi znárodnění veškerého průmyslu. Znamenalo to, že již nikdo nemohl být soukromým vlastníkem firmy nebo nějakého průmyslového závodu. V zemědělských oblastech byla zakládána jednotná zemědělská družstva – JZD nebo Státní statky.

Žaclěř se mění

Preferován byl těžký průmysl a hornictví. Žaclěřské doly, které byly znárodněny již v r. 1945 a později sloučeny spolu s radvanickými a svatoňovickými v jeden podnik „Východočeské uhelné doly Trutnov“, se

dočkaly postupné modernizace. Na přelomu let 1949 a 1950 bylo v Žaclěři započato s výstavbou dvou hornických sídlišť – Pilíř a sídliště Boženy Němcové, také v ulici Revoluční byly postaveny nové obytné domy. V lokalitě pod náměstím Julia Fučíka (dnes Rýchorské náměstí) bylo vybudováno hornické učiliště. Do domácností v regionu vstupuje nový fenomén – televize.

▲ Papírna v Prkenném Dole
foto, neznámý autor

Nepotřebné pryč

Některé výrobní závody jako např. papírna v Prkenném Dole nebo bývalá Löwitova likérka ukončily svou činnost a jejich provoz již nebyl obnoven. Zrušeno a rozvráceno bylo též muzeum v Žaclěři „Heimattmuseum“, které bylo zřízeno v r. 1933. Jeho sbírky byly rozvezeny do trutnovského a vrchlabského muzea.

Měna a nespokojenost

Neuspokojivá poválečná hospodářská situace vedla k měnové reformě v r. 1953, úspory obyvatelstva vzaly za své. Zaměstnanci v továrnách i na dolech se bouřili. Organizátoři stávek však byli potrestáni. Němečtí občané, kteří zde zůstali, dostávají československé občanství.

▲ *Alegorický vůz v prvomájovém průvodu, 50. léta
foto, neznámý autor*

Pouze jeden směr

Nekomunistické organizace jako např. Skaut a Junák byly zakázány, zájmová sdružení byla pod vedením komunistické ideologie. Ve školách byly děti organizovány nejprve do Jiskřiček a starší děti do Pionýra, ty nosily rudé pionýrské šátky, učitelům se říkalo soudruhu učitel nebo soudružko učitelko. Toto oslovení bylo téměř povinné při úředních jednáních. Zdravilo se „čest práci“. Povinným předmětem na školách byla výuka ruského jazyka. Vůdce Sovětského svazu Josif Vissarionovič Stalin byl nazýván tatíček Stalin. Až později vyšla najevo jeho krutost při postupu proti vlastním lidem, kteří se stali nepohodlnými. Nakonec byl označen za masového vraha.

Dvě velmoci

Mezi Sovětským svazem a západními spojenci stoupalo postupně napětí, způsobené především poválečnou situací v Německu. Nakonec byl zformován východní blok tvořený komunistickými státy v čele se Sovětským svazem a západní státy pod vlivem Spojených států amerických a Velké Británie. Svět se opět rozdělil na dvě velmoci a jejich vzájemné soupeření bylo nazváno studenou válkou. Německý stát byl rozdělen na východní komunistický - Německou demokratickou republiku a západní Spolkovou republiku Německo,

později bylo betonovou zdí rozděleno i hlavní město Německa Berlín. Soupeření mezi novými velmocemi vedlo ke zbrojení a omezování pohybu obyvatel mezi zeměmi východního a západního bloku. Vyhledávanou surovinou se stal především uran, radioaktivní surovina, která byla využívána k výrobě atomových zbraní a při výrobě jaderné energie.

Uran v regionu

Protože ložiska černého uhlí na Bečkově a Rybníčkách u Bernartic obsahovala uran, byl zde začátkem 50-tých let vybudován důl Novátor. Těžbu prováděly Jáchymovské doly n.p. Trutnov pod vedením sovětských odborníků.

Život jde dál

Ve druhé polovině 50-tých let se situace stabilizovala, hospodářské, společenské a kulturní poměry se uvolnily. Hornictví bylo nadále státem preferované a hornické oblasti tak dostatečně zásobované základními životními potřebami, tehdy se neslo heslo „Já jsem horník, kdo je víc“. Dbalo se na zdravotnictví a školství. Děti opět prožívaly bezstarostné dětství. Při školách fungovaly zájmové kroužky, v rámci školní výuky se děti staraly o školní zahradu, kde pěstovaly zeleninu a pečovaly o ovocné stromy, sbíraly léčivé byliny, ale též starý papír, hadry a železné kovy, které odevzdávaly do sběrných surovin. V regionu se úspěšně rozvíjel sport. Žacléřsko proslavili především fotbalisté, volejbalisté, lyžaři a zápasníci.

Buduje se

V jednotlivých obcích Žacléřska byly postupně stavěny obytné domy pro dělníky, kteří pracovali v průmyslových závodech nebo v zemědělství, tak vyrostlo i v Bernarticích nové sídliště. Počet obyvatel stoupal.

Chybí vztah

Noví obyvatelé Žacléřska však většinou postrádali vztah ke kraji, jeho kulturním památkám např. pomníčkům, ale i architektuře, která zde v uplynulých staletích vznikala. Byly zničeny mnohé fasády kvalitních měšťanských domů, ať už v historických jádrech obcí a města Žacléře, nebo na jednotlivých architektonicky cenných budovách. Některé budovy byly zničeny úplně, např. královecký hostinec s vinárnou naproti nádraží. Tato honosná budova s velkým sálem a pódium, kde se pořádaly koncerty a divadelní představení, sloužila nakonec zemědělcům jako sklad na umělá hnojiva. Většina původních roubených podsíňových domů v Žacléři byla zbourána, dokonce patrový roubený dům, ve kterém podle tradice naposledy ve své vlasti přespal J. A. Komenský a který byl kulturní památkou, žacléřští strhli. Žacléřský zámek sloužil jako ubytovna, bývalá Breitova vila (dnes základní umělecká škola) jako kulturní klub, také její interiér byl poničen a fasáda znehodnocena.

▲ Dům, ve kterém podle tradice přespal J.A. Komenský
foto neznámý autor

Kultura

V roce 1964 byl v Žacléři otevřen nový kulturní klub, moderní budova s kinosálem, malým sálem pro pořádání loutkových představení, zázemím pro umělce a restaurací. Do kina chodili lidé v týdnu i o víkendu. V Žacléři vystupovali známí estrádní i divadelní umělci a zpěváci. Estrádní a divadelní soubor s orchestrem

působil i v samotném Žacléři. Hrál se loutkové divadlo. Také bernartičtí měli své kino.

Mnoho dětí

S přibývajícím počtem školou povinných dětí nestačily výukové prostory ve stávajících školách, učilo se, kde jen to bylo možné, např. v budově dnešního muzea na Rýchorském náměstí nebo v žacléřském zámku a v budově dnešní základní umělecké školy. V r. 1968 byla dokončena budova nové školy v Žacléři a problém byl částečně vyřešen. Počet dětí se ve druhé polovině 20. st. pomalu snižoval.

V Žacléři opět vězení

V r. 1967 bylo hornické učiliště pod dnešním Rýchorským náměstím v Žacléři přebudováno na Nápravné zařízení (věznicí) I. a II. stupně. Vězni pracovali především na Dole Jan Šverma, v autobusech byli převáženi též do uhelných dolů v Malých Svatoňovicích, Radvanicích a Rtyni. Horničtí učni byli soustředěni v hornickém učilišti v Malých Svatoňovicích.

Svět rozdělen, jediný vzor

Svět byl v té době politicky natolik rozdělen, že se schylovalo k novému konfliktu. Mnohé státy vlastnily atomové zbraně a prováděly jejich zkoušky. Demokratická hnutí v koloniích západních států vedla ke vzpouřám a následně k nezávislosti kolonií. Na druhé straně marxisticko-leninská ideologie diktovaná Sovětským svazem nedovolovala ve východních státech svobodu projevu a v jejím duchu se odvíjel veškerý veřejný život i vyučování na školách. Tisk, rozhlas i televize podléhaly cenzuře. Vzorem v průmyslu, zemědělství, školství a technice se stal Sovětský svaz. Lidé, kteří neměli prosovětské smýšlení, byli označováni za nepřátele vlasti.

Smlouva pro zajištění míru

Již v r. 1955 byla mezi státy východního bloku v Evropě podepsána tzv. Varšavská smlouva jako protipól západnímu uskupení NATO. Varšavská smlouva byla svazkem armád spřátelených komunistických zemí, kterým velel sovětský generál, a která měla bránit mír a suverenitu těchto zemí. Tato vojska pak pravidelně prováděla svá cvičení na území smluvních států. Československá armáda byla její součástí. Všudypřítomným heslem bylo „Se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak“. Takové i jiné podobné transparenty se nesly při svátku práce v prvo-májových průvodech.

Někteří intelektuálové, umělci, ale i prostí občané se pokoušejí odejít ilegálně z Československa do západních zemí.

Hrozí III. světová válka?

Spojené státy americké vedou v té době nemsmyslnou a krutou válku ve Vietnamu, doma se potýkají s rasovými problémy. Úspěšný komunistický převrat se odehrál na Kubě. Vědci obou světových velmocí provádějí pokusy s vodíkovými bombami. Atomovou zbraň vyrobila také komunistická Čína. Takzvaná studená válka, kdy se doslovně mezi světovými mocnostmi neválčí, ale konflikt je na spadnutí, vrcholí. Těžko si lze představit následky další třetí světové války.

Nespokojenost občanů vede k reformám

V říjnu r. 1967 zasáhla pražská policie brutálně na kolejích proti studentům, kteří protestovali kvůli častému vypínání elektrického proudu. Již na konci r. 1967 nastaly v komunistické vládě Československa změny, které vedly na začátku r. 1968 k reformám a uvolnění cenzury. Vedením KSČ byl pověřen Alexander Dubček. Dne 30. 3. 1968 byl na místo Anto-

nína Novotného zvolen prezidentem Ludvík Svoboda, vojenský velitel Československého praporu, který bojoval na straně sovětské armády proti Němcům. Po skončení války se stal ministrem obrany, ale při politických čistkách byl své funkce zbaven a z armády vyhoštěn. Ze Žacléřska odcházejí v tomto období legálně do západního Německa mnohé německé rodiny, které zde po II. světové válce zůstaly.

Blýská se na lepší časy

Nová vláda vytyčila demokratický proces. Vysoký vládní činitel Gustáv Husák poskytl pro nejčtenější deník Rudé právo rozhovor, v němž prohlásil, že „ačkoli se demokracie v minulých letech v Československu halasně deklarovala, ve skutečnosti byla deformována a potlačována“. Rehabilitováni byli neprávem odsouzení lidé v 50-tých letech, uvolněn byl dozor nad církvemi. Lidé s nadšením přijímali novou situaci. Na tanečních zábavách zněla do té doby zapovězená hudba populárních západních skupin a zpěváků jako Beatles, Rolling Stones nebo Elvise Presleyho. Tančil se rock and roll a byly k sehnání i džiny. Vznikala mnohá hudební tělesa a divadelní spolky. Uvolnění bylo cítit všude. Svoji činnost obnovili Skauti, Junáci a jiná nezávislá sdružení.

Opět vycházejí Literární noviny. Bez větších problémů bylo možné vycestovat do západní země. Před lidmi se rýsovala dlouho očekávaná svoboda. Toto období bylo nazváno „Pražské jaro“.

Sovětský svaz proti suverenitě a svobodě

Demokratický vývoj v Československu dal v Polsku podnět ke studentským nepokojům, které byly tvrdě potlačeny. Především však Sovětský svaz pozoroval toto dění s nevolí. V červenci 1968 probíhalo na našem území cvičení vojsk Varšavské smlouvy. Po jeho skončení se jednotlivé armády zvolna stahovaly do svých

zemí. Českoslovenští občané se nechtěli vzdát socialismu, ale toužili po suverenitě a svobodě. Reformní kurz zněl Socialismus – spojení – suverenita – svoboda. Tuto deklaraci podepsaly statisíce občanů. Nejvyšší sovětsí politici však se svými spojenci připravovali proti Československé republice úder.

Vpád

V noci z 20. na 21. srpna 1968 vtrhla na území Československa vojska spojeneckých armád Varšavské smlouvy.

V kronice obce Královec můžeme číst:

„V noci ze dne 20. na 21. srpna o 23.30 hod. přišli na českou celnici sovětsí a polští důstojníci, kteří právě sloužícího celníka bez vysvětlení důvodů z celnice vyhnali a poslali domů. Nato polský orgán pasové kontroly jel na motocyklu

▲ Trutnov, srpen 1968
foto, neznámý autor

k místní poště, kde přerézal telefonní kabel, aby přerušil telefonní spojení. Ihned potom nastal pekelný rámus přicházející od státní hranice z polské strany. To se již valí nepřetržitý proud sovětských a polských tanků plnou rychlostí po silnici směrem k Trutnovu. Lidé probuzeni z klidného spánku nezvyklým rámusem vybíhají ze svých domovů přesvědčit se, co se děje.

Valící se proud tanků a těžké vojenské techniky vyvolává otázku, na kterou nenalézá nikdo odpověď. Tanky uhání, v kopuli každého je vysunut voják s přilbou na hlavě, drží se kulometu, se kterým otáčí na všechny strany, hlavně tam, kde vidí více lidí pohromadě, jistě připraven ihned zmáčknout spoušť. A proud tanků a ostatních zbraní se valí dál a dál, nepřetržitě.“

▲ Trutnov, hořící barikády, srpen 1968
foto, neznámý autor

Přišli bojovat proti kontrarevoluci, která nebyla

S rozedněním stál v Královci u hájovny tank hlaveň namířenou na obec, kolem sovětsí vojáci se samopaly. V lese směrem k Žacléři stojí také několik tanků v palebném postavení. Celých pět dní byla obec Královec odříznuta od okolního světa, vojáci nepustili ani zásobování. Lidé se pokoušejí navázat s vojáky rozhovor a zeptat se, co se děje, ti však jen na tazatele namíří samopal a odhánějí ho pryč. Teprve jeden důstojník je sdílnější a říká, že je u nás kontrarevoluce.

Mrtví

Jak vypadala Československá republika v těchto srpnových dnech 1968? Proti sobě stojí ozbrojení vojáci a lidé s holýma rukama. Rozstřílená průčelí domů, zničené obchody, ostřelována je i dětská fakultní nemocnice na Karlově náměstí v Praze, střílí se na Národní muzeum. Nejen materiální škody, ale i oběti na životech jsou hlášeny jak z Prahy, tak i z jiných měst, mrtví nevinní lidé, kteří padli v době míru zbraněmi vojáků, kteří je měli chránit.

Na československé území proniklo v prvních hodinách okupace 7500 tanků a 300 000 vojáků, další a další pak následovali.

Až do listopadu projížděli přes hraniční přechod v Královci vojáci s vojenskou technikou, silnice, které byly před dvěma lety opatřeny novým povrchem, jsou zcela zničené.

Odpor

Obyvatelé Žacléřska dávají vesměs najevo svůj nesouhlas s vojenskou okupací. Na silnici pod žacléřským zámekem jsou poraženy statné buky, aby zabránily dalšímu postupu vojáků na Trutnov. Lidé otáčejí silniční směrové tabule, aby kolony vojáků zmátli. V Trutnově je z podstavce před okresním úřadem sundán tank připomínající osvobození regionu v r. 1945 a s uříznutou hlavní umístěn pod železniční viadukt na ulici Horská, na mostech hoří barikády z gumových pneumatik. Všude hloučky diskutujících rozhořčených občanů, nepracuje se.

Kdo je pánem

Dne 23. 8. 1968 jsou náhle povoláni do Moskvy prezident republiky generál Ludvík Svoboda a další přední vládní činitelé. Po dramatickém nátlakovém jednání vedeném ze strany sovětských vládních činitelů s maximální tvrdostí a výhrůzkami byl podepsán protokol

o legalizaci obsazení Československé socialistické republiky - ČSSR armádami zemí Varšavské smlouvy. V textu se mluvilo o dočasném pobytu vojsk na našem území, datum jejich odchodu však nebyl stanoven. Po návratu zdrčených představitelů naší země ze Sovětského svazu nastaly pod dohledem sovětského komisaře politické změny, které se týkaly odstranění proreformních úředníků naší vlády, anulování mnoha jednání a usnesení vlády, která vedla v ČSSR k demokratickým reformám. Cesta k demokracii a svobodě byla tvrdě potlačena. Přítomnost vojáků dávala jasně najevo, kdo je tady pánem. Opět byla zavedena cenzura. Nová vláda vytyčila program návratu politického zřízení předreformního období, ten zasáhl do všech sfér obyvatel ČSSR. Tento proces byl nazván normalizací. Úředníci, veřejní činitelé, učitelé museli podepsat prohlášení o pomýlení a slíbit věrnost normalizačnímu procesu.

Zoufalý vzdor

Jen těžko se lidé smířovali s tvrdou realitou, cítili se podvedeni. Opět to byli studenti, kteří dávali otevřeně najevo svůj nesouhlas s posrpnovým vývojem v zemi a s pobytem cizích vojsk na našem území. Vedle demonstrací se přiklonili ke krajnímu a neobvyklému řešení – demonstrativním sebevraždám upálením. První zápalnou obětí se stal Jan Palach, student medicíny, který se upálil 16. 1. 1969 na Václavském náměstí. Jeho pohřeb se stal tichou, ale výmluvnou manifestací. Také v jiných evropských velkoměstech se konaly studentské manifestace. Studenti drží hladovku. Dne 25. února 1969 se na protest upálil další student Jan Zajíc. Proces normalizace se tím však nezastavil. Mládež byla vystavena programu výchovy „socialistického člověka“, oblíbené hudební skupiny musely měnit své anglické názvy, a to nejen u nás, ale i v jiných komunistických zemích. Dne 17. 4. 1969 se stal prvním tajemníkem KSČ místo Alexandera Dubčeka Gustáv Husák, který před srpnem 1968 demokratický proces obhajoval.

Prověřování, policejní režim

Nadále probíhalo prověřování osob veřejně činných ve všech sférách. Ve školách se opět zpřísnily osnovy pro vyučování. Některým „nespolehlivým“ učitelům a profesorům nebylo nadále dovoleno vykonávat své povolání, to se týkalo také mnoha úředníků, pracovníků v kultuře, vědě, žurnalistice... Umělci, filozofové, bývalí političtí pracovníci opouštějí republiku směrem na západ. Jiní jsou pod stálým dohledem veřejné bezpečnosti a tajné policie. Také v Trutnově byla umístěna sovětská vojenská posádka. Její důstojníci, kteří tu žili i se svými rodinami, se zúčastňovali jak politických, tak kulturních akcí v regionu. Na území komunistických států i ČSSR byly v pozdějších letech normalizace umístěny řízené dálkové střely. Občanům těchto zemí je neustále stavěna před oči nutnost obrany před imperialismem ze západu.

Jako dříve

V prvomájových průvodech bylo možné číst opět známá hesla slibující věrnou oddanost Sovětskému svazu a leninskému odkazu. Lidé byli již od mládí vychovávaní tomuto uvědomění. V jiskřičkách, pionýru a ti dospívající a mladí v socialistickém svazu mládeže. Nebyla to však vždy politika, ale též různorodá činnost. Poznávání přírody, tvůrčí zájmové kroužky, činohra, sport, různé soutěže, nealkoholické diskotéky a plesy. Stále bylo co zajímavého dělat. Mladí se věnovali také veřejně prospěšné činnosti. Děti i dospělí nacvičovali spartakiádní skladby a ti nejlepší pak vystupovali na pražském Strahovském stadionu. Tam tisíce cvičenců za doprovodu hudby předváděly často složité formace v jednotných úbořech. Strahovský stadion patřil svého času k největším na světě. Také na školách v našem regionu se pravidelně spartakiádní skladby nacvičovaly. Charakteristickým svátkem pro žacléřský region byla oslava těžké hornické práce. Den horníků se slavil vždy 9. září.

Obyvatelé se na tento den vždy těšili, většinou měli šanci zakoupit si na trhu nějaké nedostatkové zboží. Vydrželi čekat před elektroprodejnou nebo železářstvím ve frontě i celou noc, aby si vystáli nebo vyleželi ve spacích pytlích nedostatkovou elektroniku, ledničku, kolo či nějaké jiné zboží. Také na jižní ovoce se stály pravidelně fronty. Na hornických dnech vystupovali i známí umělci a zpěváci.

▲ Návčik spartakiádní skladby na stadionu Baník Žacléř
foto, Kamil Maršálek

Stejný metr neplatí

Pro žáky a studenty, jejichž rodiče se neangažovali v nějaké složce podléhající politice vlády, bylo obtížné dostat se na střední nebo vysokou školu. Mezi hlavní předměty patří marxismus-leninismus.

▲ Odhalení pamětní desky J.A. Komenského, 1970
před ZŠ v Žacléři Na Pilíři, foto, neznámý autor

Odcházejí

Lidé z řad politiků, umělců, filozofů i prostých občanů, kteří se nechtěli s normalizačním procesem a všudypřítomnou kontrolou bezpečnosti smířit, vyvíjeli svou činnost za obnovení svobody a demokracie, zřizovali organizace a pracovali v ilegalitě. Často byli voláni k výslechům a vězněni jako např. Václav Havel, člen Charty 77.

Budování socialistického státu

Ve výrobních závodech se zvyšuje výroba díky brigádám socialistické práce. Tyto brigády pak zvyšují pracovní nasazení a posunují plán a normy výš.

Pěstuje se zde obilí, len a brambory, chová se hovězí dobytek, prasata, sečou se louky a sklízí se seno. Některé budovy v regionu, jako třeba obchody, mateřské školky nebo sportoviště vznikají v akci „Z“, to znamená, že občané na nich pracují zadarmo. Práci mají všichni, je nepřipustné, aby někdo nepracoval nebo se nechal žít, pokud byl práce schopen. Takový člověk byl označen za příživníka a potrestán odnětím svobody.

Dobrá péče o nemocné

V Žacléři si dobrou pověst drží nemocnice s interním a chirurgickým oddělením s operačním sálem. Zdravotní středisko je též v Bernarticích, funguje zdravotní pohotovostní služba. Veškerá zdravotní péče je zdarma.

Izolace a cesta podle velkého vzoru přináší negativní výsledky

Země východního bloku se svojí politikou izolují od západních států také hospodářsky, jejich výroba a technický pokrok

zaostává a často je úmyslně brzděn jako v případě českého automobilového a motocyklového průmyslu. V Německé demokratické republice se vyráběl automobil Trabant 30 let téměř nezměněn a po podání žádosti o jeho koupi musel žadatel čekat často 10 až 15 let, než se svého automobilu dočkal. Československo bylo známé svou strojírenskou výrobou, v Poldi Kladno se vyráběla kvalitní chirurgická ocel a také textilní průmysl byl na dobré úrovni. Především v Krkonoších a Podkrkonoší pracovalo mnoho obyvatel v textilních závodech. Zboží se vyváželo ale především do komunistických zemí. Bohužel se tehdy málo dbalo na ekologii, a tak docházelo k velkému znečištění přírody. Voda v řece Úpě byla často zbarvená modře, žlutě nebo zeleně, při řece stály papírny, textilky, barvířské podniky. Tovární komíny také neměly odsiřovací filtry, automobily neměly katalyzátory, pole se hnojila nebezpečnými chemikáliemi. Stejně tomu bylo v ostatních východních zemích.

Neustálé přesvědčování o správnosti nastoupené cesty, o chudácích na západě, úzká vazba na Sovětský svaz jako vzor ve všech ohledech a přísná izolovanost obyvatel zemí východního bloku vedla k pochybnostem a nedůvěře.

Je to jinak

Lidé již byli lépe informováni o tom, jak se žije v západních zemích, kdo měl to štěstí, že mohl např. do západního Německa vycestovat, vyprávěl, že je tam čisto, žije se tam dobře, svobodněji a lidé si za svoji mzdu mohou dovolit daleko více než u nás. Ke zlepšení životní úrovně obyvatel západních zemí a technického pokroku přispělo bezpochyby soukromé podnikání, tržní ekonomika a demokratické uspořádání v těchto zemích.

Občané opět dávají najevo nespokojenost

Koncem 80. let 20. st. byl tlak na vlády v komunistických zemích již patrný. Na Mezinárodní den lidských práv, dne 10. 12. 1987, proběhla v Praze na Staroměstském náměstí demonstrace 2000 lidí za svobodu a propuštění politických vězňů (většinou občanů, kteří veřejně s politikou vlády nesouhlasili) v čele se signatáři Charty 77. Státní bezpečnost tuto akci opět potlačila a jejich organizátory předvedla k výslechům.

Nejen u nás

Také v Německé demokratické republice došlo 17. 1. 1988 u příležitosti tradiční manifestace k uctění památky bojovníků za svobodu k veřejným projevům nespokojenosti. I zde byli členové mírových skupin, ekologové a bojovníci za obranu lidských práv pozatýkáni a někteří vyhoštěni do západního Německa. Tak se komunistický německý režim zbavoval svých odpůrců.

Proti svobodě silou

Dne 25. 3. 1988 demonstrují v Bratislavě věřící za náboženskou svobodu. Shromáždění je rozehnáno pomocí vodních děl a obušků.

Svět se dívá

Tyto tvrdé zásahy proti lidem, kteří se nechtěli nadále sklánět před vládnoucí mocí komunistů, byly tvrdě kritizovány vládami západních zemí.

Co s tím?

Československá vláda je nucena sílící napětí a nespokojenost občanů řešit reformami. První tajemník (tehdy nejvyšší politická funkce) Milouš Jakeš při svém proslovu na zasedání vlády 8. 4. 1988 prohlásil, že „v socialistické společnosti nesmí být vedoucí úloha komunistické strany oslabena, naopak, že se musí její role zvětšovat.“ Kritické hlasy byly označeny za nepřátele lidu.

Změny též v SSSR

Také v samotném Sovětském svazu je cítit napětí. Ruská pravoslavná církev posiluje svoji pozici a otevírá zavřené kostely a kláštery. Dne 3. 7. 1988 je generálním tajemníkem ústředního výboru komunistické strany v Sovětském svazu zvolen Michail Gorbačov, dochází k reorganizaci, s otevřenou kritikou přicházejí reformní politici jako např. Boris Jelcin.

Nechceme být hlídáni

Na den 20. výročí vpádu vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR uspořádalo Nezávislé mírové sdružení podpisovou akci proti tomuto vojenskému zásahu v r. 1968 a proti následnému pobytu sovětských vojsk na našem území. Shromáždění se postupně rozrostlo na několikatisícovou demonstraci.

Vláda zná jen jedno řešení

Dne 28. 10. 1988, v den výročí vzniku Československa, se koná v Praze další demonstrace, při které jsou bezpečností zajištěni signatáři Charty 77. Představitelé vládnoucí moci v čele s Miloušem Jakešem varují před rušením pořádku. Proti demonstrantům

v Praze i v dalších větších městech jsou použity obušky, vodní děla a slzný plyn.

Hlava nehlava

Protikomunistické protesty pokračují i v lednu 1989, zvláště pak při výročí upálení Jana Palacha 16. ledna. Lidové milice a policejní sbory postupují proti pokojným demonstrantům tvrdě a zatýkají známé osobnosti vystupující na obranu lidských práv, signatáře Charty 77, mezi nimi i Václava Havla. Demonstranti jsou surově zbiti, je mnoho raněných. Zejména mladí lidé jsou jednáním státní moci pobouřeni.

Také jinde

Reformní proces byl nastartován také v Polské lidově demokratické republice. Byla zde povolena činnost nezávislého odborového hnutí „Solidarita“.

Zpátky už to nepůjde

Rok 1989 se vyznačoval rostoucím tlakem proti politice vlády a zásahům státní bezpečnosti. Zvláště studenti, ale i jejich profesori a někteří novináři dávali najevo otevřeně a opakovaně svůj odvážný postoj, zvali k dialogu vládní činitele, ale ti ho odmítali.

Maďarsko první

Velkým přelomem v politické situaci nejen ve východních zemích bylo otevření maďarských hranic s Rakouskem. V rámci své reformní politiky otevřela tato země, člen Varšavské smlouvy, svou hranici směrem na západ. Sami vojáci odstranili zátarasy a ostnaté dráty spolu s elektronickými systémy po celé

délce hranice s Rakouskem. Cesta do západních zemí se tak otevřela nejen Maďarům, ale především turistům z východních zemí. Občané Německé demokratické republiky prchají přes Maďarsko na západ. Celistvost východního komunistického bloku je narušena.

Slepi vůdci

Události nabírají na dramatičnosti. Tvrdý a nesmlouvavý odpor komunistických vlád ve východních zemích vůči vlastnímu lidu požadujícímu demokracii a svobodu jeho rozhořčení zvyšoval.

Zed' padla

Dne 9. 11. 1989 se do světa rozletěla další zpráva – berlínská zed' padla. Symbol totalitní moci ve východním Německu, zed', která oddělovala západní „nebezpečný“ Berlín od východního a na které byli bez milosti stříleni německými vojáky lidé, kteří prchali do západního Berlína za svobodou, padla a otevřela tak cestu ke sjednocení východního a západního Německa.

Opět studenti

Dne 17. listopadu 1989 se pražský smuteční průvod studentů na uctění Jana Opletala, kterého zavraždili v r. 1938 nacisté, změnil v obrovskou protivládní demonstraci. Policisté a vojenské jednotky proti lidem s holýma rukama opět brutálně zasáhli. Masové pobouření všech občanů celé ČSSR a rychlý vývoj situace však ovlivnit nemohli. Komunistická totalita v naší zemi padla. Především studenti byli hnací silou, která pomáhala stabilizovat situaci. Navštěvovali výrobní závody, školy a instituce, aby diskutovali s občany.

Konečně

Dne 30. 11. 1989 byly odstraněny zátarasy na hraniční linii mezi Československem a Rakouskem, padla železná opona, lidé mohli opět svobodně cestovat.

V neděli 10. 12. 1989 se ujala řízení země vláda národního porozumění.

Dne 23. 12. 1989 byly za účasti ministrů zemí ČSSR a Spolkové republiky Německo odstraněny zátarasy na společné hranici.

Věžněný se stal symbolem svobody a prezidentem

Dne 29. 12. 1989 je Václav Havel zvolen prezidentem Československé republiky.

Pád komunismu

Během několika dnů v závěru roku 1989 tak padly komunistické vlády téměř ve všech evropských zemích. V Československu byl tento proces nazván „sametovou revolucí“.

Odejdou

Václav Havel podepisuje v únoru r. 1990 při své návštěvě Sovětského svazu dohodu o odchodu 70 000 sovětských vojáků z naší země. Na dodržení této dohody důsledně dbal nový politik, zpěvák a skladatel hudební skupiny „Pražský výběr“ Michael Kocáb.

Jak byl velký, jak byl mocný

Na konci r. 1992 ukončil svou existenci

Sovětský svaz, potýkal se s velkými hospodářskými problémy a národnostními konflikty.

Jsme ještě menší

V r. 1993 se Československá federativní republika rozdělila na dva samostatné suverénní státy Česko a Slovensko.

Do nové doby

Děti, které se narodily po r. 1989, se skutečně narodily do nové doby plné změn. Ve školách se opět oslovuje paní učitelko a pane učiteli, přestal se vyučovat ruský jazyk a začala se vyučovat vedle němčiny angličtina. V té době je zkušených učitelů angličtinářů nedostatek. Namísto mírových ohňů se zase pálí čarodějnice. Přestaly se připravovat každoroční oslavy spojené s komunismem. Městem již neprochází 1. května prvomájový průvod se závazky pracujících na transparentech, přestal se slavit Den horníků 9. září. Naopak obnovily se staré tradice často spojené s náboženskými zvyky.

Škoda, ale také důležité

V budově žacléřské nemocnice zaniklo interní a chirurgické oddělení a bylo zde vybudováno Rehabilitační centrum „Rehamedica“.

Něco dobře, něco ne

Zdá se, že se „může všechno“. Je možné cestovat, dokonce studovat, či pracovat v západních zemích. Uvolnil se trh a především je možné soukromě podnikat a zakládat živnosti. Mnohé závody a podniky přecházejí

opět do soukromých rukou, prodán byl též žacléřský zámek. Konkurence na trhu však způsobila ztrátu odbytišť a následné uzavření výrobních závodů. V Krkonoších a Podkrkonoší zastavilo výrobu mnoho textilních továren mezi nimi v r. 1992 Texlen v Žacléři. Také Důl Jan Šverma v Žacléři ukončil v tomto roce těžbu uhlí. Ještě předtím v r. 1990 bylo v Žacléři zrušeno nápravné zařízení. Postupně v regionu zanikla i zemědělská pěstební činnost a chov hovězího dobytka – dojníc. Orná půda zarostla travou. Předpovědi, že se Žacléřsko stane regionem důchodců, se neaplnily. Otevřely se nové pracovní příležitosti, vznikly nové výrobní závody a firmy. Už nestačí naučit se jednu profesi a vydržet u ní až do důchodu, hodí se vše, co člověk umí. Domy se modernizují a staví nové. Region Žacléřsko se stal svojí polohou, klidem a dostupností atraktivní lokalitou.

Místo továren turisté

Žacléřsko se orientuje na cestovní ruch. Byly zde vyznačeny cyklotrasy, otevřela se nová ubytovací a stravovací zařízení, modernizují se sportoviště. Jsou otevřeny staronové turistické přechody do Polska. Opravují se památky, historické jádro Žacléře je prohlášeno za památkovou zónu a komunikace se dočkaly nového povrchu.

Kam za historií

V r. 1999 bylo v bývalé budově okresního soudu na Rýchorském náměstí otevřeno regionální muzeum „Městské muzeum Žacléř“.

Jednotná Evropa

Do Evropské unie vstupují další státy, v mnoha platí již jednotná měna euro.

Jak bylo, jak bude?

Velkými silvestrovskými oslavami vstoupil svět do nového tisíciletí. Skončilo 20. století. Bylo nejdramatičtější obdobím v lidských dějinách. V mnoha strašných válkách a dvou světových zemřelo na 100 milionů lidí. Technický vývoj, který vynesl člověka do vesmíru, umožnil výrobu děsivých zbraní hromadného ničení a zároveň zmodernizoval každou domácnost, její součástí je dnes osobní počítač, mobilním telefonem volají již předškolní děti. Svět se díky rychlému dosahu informací a též rychlosti v dopravě zmenšil. Prohloubila se propast mezi chudými a bohatými. Lidstvo produkuje obrovské množství odpadu, ze kterého se recykluje pouze zlomek. Stoupající průmyslová výroba a technický pokrok způsobují skleníkový efekt a oteplování planety.

Jací lidé, kde žijí, se často pozná podle toho, v jakém prostředí žijí a to tvoří oni sami. Dbát na čistotu nejen své zahrádky, ale také obce či města, chránit přírodu, která je zde krásná a být hrdý na to, že je to můj domov, by mělo být každému vlastní.

Dne 1. května 2004 vstoupilo Česko do rodiny států Evropské unie.

Evropa bez hranic

Přestože oficiálně vstoupila naše republika do Schengenského prostoru prvním dnem roku 2008, již 21. prosince 2007 byla přeřezána symbolická závora na hraničním přechodu mezi Polskem a Českem v Královci. Znamená to, že můžeme cestovat po Evropě, aniž bychom potřebovali pas a na hranicích nás nikdo nestaví.

STRUČNÁ HISTORIE OKOLNÍCH OBCÍ, OSAD A MĚSTA ŽACLĚŘ

▲ Na pečeti města Bernstadt (dnes Žacléř) čteme Berenstadt

▲ Pečeť obce Bernartice

BEČKOV

Osada Bečkov pod Vraními horami je poprvé písemně zmiňována v roce 1361. Německý název obce byl Potschendorf, vykládá se jako vesnice Patsche.

Obyvatelé se převážně věnovali zemědělství, chovu dobytka, tkalcovství příp. pracovali v dolech a okolních továrnách. Nacházely se zde vápencové lomy, pece na pálení vápna a uhelný důl, který ukončil činnost počátkem 20. století.

Bečkovské děti měly vlastní školu již roku 1785, musely se však spokojit s výukou v obecním domku. V roce 1861 byla postavena nová školní budova. Pozoruhodné je, že škola v Bečkově měla jako první v žacléřském okrese tělocvičné hřiště.

V roce 1911 žil v Bečkově a Rybníčku 371 obyvatel v 92 domech, v roce 1930 to byli 354 obyvatelé v 80 domech.

BERNARTICE

Střípky z obecní kroniky:

„Dne 24. října 1920 ve 2 hodiny odpoledne byly v Bernarticích vysvěceny nově ulité zvony. Kmotry zvonů byly:

paní Agnes Winklerová, Bernartice

paní Barbara Sommerová, Bernartice

paní Bibiana Lindnerová, Bečkov

paní Anna Kuhnová, Královec

Zvony dodala firma Oktav Winter

z Broumova. Zvuk čtyř zvonů zněl trojhlasně v H-Dur s vrchní oktávou.

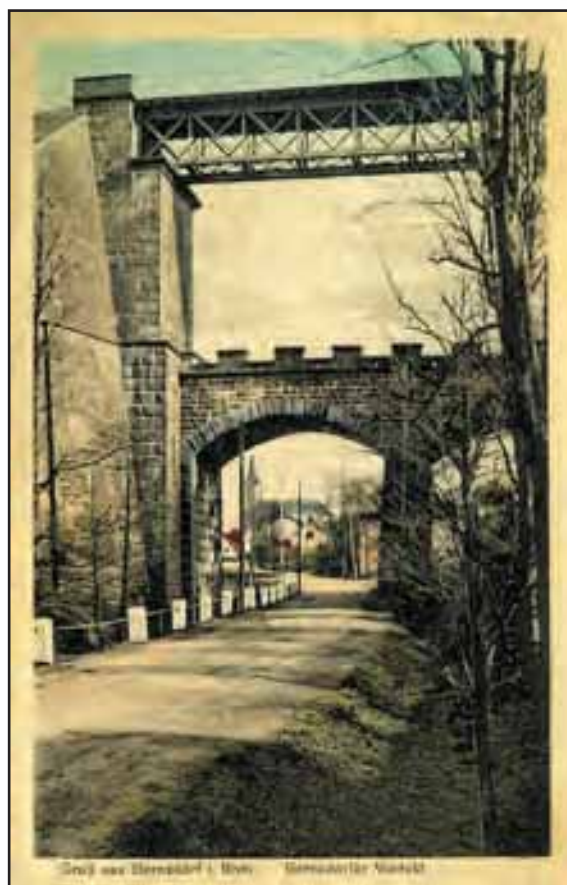
Velký zvon Matky Boží váží 371 kg a stál 18.000 Kč. Střední zvon sv. Josef váží 183 kg a stál 9.000 Kč, druhý střední zvon sv. Antonín váží 107 kg a stál 5.400 Kč, nejmenší zvon sv. Aloisia váží 52 kg a stál 2.600 Kč.

Část nákladů byla hrazena ze sbírek a darů, které byly vybrány v církevním obvodu.

První písemná zmínka o Bernarticích pochází z roku 1297. Místní jméno Bernartice – německy Bernsdorf - lze vykládat několika způsoby, jako Bernartovu ves, nebo ves, v jejímž okolí žili medvědi. Obec leží v podhůří Vraních hor ve výšce 450 m n.m.

Nad náměstím u barokního kostela Nanebevzetí Panny Marie z let 1677 – 1678 nalezneme zajímavé sochařské práce i smírčí kříže. Vpravo se nachází Pieta, sousoší pravděpodobně od sochaře Jiřího Františka Pacáka. Toto zdařilé dílo pochází z r. 1736. Naproti Pietě se nachází socha patrona hasičů, svatého Floriána, z r. 1833. Při hřbitovní zdi je smírčí kříž z červeného pískovce, pod cestou druhý smírčí kříž.

V Bernarticích stojí také jedna výjimečná technická památka – železniční most - postavený v letech 1867 – 69 na trase Trutnov - Královec. Most překonávající silnici a říčku Ličná je vysoký 24 m. Prostor pod přemostěním byl zpočátku zcela prázdný, později byly 8 metrů nad terénem dodatečně přistavěny dva výztužné klenuté oblouky.

Ve 2. pol. 19. stol. a na počátku 20. stol. vznikly v Bernarticích 3 větší průmyslové závody:

Firma Österreicherovi synové z Hostinného roku 1872 zakoupila v Bernarticích nedostavěné budovy textilní továrny a roku 1874 zahájila provoz. Přádělna byla později rozšířena o přádelnu a tkalcovnu juty. Roku 1938 převzala továrnu firma Johann Etrich. Za II. světové války zde nuceně pracovaly ženy židovské národnosti a váleční zajatci. Od roku 1946 vystupuje firma pod názvem Juta.

Výrobou uzenečů, zavináčů, slanečků, rybích salátů a dalších produktů se v Bernarticích zabývaly firmy Toryk a Berko. Firmy byly založeny v první pol. 20. stol., roku 1943 se sloučily a vystupovaly pod názvem Berko Feist & Co. KG. Po II. světové válce fungovala firma pod názvem Rybena.

V písemných pramenech je bernartická škola poprvé zmiňovaná v roce 1655, výuka probíhala v malém dřevěném domku. Teprve na konci 18. století byla postavena kamenná školní budova s jednou učebnou, tuto budovu navštěvovaly bernartické děti až do roku 1858, kdy byla postavena a v 70. letech 19. století rozšířena nová budova školy. Obyvatelstvo bylo převážně německé, proto probíhala výuka v němčině. Avšak v roce 1931 byla z Lampertic do Bernartic přeložena česká menšinová škola, kterou mohly navštěvovat české děti. Po II. světové válce zanikly malotřídky v okolních osadách i obcích a jejich žáci začali docházet do školy v Bernarticích.

Adresář z roku 1911 uvádí v Bernarticích a Vrchové 2.036 obyvatel v 234 domech, v roce 1930 1.772 obyvatel v 253 domech.

BOBR

Střípky ze školní kroniky - školní rok 1960 – 61:

„17. prosince se konala besídka Dědy Mráze v místním hostinci. Soubor „Liazáček“ ze závodu Liaz z Mnichova Hradiště, který byl pozván patronátním závodem, sehrál pro děti hru „Ostrov splněných přání“. Po představení vystoupil kouzelník a potom se konala dětská soutěž, ve které byly děti odměněny sovětskými knížkami. Pak přišel Děda Mráz, který přinesl všem dětem bonboniéru a pomeranč. Žáci zdejší školy dostali též společný dar – gramoradio Maestro, které zakoupilo SRPŠ za 2.200,- Kčs. Děti slíbily, že se budou dobře učit, aby si tak cenný dar zasloužily.“

Bobr je poprvé písemně zmiňován v roce 1565. Osadu založil rakouský důlní odborník Kryštof z Gendorfu. Německý název zněl Bober. Svůj název obdržela podle říčky pramenící na stráni nad osadou a podle bobrů, žijících na jejích březích. Bobr napájí přehradu v polské Bukovce a na polském území se mění v mohutnou řeku.

Místní obyvatelé pracovali ve zdejší sklárně, v kamenouhelném dole a dalších žacléřských podnicích. Sklárna existovala v Bobru již v 16. století. Nová byla postavena v polovině 19. stol., roku 1878 ji kupuje Franz Breit. Vyrábělo se zde barevné tyčové sklo, které se dodávalo na Jablonecko k výrobě skleněných korálků, perel, vánočních ozdob, šperků.

Kromě zmiňované sklárny byla v Bobru na počátku 20. století zřízena další sklárna, jejími majiteli byli Robert Schicketanz a Josef Richter, později pouze Robert Schicketanz.

Villa Breit, Schatzlar-Bober.

Rodina Breitů postavila počátkem 20. století na kraji obce honosnou vilu, kterou později obývala rodina stavitele Edmunda Schuberta. Interiér vily zdobily štukatury, intarzie, na zakázku vyrobená kachlová kamna. Za vilou se nacházel park s mnoha vzácnými druhy rostlin, dodnes můžeme např. obdivovat mohutný strom šácholan zašpičatělý (magnolia acuminata).

V Bobru můžeme obdivovat několik sakrálních památek. Například na křižovatce cest do Horního a Středního Bobru stojí socha sv. Antonína Paduánského – přímluvce chudých a patrona ztracených věcí - z roku 1770. Tento světec bývá zobrazován, jako jeden z mála světců, s Ježíškem v rukou. Tak je tomu i v případě boberské sochařské práce.

Od roku 1801 mohly děti z Bobru navštěvovat vlastní školu, počet žáků však stoupal a budova byla brzy nevyhovující. Bylo nutné přistoupit ke stavbě nové školní budovy, kterou byl roku 1885 pověřen stavitel Josef Plischke. Výuka probíhala až do roku 1973/74, kdy školu navštěvovalo 17 dětí.

V roce 1911 žilo v obci 935 obyvatel ve 102 domech, v roce 1930 pak 749 obyvatel ve 133 domech.

ČERNÁ VODA

Osadu Černá Voda (německy Schwarzwasser) nechal v 16. století založit Kryštof z Gendorfu. Svůj název získala podle Černého potoka, který zde pramení a v Lubawce se vlévá do Bobru.

Roku 1628 opouštěl v Černé Vodě svou vlast J. A. Komenský, směřoval tehdy do polského Lešna a do Čech se již nikdy nevrátil.

Během slezských válek se v Černé Vodě utábořil král Friedrich II. se svým vojskem.

Obyvatelé se živili zemědělstvím, chovem dobytka a pracovali v dolech. Černé uhlí se zde začíná těžit na konci 18. stol. K významným těžařům patřil Rudolf Manger a bratři Müllerové. Na návrší, dodnes zvaném Burg, nechal Rudolf Manger vystavět velký obytný dům, stáje, kůlny a také tu zbudoval kruhovou vápenku na pálení vápna, jejíž torzo si můžeme i dnes prohlédnout. Roku 1872 prodává Rudolf Manger uhelná díla bratrům Müllerovým.

Děti z Černé Vody navštěvovaly do roku 1865 školu v Lamperticích. Pak vesnice dostala vlastní školu, kde jako první učitel působil Josef Patzak z Lampertic.

V Černé Vodě se nachází řada zajímavých sochařských památek, např. při cestě k Růžovému poulčku stojí barokní socha sv. Anny (ochránkyně matek), kterou nechal roku 1765 zřídit rychtář Johann Georg Feest, dále pomník obětem slezských válek. Na staré cestě do Královce nalezneme kromě božích muk i pomník obětem I. světové války od významného sochaře Emila Schwantnera.

V roce 1911 žili v Černé Vodě 392 obyvatel v 57 domech a v roce 1930 celkem 305 obyvatel v 58 domech.

KRÁLOVEC

Střípky z obecní kroniky:

„V roce 1945, po ukončení války, převáželi Sověti přes státní hranici směrem od Lubawky, tj. z dřívějšího Německa, tzv. válečnou kořist. Nejprve to byly různé obráběcí stroje, které vozili auty na zdejší nádraží, zde je překládali na vagony a ucelenými vlaky odváželi pryč. Dále pak přeháněli celá stáda hovězího dobytka, se kterým na zdejších lukách odpočívali přes noc a druhý den pokračovali dále směrem na Jaroměř. Protože silnice byla pro chůzi dobytka tvrdá, byl tento hnán po poli vedle silnice, bez ohledu na plodiny, takže vznikla jakási měkká polní cesta souběžná se silnicí. Mnoho tisíc kusů bylo zde takto přehnáno. Na sklonku léta toho roku, počali Sověti převážet na nákladních autech brambory, které rovněž zde v Královci překládali do železničních vagonů ...“

První písemná zmínka o Královci pochází z roku 1289, tehdy jej Václav II. daroval knížeti Bolkovi Svidnickému. Královec také po určitou dobu patřil cisterciáckému klášteru v Křešově (Krzyszow). Původní německý název zněl Königshan – v překladu královský háj.

V Královci, položeném v Královeckém sedle, panovalo vždy poměrně drsné počasí a říká se, že zde vane věčný vítr. Půda není příliš úrodná, pěstoval se zde len, obilí a brambory. Ve vsi byly kdysi rybníky, jejichž hráze jsou dodnes částečně zachovány.

Královec byl založen na strategickém místě při zemské hranici a velmi trpěl za válečných časů, na druhou stranu přineslo místo u hranice své výhody. V roce 1733 zde byl zřízen celní úřad. V roce 1868 byl hlavní celní úřad přemístěn do Lubawky. V téže roce byla zprovozněna železniční trať vedoucí z Malých Svatoňovic do Královce, později prodloužená do polské Lubawky a do Žacléře. Za II. světové války se o údržbu železniční tratě starali britští váleční zajatci, kteří byli ubytováni v budově bývalé celnice.

Od roku 1787 měl Královec svou školu, výuka zpočátku probíhala v obecní budově. V roce 1866 byla započata stavba nové školní budovy, původně jednotřídní škola byla ještě několikrát rozšířena. Po II. světové válce se škola stala českou školou a děti ji navštěvovaly do roku 1977.

Obcí prochází silnice dříve hojně využívaná obchodníky i táhnoucími vojsky. Podél cesty vzniklo postupem času mnoho hostinců a vináren. Kromě pohostinských zařízení byla v Královci ještě výrobna nábytku, kterou v letech 1911 – 1928 provozovala firma H. Hesse. Dodnes se z ní zachovala budova a tovární komín, na kterém pravidelně hnízdí čápi.

Poblíž dnešního kostela Sv. Jana Nepomuckého, vystavěného v letech 1924 – 1928 stavitelem Edmundem Schubertem ze Žacléře, stávala kaple Sv. Jana Nepomuckého. Kaple po postavení nového kostela ztratila na významu a roku 1933 byla zbořena.

U kostela nalezneme smírčí kříž. Mezi další významné sochařské památky patří socha Sv. Jana Nepomuckého, dále pak pomník obětem I. světové války u hlavní silnice od královeckého rodáka, známého sochaře, Emila Schwantnera.

V adresáři z roku 1911 je v Královci uváděno 838 obyvatel v 123 domech, o devatenáct let později 814 obyvatel v 148 domech.

KŘENOV

První písemná zmínka o osadě Křenov pochází z roku 1521. Osada leží v malebném údolí, kterým protéká říčka Ličná. Okolní vyvýšeniny ji chrání před nepříznivými povětrnostními vlivy a říká se, že sem jaro přichází vždy o 14 dní dříve než do Žacléře. Osada se dříve nazývala Krinsdorf. Rozlišoval se Malý Křenov a Velký Křenov.

Obyvatelé se věnovali rolnictví, řemeslům, chovu dobytka, někteří pracovali v kamenouhelném dole, provozovali hostince. V obci byla do roku 1889 papírna na vodní pohon.

I v této vesničce se nacházela škola. Byla postavena pod vedením učitele Vincenta Patzaka roku 1846 a roku 1903 byla za prvního řídícího učitele Adolfa Falty rozšířena o další patro.

V Křenově původně stály dvě kaple. Dnes zde můžeme zhlédnout pseudogotickou kapli sv. Donáta z roku 1880.

Majitel žacléřské porcelánky, pan Theodor Pohl, si zde nechal podle plánů z roku 1919 postavit vilu. Před vstupem do vily upoutá pozornost kašna, jejímž autorem je sochař Emil Schwantner.

V roce 1911 v obci žilo 400 obyvatel v 84 domech, 1930 je to 396 obyvatel v 86 domech.

LAMPERTICE

Střípky z obecní kroniky:

„Roku 1921 se spolčila katastrofální horka s velkým suchem. Počátkem července začaly a do poloviny měsíce trvaly teploty 31 – 35 °C ve stínu. 29. července bylo už v 7 hodin ráno ve stínu 41 °C, 1. srpna ráno v 8 hodin 40 °C. Teprve 13. srpna přišel po 45 dnech déšť, ale ne tolik, kolik bylo třeba. Následkem sucha byl nedostatek vody, nemuselo se šetřit jen díky vydatnému vodovodu. Vedra trvala ještě v následujícím měsíci. Obilí a brambory byly dobré, píce ještě ušly, ale zelenina na rozpraskané půdě nevyrostla žádná. Teprve na podzim přišly vydatné deště.“

Lampertice jsou v písemných pramenech poprvé zmiňovány v roce 1521. Místopisný název Lampertice můžeme vyložit jako Lampertovu vesnici (Lampert - staré německé mužské křestní jméno). Obec má v pečeti beránka stojícího na třech úlech.

Rozmach zaznamenala ves s rozvojem dolování černého uhlí. Nález černého uhlí je datován rokem 1570, hornictví se stalo pro místní obyvatele i obyvatele širokého okolí hlavním zdrojem obživy. Převážně německé obyvatelstvo pracovalo také ve firmě Österreicher v Bernarticích. Pěstovaly se zde obilniny i len.

▲ Škola v Lamperťicích

Ke stavebním dominantám obce patří kostel a škola. Ke konci 19. století se obec rozhodla založit katolický kostelní stavební spolek. Po nashromáždění dostatečného množství prostředků byl v roce 1906 položen základní kámen ke stavbě kostela. Stavbou byl pověřen Josef Plischke ze Žacléře a v roce 1911 byl kostel Nanebevstoupení Páně slavnostně vysvěcen. Zvony pro kostel odlil broumovský zvonař Oktavián Winter. Po II. světové válce byl zájem nových obyvatel o kostel a bohoslužby malý, což se projevilo ve značném zchátrání kostela.

I v této obci nalezneme smírčí kříž, nachází se před budovou bývalé školy a pochází z období švédských válek.

Lampertické děti musely do roku 1790 docházet, často za nevlídného počasí, do školy v Bernarticích. Od uvedeného roku navštěvovaly vlastní školu. První učitel se jmenoval Josef Breiter. Základní kámen k nové školní budově čp. 201 v Lamperťicích byl položen 2. června 1902. Výstavby se ujal stavitel Josef Plischke ze Žacléře.

Na počátku 20. století, v letech 1912 – 1913, byl vybudován obecní vodovod, o rok později byla obec elektrifikována.

V roce 1911 má obec 1808 obyvatel v 195 domech, v roce 1930 je to 1650 obyvatel v 206 domech.

PRKENNÝ DŮL

Prkenný Důl se rozprostírá v údolí pod žacléřským zámekem. První písemná zmínka o osadě Prkenný Důl (německy Brettgrund) pochází z roku 1523. Protéká jí Sněžný potok pramenící na Sněžných domcích na Rýchorách. Potok dříve poháněl pily a několik mlýnů, odtud je také odvozen název vsi. V Prkenném Dole stávaly mlýny na mouku, lisovny lněného oleje a papírna. Obyvatelé se také věnovali přádláctví a tkalcovství, provozovali výrobu provazů.

Po roce 1850 byla k obci přičleněna osada Vernířovice.

Papír se v Prkenném Dole vyráběl již v 17. století. Papírna zpočátku pracovala na vodní pohon, později se používaly parní stroje a kotle. Papírnu vlastnili v 19. stol. firma Politzer a Ignaz Löwit. Roku 1873 získal papírnu podnikatel William Reimann, jenž se zaměřil na výrobu krytinové lepenky a od roku 1937 na výrobu různých druhů papíru. Po II. světové válce byl provoz ukončen.

Historické centrum Prkenného Dolu tvořil prostor s kaplí a hostincem, tudy také dříve procházela hlavní cesta z Trutnova přes Babí do Žacléře.

Kaple Sv. Anny z roku 1843 zaujme zajímavým zastřešením zvoničky. O kapli se vždy starali místní obyvatelé, po roce 1945 však začala chátrat a teprve v roce 1968 došlo k její rekonstrukci. V říjnu roku 1969 byla kaple opět vysvěcena.

Společenský život se v Prkenném Dole podle pamětníků odehrával zejména v již zmiňovaném hostinci, který dodnes stojí naproti kapli. Na začátku 20. století jej vlastnil Stefan Kuhn a konaly se zde nejrůznější oslavy, bály, občas se strhla i rvačka.

I Prkenný Důl má svou významnou osobnost, dne 2. října 1863 se v domě čp. 35 narodil spisovatel a humorista Franz Grundmann, více se o něm dozvíte v části věnované osobnostem.

V roce 1911 má obec Prkenný Důl s osadou Vernířovice 381 obyvatel v 64 domech, v roce 1930 je stav stejný.

Po II. světové válce byla většina původních německých obyvatel vysídlena a do Prkenného Dolu přišli noví osadníci z různých koutů Čech.

Postupem času se Prkenný Důl v zimním období proměnil v krkonošské lyžařské středisko s mnoha penziony. Na začátku padesátých let zde vybudovali horničtí učni spolu se členy oddílu lyžování TJ Baník nový skokanský můstek s kritickým bodem K-48 m. První závod se uskutečnil v zimě r. 1953 pod názvem O hornický kahan. V r. 1970 byl zřízen lyžařský vlek. V r. 1984 přibyl v zimním areálu Prkenného Dolu další rychlý vlek a v 90. letech vznikl v dolní části Prkenného Dolu lyžařský areál Bret.

V letech 1956 – 1959 byl sypanou hrází přehrazen Sněžný potok a vybudován malý chovný rybník, který byl v letech 1977 – 1978 stavebně upraven.

RYBNÍČEK

Osadu Rybníček (Teichwasser) založili jezuité v roce 1703 u rybníka, který dnes již neexistuje. Osadou protéká malý potůček Rybniční potok, který pramení na Janském vrchu a byl údajně bohatý na pstruhy. Potok se vlévá do říčky Ličná.

Osada bývala výchozím bodem mnoha turistů i poutníků, kteří směřovali na Janský vrch k prameni Rybničního potoka a na křížovou cestu. K přenocování mohli využít dům za kaplí, který sloužil jako hostinec.

Zdejší obyvatelé se živili, podobně jako ti z okolních osad a obcí, tkalcovstvím, zemědělstvím a chovem dobytka, byly tu také kamenouhelné doly, které zanikly v 19. století.

V obci stojí kaple Panny Marie Pomocné postavená ve 2. pol. 18. stol., vedle ní lze zhlédnout zajímavá boží muka zdobená reliéfy.

RÝCHORY

Střípky z obecní kroniky:

„Dne 27. října 1930 se přehnal nad Rýchorami hrozivý bouřlivý víchř ze severu, doprovázený bouří a deštěm, který sklátil nejlepší lesní porost v celém okolí, lámal a převracel stromy i s kořeny, zejména na panství Žaclěř v rýchorském revíru byly zničeny ¾ lesa. Což se nedá srovnat s větrnými polomy v letech 1832, 1859, 1865, 1868, 1870 a 1902. Je to zřejmě největší větrný polom za poslední stovky let. Jako zázrakem nebyly výrazně poškozeny žádné domy, ani hasičská zbrojnice.“

Osada Rýchory je poprvé zmiňována v roce 1541 a jako majitel je uváděn Kryštof z Gendorfu. V 16. století přicházeli na Rýchory kutači zlata a těžaři dřeva a osídlili tuto oblast. Zlato se zde dobývalo až do druhé pol. 18. století a právě pro těžbu zlata byly často nazývány Zlaté Rýchory. Rýchory patřily k maršovskému panství, od roku 1850 k soudnímu okresu Maršov. Roku 1873 se stávají samostatnou obcí a konečně od září 1932 jsou Rýchory připojeny k soudnímu okresu Žaclěř. Německý název pro osadu byl Rehorn a lze jej vyložit jako dlouhé, táhlé pohoří.

Na izolovaných místech vznikly luční enklávy zvané Rehorn-Vorwerk (Rýchorský dvůr), Weiselt (Sněžné domky) a Weichelt, kde žili a hospodařili lidé a řadili se k obyvatelům Rýchor.

Sněžné domky

Na východně orientovaných Sněžných domcích stávaly tři domy, nyní pouze dva, jejich obyvatelé se věnovali chovu dobytka a obhospodařovali přilehlá políčka, přivydělávali si také jako nosiči, později odtud pak každodenně za jakéhokoliv počasí docházeli do práce do továren v Žaclěři a do dolu. Díky závětrné poloze se v této oblasti vždy dlouhé měsíce drží vysoká sněhová pokrývka (odtud zřejmě i název Sněžné domky), dobře viditelná i z různých míst Žaclěře. Na Sněžných domcích pramení Sněžný potok, který se vlévá do říčky Ličné.

Rýchorský dvůr

Rýchorský dvůr poprvé v písemných pramenech zmiňovaný v roce 1701 se nacházel ve výšce přibližně 850 m n.m. jihovýchodně od Dvorského lesa. Sestával zřejmě ze dvou domů a majitelé – většinou vícečlenná rodina - obhospodařovali okolní políčka a chovali dobytek. V 19. a 20. stol. jej využívali i turisté, kteří směřovali z Bystřice na Rýchory. V adresáři z roku 1930 je jako majitel uvá-

děň Franz Zieris, u kterého se výletníci mohli občerstvit. Manželé Zierisovi byli po II. světové válce vysídleni a na opuštěném stavení se začal podepisovat zub času. Dnes nalezneme v hustém lese jen zbytky obvodového zdiva a vůbec si nedokážeme představit, že se odtud kdysi nabízel krásný výhled na Trutnov i Vraní hory.

Po zlatokopech a těžařích přicházejí na Rýchory turisté. Návštěvníky lákala panenská příroda, daleké výhledy i vzácná květena a živočichové. Jedním z cílů byla Maxova bouda na Rýchorském hřebeni z roku 1892 vyrobená pro zemskou výstavu v Praze. Továrník Max Hirsch ji věnoval Krkonošskému spolku, který boudu pojmenoval po štědrém dárci. Na místě dřívější Maxovy boudy je dnes vyhlídka, odkud se nabízí krásné pohledy na Krkonoše a tedy i vrchol Sněžky. V roce 1926 byla kousek od „Maxovky“ zahájena stavba Rýchorské boudy, dnes středisko ekologické výchovy.

Na Rýchorách byla od roku 1874 jednotřídní škola. Výuka zpočátku probíhala v domě pana Franze Anderse čp. 30. Školní budovu čp. 50 postavil v letech 1876 - 1877 stavitel Josef Plischke ze Žacléře. Krátce zde také fungovala (1895 – 1900) zemědělská pokračovací škola, pro nízký počet žáků však byla brzy uzavřena.

V roce 1911 má obec Rýchory 253 obyvatel v 50 domech, v roce 1930 je to 209 obyvatel v 53 domech.

Roku 1929 byl pro oblast Rýchor a Vizova založen Sbor dobrovolných hasičů, velitelem se stal Josef Dorschner. Za částku 3.500,- korun byla zakoupena požární stříkačka a roku 1930 byla postavena hasičská zbrojnice.

◀ Trosky havarovaného letadla

Za II. světové války nad Rýchorami často létávala letadla a došlo zde také k letecké havárii. Dne 24. března 1941 přelétalo za husté vánice a špatné viditelnosti nad Žacléřem a Rýchorami 12 transportních letadel typu Junkers Ju 52. Piloti tří strojů nezvládli řízení a museli nouzově přistát na Rýchorách nedaleko Sněžných domků, přičemž zavadili o vrcholky stromů a letadla byla zničena. Jeden stroj Junkers Ju 52 se vznítil a čtyři pasažéři utrpěli smrtelná zranění. Na pomoc jim přispěchali dva vojáci na dovolené a učitel rýchorské školy Richard Schinkmann. Trosky letadel byly záhy dopraveny na nádraží v Žacléři a odvezeny pryč. Zranění se zotavovali v žacléřské nemocnici.

Po II. světové válce a vysídlení původních obyvatel domy většinou zely prázdnou a některé zcela zanikly. Zbylá stavení nyní slouží chatařům a rekreantům.

VERNÍŘOVICE

Střípky z kroniky Prkenného Dolu z roku 1946:

„Dne 18. září t.r. přišli si zaměstnanci pastvinářského družstva mnichovohradištského pro dobytek, který zůstal po Němcích v osadě Vernířovice patřící katastrálně do zdejší obce. Předáno jim 24 kusů dobytčat, které byly zváženy v obci Babí. Dne 25., týž měsíc, odvedl si šafář uvedeného družstva 2 voly, nevyčkal vystavení pasu a odešel s nimi pryč. Zbývající dobytek ponechán v obci Prkenný Důl...“

Osada, která se rozprostírala mezi obcemi Babí a Prkenný Důl, je poprvé zmiňována v roce 1541, německý název zněl Wernsdorf / Wernersdorf – Wernerova ves. Vernířovice patřily k trutnovskému panství, po roce 1850 jsou osadou obce Prkenný Důl a spadají tedy pod Žacléř.

Po II. světové válce bylo obyvatelstvo vysídleno a domy zbořeny. Při toulkách po tomto opuštěném místě můžeme i dnes spatřit zbytky stavení, navrstvené kamení, ovocné stromy, které napovídají, že zde před II. světovou válkou žili a hospodařili lidé.

VIZOV

Při cestě na Rýchory ze Žacléře leží osada mylně v češtině nazvaná Vizov, původně Quintenthal. Název je mimo jiné vykládán jako údolí s říčkou Quinte, která osadou protéká.

Přesná datace vzniku osady je stále zahalena tajemstvím, pravděpodobně to bylo ke konci 17. století, nebo začátkem 18. stol. Stálo tu nejvíce 15 domů a patřila k žacléřskému panství. Obyvatelé se věnovali tkalcovství a přádláctví.

V první pol. 20. století zde byla pro turisty postavena chata Hubertus, zasvěcená sv. Hubertovi – patronu myslivců.

Ve 30. letech 20. století využíval za účasti mnoha přihlížejících stráž vedle chaty Hubertus žacléřský plachtařský spolek ke startu větroňů. Rozebraný větroň byl na místo dopravován auty přes Prkenný Důl.

Výletníci také mířili do hotelu Quintenmühle (dnešní Ozon) postaveného v roce 1930 na místě vyhořelého mlýna. Nyní slouží zbylé vizovské domy převážně jako rekreační objekty.

VRCHOVÁ

Osada Vrchová pod Královeckým Špičákem (881 m n.m.) byla založena v roce 1700, do poloviny 19. století patřila k panství Žacléř, poté se stává osadou obce Bernartice. Německý název pro Vrchovou byl Berggraben a lze jej vyložit jako vodní tok stékající s kopce.

Obyvatelé se živili rolnictvím, tkalcovstvím a přadláctvím, pracovali v kamenouhelném dole, či továrnách v okolí.

Ve Vrchové se nachází kaple Panny Marie Pomocné, kterou nechal ke konci 18. stol. postavit pan Franz Kirsch.

Po II. světové válce ve Vrchové v zapomenutí a na okraji společnosti tvořil a žil vynikající malíř Joannes Koehler se svou manželkou Marcellou a dcerou Rachel. Častým motivem jeho obrazů se stalo okolí Vrchové – Královecký Špičák, pohled na Sněžku.

ZLATÁ OLEŠNICE

Střípky ze školní kroniky:

„Dne 24. srpna 1913 se těšila Zlatá Olešnice vzácné podívané. Igo Etrich z Horního Starého Města letěl se svým letadlem, které pilotoval letec Friedrich, z Libavy na okresní slavnost do Horního Starého Města. Den byl pro takové představení jako stvořený. Bezmračné, slunečné nebe panovalo nad našimi krásnými horami a vzduch ovládal velebný klid. Poněvadž byla neděle, mnoho svátečně oblečených lidí se shromáždilo na cestě do Křenova a čekalo letce. Konečně se ukázal ve velké výšce malý dravec nad Královcem. Brzy bylo také slyšet brumlání motoru. Majestátný a tichý jako obří pták se nesl přes naši ves k Hornímu Starému Městu. Bylo zřetelně vidět, jak se stáčí doprava a přelétá celé údolí Úpy a přistává v Horním Starém Městě. Všichni diváci byli velice spokojeni a srdečně blahopřáli panu Etrichovi k jeho leteckému úspěchu.“

Zlatá Olešnice (Goldenöls) je poprvé v písemných pramenech zmiňována v roce 1297. Ves leží v nadmořské výšce 440 m a vznikla podél potoka, který lemovaly olše. Slůvko zlatá odkazuje na rýžování zlata.

Obyvatelé se věnovali zemědělství, řemeslům, pracovali v místní mechanické tkalcovně Bernarda Rummela, nebo v továrnách v okolí a provozovali hostince.

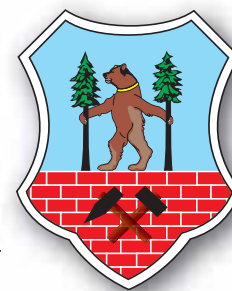
Dominantu obce tvoří pozdně renesanční kostel sv. Kateřiny ze 17. století, původně stál na jeho místě dřevěný protestantský kostel. Kostel sv. Kateřiny po II. světové válce značně zchátral, v roce 1999 byla zahájena nákladná rekonstrukce této ojedinělé renesanční památky.

Ve Zlaté Olešnici jistě existovala škola již před rokem 1755, kdy umírá učitel Tobias Högler. V roce 1901 navštěvovali školu 94 žáci.

Dle adresáře z roku 1911 měla obec 683 obyvatel ve 130 domech, v roce 1930 pak 625 obyvatel ve 132 domech.

V letech 1935 - 1938 byly v okolí Zlaté Olešnice československou armádou budovány pevnostní stavby. Výstavbu ukončilo podepsání Mnichovské dohody, některé objekty nebyly dokončeny, z ostatních byla urychleně odvezena výzbroj.

ŽACLĚŘ

Střípky z kroniky města, rok 1942:

„Dne 11. ledna byly odstraněny zvony zdejšího kostela a předány wehrmachtu pro vojenské účely. Farní úřad byl ujištěn, že budou zvony v případě nepoužití opět vráceny. Na třech odebraných zvonech bylo možné nalézt tyto nápisy a zprávy:

Na velkém zvonu o průměru 116 cm: „Tento zvon byl pořízen v roce 1923 z dobrovolných darů žacléřských věřících namísto zvonů odebraných z kostela za světové války 1914 – 1918. K uctění svaté Trojice a svatého Floriana.“ Na středním zvonu o průměru 74 cm: „Věnováno památce padlých hrdinů ve světové válce 1914 – 1918 ze žacléřské církevní obce.“ Na malém zvonu o průměru 63 cm: „Zvoň všem zemělým k věčnému pokoji.“ Celková hmotnost všech 3 zvonů činila 1260 kg.“

Počátky dějin městečka Žacléř jsou úzce spjaté s hradem nazývaným Scheczler, který byl zbudován na obchodní stezce, směřující do polské Vratislavi, za účelem výběru mýtného a střežení stezky. První písemná zmínka o hradu pochází z roku 1334. Pod hradem byla zřejmě ve 2. pol. 13. stol. založena osada Bornfloss (název lze vyložit jako „na prameni“), která zanikla pravděpodobně v 15. stol. V 16. století bylo založeno městečko Bernstadt („Bernartovo město“, či „medvědí město“), později přejmenované na Žacléř.

Město a jeho obyvatelé čelili v průběhu dějin četným útrapám. Často tudy táhla vojska, která plenila a šířila nemoci, ať již za třicetileté války, slezských válek, nebo války o bavorské dědictví.

Po bitvě na Bílé hoře 1620 nastává období rekatolizace, ze země odchází mnoho intelektuálů. Mezi nimi i J. A. Komenský s hrstkou přátel. Roku 1628 opouští navždy svůj domov. Poslední stanici na domácí půdě představuje Žacléř, pro odchod bylo město příhodné svou polohou u hranic i skuteností, že bylo stále ještě protestantské.

Do té doby protestantské městečko a panství získávají jezuité řádu Sv. Anny z Vídně, třicetiletá válka jim však brání v převzetí majetku, fakticky začínají panství spravovat až od roku 1636. Jejich hlavním úkolem je přimět obyvatele k přestoupení na katolickou víru. Avšak za svého působení ve zdejším kraji do roku 1773, kdy je jezuitský řád rozpuštěn, také vykonají spoustu další práce např. nechávají postavit nový kostel, Mariánský sloup na náměstí, zakládají pivovar, rekonstruují zámek.

V letech 1766 a 1779 navštívil město císař Josef II. Při první návštěvě hodoval se svým doprovodem v Hostinci U koruny na náměstí. Během druhé návštěvy se na vlastní oči přesvědčil o míře zpusťování po válce s Pruskem.

Během války o bavorské dědictví zde v roce 1778 pobýval se svým vojskem pruský král Friedrich II. a dokončil zde spis Eloge de Voltaire - vzpomínku na Voltaira, francouzského myslitele a spisovatele, který zemřel 30. května 1778.

Obyvatelé zdejšího regionu se věnovali zejména řemeslům a obhospodařování polí. Půda však nebyla příliš úrodná, proto se pěstoval převážně len. Mnoho mužů našlo práci v kamenouhelném dole a s těžbou černého uhlí je úzce spjat rozvoj města. Zejména v 19. století vzniká v regionu několik průmyslových podniků. Roku 1845 je např. uvedena do provozu přádelna lnu, později porcelánka bratří Pohlů, likérka Ignaze Löwita, sklárna v Bobru. S podrobnější historií podniků se seznámíte na samostatném pracovním listu.

▲ Žacléřské nádraží

V polovině 19. století se Žacléř stává městem okresním a užívá již název Schatzlar. Na náměstí sídlí v čp. 10 okresní soud, původní budovu nahradí v roce 1912 – 1914 stavba nová (dnes sídlo pošty a muzea).

Roku 1882 byla uvedena do provozu železniční trať z Královce do Žacléře s vlečkou k lampertickým uhelným dolům. Hojně ji využívaly místní průmyslové podniky, zejména kamenouhelné doly, porcelánka a textilní továrna.

Na náměstí, příp. v jeho bezprostřední blízkosti můžeme kromě zajímavých podsíňových domů, které dříve lemovaly silnici procházející městem, obdivovat i několik poutavých sochařských prací. Roubené podsíňové domy byly typické pro podhorská hornická městečka a pocházejí z 16. – 17. století. Vysoký štít sedlové střechy byl orientován do náměstí, právě tak obytná místnost spolu s obchůdkem pod přetaženým štítem. Dominantu náměstí tvoří zejména Mariánský sloup. Byl postaven za panování jezuitů roku 1725. Jeho autorem je barokní sochař Jiří František Pacák. Na vrcholu sloupu je postava Panny Marie, ve střední části sv. Dominik, Bernard a Jeroným, v popředí pak sv. Ignác z Loyoly – zakladatel jezuitského řádu.

▲ Podsíňové domy v Žacléři, 1. pol. 20. století

J. F. Pacák vyzdobil také sloupový oltář v kostele Nejsvětější Trojice. Na místě nynějšího kostela stál dříve dřevěný kostelík, roku 1677 nahradili jezuité stavbu kostelem kamenným. Svou nynější podobu získal přestavbou v roce 1732 a po ničivých požárech v letech 1782, 1794–1795. V kostele zní při bohoslužbách a koncertech varhany z roku 1902 postavené firmou Rieger. Roku 1912 byla nahrazena mansardová střecha kostela střechou plochou.

Za kostelem se nachází socha Krista. Pochází z roku 1935 a bývá připisována sochaři Emilu Schwantnerovi.

Další dílo představuje sochu sv. Floriána, jenž je patronem profesí, které mají co dočinění s ohněm - tedy hasičů, kominíků, hrnčírů nebo pekařů. Toto dílo zobrazuje sv. Floriána v oblečení římského důstojníka, v ruce s nádobou naplněnou vodou, který hasí hořící dům.

Do poč. 19. stol. léčili nemocné tzv. lazebníci, či ranhojiči, v Žacléři je v roce 1779 uváděn Johann Tschöp, ve 20. letech 19. stol. Josef Preis. Již v 18. století v Žacléři stával špitální dům, kam byli umísťováni nemocní s nakažlivými chorobami.

V roce 1902 byla poblíž kostela postavena budova nemocnice a infekčního oddělení. Do funkce primáře nastoupil MUDr. Richard Schwertassek, po něm přichází vynikající lékař, chirurg Hans Havlíček, za jehož působení byla zdejší nemocnice zmodernizována.

MUDr. Havlíčka v Žacléři navštěvují odborníci nejen z Evropy (jeho pohnutý osud přibližuje vložený pracovní list). Po II. světové válce zde působili další výteční lékaři např. MUDr. Zourek, MUDr. Dousková. Od roku 1997 funguje jako rehabilitační zařízení Rehamedica, kde se léčí pacienti po operacích, s bolestmi zad, kloubů, porúrazové stavy.

Žacléřské děti navštěvovaly původně školu vedle kostela, která byla zřejmě postavena přibližně ve stejné době jako kostel. Při požáru v roce 1782 zcela vyhořela, ale již roku 1787 stál pravděpodobně na stejném místě nový dřevěný dům s učebnou a bytem pro učitele. Tento dům, čp. 3, sloužil vzdělávacím účelům až do 60. let 19. stol., kdy přešel do soukromého vlastnictví.

Roku 1866 se děti přemístily do nové školy na náměstí, v této budově se dnes nachází městský úřad. Ke konci 19. stol. byly i v okolních vesničkách zřízeny školy. Přestože děti z okolních vesnic už do Žacléře nedocházely, počet žacléřských žáků se stále zvyšoval. Bylo tedy nezbytné žacléřskou školu rozšířit. Roku 1895 se město Žacléř rozhodlo vystavět novou, větší školní budovu v dnešní ulici Na Pilíři. Výstavbou byl pověřen místní stavitel Josef Plischke. Budova byla dokončena roku 1897. V roce 1911 je uváděn jako ředitel této školy Konrad Illner.

Dětem z kolonie sloužila od roku 1902 obecná škola čp. 227, jejíž stavbou byl pověřen Josef Plischke. Ke konci 30. let 20. stol. zde sídlila škola plachtového létání.

Roku 1919 byla v Žacléři otevřena česká menšinová škola v čp. 167, žáků však přibývalo, proto město přistoupilo k vystavění nové školní budovy. Základní kámen byl položen v červenci roku 1923, o dva roky později již děti mohly navštěvovat novou českou menšinovou školu.

K roku 1911 je v Žacléři uváděno 3495 obyvatel v 236 domech, v roce 1930 již 3805 obyvatel v 287 domech.

▲ Kostel Nejsvětější Trojice v Žacléři

NÁRODOPIS

▲ *Erich Fuchs - Ve Vlčině (Am Wolfen)*
Krkonošské muzeum Vrchlabí

ŘEMESLA, FELČAŘI, KROJE, MUZICÍROVÁNÍ...

Jakmile se začali lidé ve zdejší kraji usazovat, bylo třeba domů, nábytku, nástrojů, nářadí a potravin. První řemeslníci byli kováři a koláři, kteří vyráběli zemědělské náčiní a nářadí, kováři také kovali koně. Tesaři zase stavěli domy, ty byly dřevěné, roubené, také vyráběli nábytek. Důležitými řemeslníky byli též mlynáři a vůbec nejrozšířenější pak pekaři.

K nejstarším řemeslníkům patřili ševci a krejčí. Na jarmarku se tehdy zakoupila látka, krejčí přišel až do domu a na místě ušil oblečení pro celou rodinu. Šicí stroj si přivezl svůj.

Rozvoji řemesel napomohlo budování cest a především udělení privilegií řemeslníkům za panování Přemysla Otakara II. Vzniklo tak svobodné měšťanstvo, které se zabývalo řemesly.

▲ Truhla krejčovského cechu
Muzeum Podkrkonoší Trutnov

Za císaře Karla IV. bylo vydáno nařízení, že kromě kováře a hostinského nesmí na vesnici být žádný jiný řemeslník. Řemeslníci se usazovali v centrech měst, aby pracovali pro potřeby vrchnosti a ostatních obyvatel. V urbáři žacléřského panství z r. 1647 je ve městě uvedeno

30 řemeslníků, kteří v městečku Bernstadt pod zámek působili. Bylo to 6 pekařů, soustružník, řezník, kožešník, bednář, provazník, zámečnický, truhlář, kolář, 2 kováři, 5 krejčích a 5 ševců.

Později však rychtáři obdrželi právo k provozování svobodných řemesel a vařit pivo. Došlo k oživení venkovských řemesel. V Prkenném Dole byla v provozu lisovna oleje, pila, pracovalo tu 6 tkalců, truhlář, tesař, bednář, krejčí a kolář. Nejinak tomu bylo v ostatních obcích regionu. Obyvatelstvo bylo soběstačné.

Řemeslníci zakládali bratrstva a později řemeslnické cechy, které se řídily příslušnými předpisy a stanovami. Jejich cílem byla vysoká kvalita provedené práce a ctění řemeslnických tradic. Členem cechu se nemohl stát nepoctivý nebo neupřímný člověk. V čele cechu stál cechmistr, který dbal na pořádek, výuku tovaryšů, jakost výrobků, dodržování práv a předpisů.

V Žacléři existovaly 4 cechy - cech pekařů, mlynářů a řezníků, cech zámečnický, kovářů a kolářů, cech krejčích a ševců a spojený cech.

Členové cechů byli váženými občany města, při slavnostech a přehlídkách nesli v průvodech cechovní prapory, které byly posvěceny a vyvěšeny v kostelech. Dalším symbolem byly cechovní lucerny, které se nosily při pohřbech. K důležitým předmětům patřila cechovní pokladna, pečetidlo, tovaryšská kniha, cechovní řád a pohár, ten zdobily znaky a nápisy. Pohár koloval u stolu při významných příležitostech.

V r. 1776 byla vyhlášena svoboda podnikání a obchodu, cechy postupně ztrácely na významu. Po reformě živnostenského

řádu v r. 1859 řemeslnické cechy zanikly.

Nároky na kvalitu provedené práce jakéhokoli řemeslníka byly vysoké, ať už se jednalo o výrobu nástrojů a náradí, které musely obstát při práci v zemědělství, či výrobu potravin. Od tesařů a truhlářů se očekávalo, že zhotovený nábytek vydrží alespoň jednu generaci. Do výbavy nevěsty patřila postel s nebesy, skříně, truhla, vše bylo ještě zdobené květinovými motivy a ornamenty. Řezníci byli povinni podle cechovních stanov alespoň dvakrát týdně nabídnout zákazníkům dva druhy čerstvého masa. Pekaři museli obzvláště dbát na kvalitu pečiva, mít stále dostatečnou zásobu mouky a pokud by se stalo, že pekař nebyl schopen dodat požadované množství pečiva, hrozilo mu i vězení.

V Krkonoších a Podkrkonoší zdomácnělo tkalcovské řemeslo. Zejména pak v zimních měsících usedali ke tkalcovským stavům příležitostní tkalci. Plátno od nich vykupovali překupníci, později i obchodní domy. V Bobru, na Bečkově a v Rybníčkách bylo možné ještě po I. světové válce vidět v provozu tkalcovské stavy.

Méně uznávanou živností bylo lazebnictví a léčitelství. Lazebníci nezakládali pouze lázně, ale pomáhali též nemocným a prováděli dokonce lékařské zákroky. Pouštěli žilou a sázeli baňky, také trhali zuby a léčili zlomeniny. Léčitelské umění se dědilo z otce na syna. V žacléřské kronice je v r. 1779 zmiňován jeden lazebník a jeden ranhojič. Úroveň lékařské péče stoupala s akademickým vzděláním lékaře. Prvním byl Josef Preiss, syn známého žacléřského ranhojiče. Běžnou praxí bylo, že lékař byl volán též k nemocným zvířatům. Velkou měrou se o rozvoj zdravotnictví a zlepšení péče o nemocné zasloužil Dr. Richard Schwertassek. Je pochován na místním hřbitově v Žacléři.

Když se vytvoří lidské společenství, a to se pak navíc usadí trvale na nějakém území, začne přirozeně vytvářet svoji kulturu, svoji tradici. Jsou to zvyky, které se promítají do každodenního života nebo se dodržují při různých příležitostech jako jsou svátky, svatby, pohřby a jiné události v životě obyvatel na daném území.

▲ Ženský kroj, Žacléřsko
expozice městského muzea Žacléř

Typický pro takové společenství je například oděv, ať už pracovní nebo ten, který se tradičně nosí při různých příležitostech, různé předměty, písně, také nářečí a dokonce způsob bydlení a stavění domů. Také obyvatelé Žacléřska vytvářeli po staletí svůj typický národopis.

Pracovní oděv musel být účelový a vzhledem k drsnosti podnebí také přiměřeně teplý. Dostupnou surovinou bylo lněné sukno, vlna, také kůže a kožešina. Lidé si takový oděv vytvářeli sami, nebo nechali ušít krejčím, což nebylo laciné. Později se začaly používat také bavlněné látky a hedvábí. Šaty, které nosili lidé při zvláštních příležitostech, nepodléhaly módě jako je dnes běžné. Lidový kroj se vyvíjel po dlouhá léta a často v sobě spojoval několik slohů. Zvláště renesance přinesla do ženského oděvu změnu, dosud jednoduchý rubáš byl rozdělen na živůtek a sukni, začala se nosit zástěra. Součástí kroje byla též zdobená šněrovačka zhotovená z brokátu, sametu a vlny. Šněrovačky byly vyztužené kosticemi. Také krásně zdobené čepce pocházejí z renesančního období. Takový čepec byl nákladnou součástí kroje a nosily ho zámožnější dívky a dámy. Větší barevnost do oděvů, především mladých lidí, přineslo období baroka a rokoka. Mužský oděv byl ovlivňován stříhem vojenských uniforem.

Vrchní košile a rukávce ženského kroje byly ušity z jemného plátna, u krku a nad lokty se stahovaly tkanicí. Sukni se nosilo několik, nejspodnější byly více obnošené, vrchní, parádní, byly zhotoveny z hedvábí nebo vlněné látky. Ve všední dny

▲ Na dřevěných krosnách se nosilo ledasco
Erich Fuchs, lept - Horský nosič
Krkonošské muzeum Vrchlabí

se nosily šaty obyčejné, účelové, často s nerozděleným živůtkem. V zimě nosily ženy sukně plněné vatou nebo ovčí vlnou, k tomu pletené punčochy, dříve červené, později černé. V 19. století byl oděv doplněn kabátkem do pasu s hlubokým výstřihem, později se kabátek prodlužoval přes boky a byl vypasován.

Mužský kroj byl méně ozdobný, pracovní košile z režného plátna bez límečku, sváteční košile pak zhotovena z bílého plátna, sahala do pasu a spodní díl, který nebyl vidět, se nastavoval režnou látkou. Přes košili se nosila vesta zdobená výšivkami. Muži nosili také šátky uvázané kolem krku, mladší opět barevnější. Také kalhoty byly buď pracovní, účelové s úzkými nohavice-mi, které se stahovaly tkanicí a vsunovaly do bot. Bohatší nosili kalhoty zhotovené z kůže – teletiny, kozlovce a velmi drahé z jelenice. Nohavice sahaly pod kolena a zavazovaly se řemínky.

V chladných nebo zimních měsících se nosil dlouhý šosatý kabát, při slavnostech pak plášť ke kolenům z modrého, hnědého, zeleného, nebo černého sukna. Zámožnější muži nosili dlouhý plášť s límcem a k tomu klobouk se širokou šerpou. Sedláci nosili v zimě kožichy, které byly vyšívané květinovými motivy, na hlavě kožešinovou čapku s přezkou. Typickým doplňkem mužského oděvu byl široký zdobený pás s taštičkou na peníze. Nedílnou součástí pánského šatníku horníků se stal na Žacléřsku hornický stejno-kroj.

Velká pozornost byla věnována obuvi. Dámská obuv pro slavnostní příležitosti byla zhotovena ze sametové kůže. Pánské boty byly vysoké kožené až nad kolena, pod kolena se přehrnovaly a podvazovaly. Při slavnostech nosili muži černé kožené holínky tvarované dřevěnými formami. Nohy se balily do onucí z látky nebo do slámy. Doma se chodilo ve dřevácích.

Na počátku 20. století začal typický kroj mizet a nosily se jen jeho jednotlivé části.

Tak, jak se vytvářel v průběhu staletí kroj, vytvářela se i lidová píseň úzce vázaná na místní nářečí. V době, kdy se melodie a text předávaly pouze zpíváním a učily se odposloucháním, se písně neustále měnily a byly zpívány v mnoha variantách. Teprve sběratelé lidových písní zaznamenávali jejich podobu v notách a psaném textu. Často text jednoduchých písní vycházel z dětských říkanek nebo byl inspirován přírodou, územím, kde lidé žili, každodenním životem, prací nebo významnými událostmi. První osadníci si přinesli své tradice a kulturu ze své původní vlasti, v případě Krkonoš to byla kultura alpských krajin. Například s rozvojem salašnictví se rozvíjelo též jódlování pastevců tolik známé z Alp, tam je uslyšíte ještě dnes.

Mezi první hudební nástroje patřily pastevecká flétna, fujara a především pastevecký roh, „Hellahorn“, z borového dřeva, až 1 m dlouhý zpevněn kovovými prstenci. Pastevci si jej zhotovovali sami. Na Tanlabaude (později Hamplova bouda, dnes Strzecha Akademicka) na takový roh hrál ještě v r. 1670 starý Daniel. V Krkonoších se hrálo i na šalmaje, šalmajová kapela byla založena na podnět hraběte Schafgotsche v r. 1860. Oblíbeným hudebním nástrojem byla citera. Při hudbě se tančilo často rozličným způsobem. Rozšířeným tancem byl německý tanec „Landler“ (sousedská), tancovala se však také skočná, menuet, nebo česká polka. Na krkonošských boudách byly cimbály, později klavír. V polovině 19. století hrály na krkonošských boudách kapely, ve kterých byly zastoupeny housle, klarinet a basa. Potulní muzikanti putovali po krkonošských cestách, nebo od vesnice k vesnici, aby si vydělávali zpěvem a hrou na různé hudební nástroje. Velmi oblíbené byly tehdy zpívané balady.

Na jarmarcích se zpívaly jarmareční písně, často s morbidními texty, které mívaly až desítky slok.

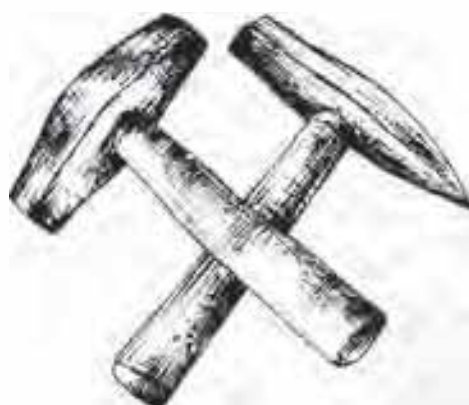
Stará lidová hudba s rozvojem turistiky postupně mizela. Nahrazovala ji žádaná zábavná hudba měšťanů. Nové směry populární hudby, nové tance a plesové zábavy vytlačily romantickou píseň původních horalů a pastevců. Velké hotely a zábavné podniky si najímaly nebo samy vlastnily hudební kapely, které hrály žádaný hudební žánr.

Typickou pro Žacléřsko byla hornická píseň. Starý hornický pozdrav „Glück auf“ (šťastně vzhůru) se objevuje v textu písně již roku 1670. Hornictví bylo svobodné povolání a horníci byli na svou práci náležitě hrdí. Při různých hornických slavnostech a průvodech nikdy nechyběla hornická kapela. Staré hornické písně tvořily základ hudebního repertoáru a udržely se o poznání déle než jiná stará lidová hudba. Hornické kapely byly známé svým vysokým kvalitativním standardem. Se zánikem hornické činnosti však zaniká i hornická píseň.

▲ *Erich Fuchs - Hra na „Hellahorn“*
Krkonošské muzeum Vrchlabí

HORNICTVÍ

Dolování černého uhlí na Žacléřsku

Když se dříve řeklo Žaclěř, většinou si toto pojmenování dávali lidé do souvislosti s hornictvím. Dolování černého uhlí tu má skutečně dlouhou tradici. Někteří znalci dokonce uvádějí, že žacléřské či lampertické doly patřily k nejstarším ve střední Evropě. Nález černého uhlí je datován r. 1570. V tomto roce, dne 15. srpna, vydal představený kláštera v Grüssau – Křešově, opat Kašpar, rychtáři v nedaleké obci Oppau (dnes Opawa) Jakobu Rabe povolení hledat na Žacléřsku uhlí. Tak zde byla odkryta ložiska černého uhlí. Ze zápisu ve staré konšelské lampertické knize z r. 1638 vyplývá, že majitel pozemku Merten Menzel z domu čp. 46 dohlíží na dobývání uhlí a rudy ve sloji Bedřich. Soupis poddaných na Žacléřsku ze 17. století naznačuje, že hornické řemeslo zde bylo již rozšířené. Objevují se zde názvy Bergmann – horník, nebo Kohlenhacker – kopáč uhlí. Těžba se tehdy prováděla ražbou štol ve slojích, které vycházely na povrch, velmi primitivní technikou téměř ručně pomocí motyk a klínů. Dobývaný prostor musel být odvodňován tzv. dědičnými štolami. Nad mělkými šachticemi byly umístěny rumpály, pomocí kterých se uhlí vytahovalo na povrch.

Od r. 1775 přicházeli na Žacléřsko horničtí odborníci ze saských a kutnohorských dolů, aby zkoumali možnosti těžby uhlí. Postupně bylo v lampertických vrstvách žacléřského souvrství objeveno přes padesát uhelných slojí. Z toho 32 nadložních slojí (uložené nad jalovou vrstvou horniny, z nichž některé vycházejí až na povrch) a 24 podložních slojí (pod jalovou vrstvou horniny). Nadložní uhelné sloje měly mocnost od 70 do 140 cm, místy až 300 cm, mocnost podložních slojí se pohybovala od 70 do 160 cm. Úklon slojí, které byly často rozrušeny tektonickými poruchami, byl od 15 stupňů až do strmého uložení.

Na konci 18. století zde uhlí těží jak státní

společnosti, tak soukromí podnikatelé. Štola Prokop byla v držení panství Žaclěř, štola Josef patřila rodině Geberlově, štola Antonín Rudolfo Mangerovi.

Od r. 1811 podléhala těžba uhlí zákonům k právní ochraně těžařů, ti si mohli zakoupit dolové míry. V té době vznikají první svislá důlní díla – šachtice. Horníci tak mohli začít s těžbou hlubších ložisek uhlí, voda se šachticí čerpala na povrch. V r. 1814 se začal hloubit důl Marie, v r. 1848 důl Jiří, 1855 důl Julie, v r. 1868 důl Eliška a vrátková jáma Fanny – Františka (za lampertickým nádražím). V oblasti Bobru a Černé Vody vlastní dolovou míru také tehdejší žacléřský farář Peregrin Wenzel. V r. 1844 prodal Josef Reichelt své důlní dílo „Marie Pomocná“ s dědičnou štolou Egidi báňskému podnikateli Janu Müllerovi z Oslavan, ten vše pak daroval svým synům. Tak vzniklo Kamenouhelné těžařstvo bratří Müllerů.

Ve druhé polovině 19. století zde těžily uhlí Doly barona Silbersteina, Müllerovo těžařstvo a Doly Mangerovy.

Zatímco v r. 1843 pracovala na všech dolech necelá stovka horníků, v r. 1863 to bylo již 800 horníků.

V Lamperticích byla Janem Müllerem zřízena svážná dráha s výsypnou rampou u lampertického hostince. Vozy naložené uhlím jely samospádem za kontroly brzdaře k výsypce a prázdné pak byly taženy na důl koňmi. Místní i přespolní dopravu stále více žádaného uhlí usnadnila nově vybudovaná silnice z Královce do Žaclěře, přes Babí do Horního Starého Města v letech 1858 – 1861 a v r. 1882 vybudovaná železniční dráha z Královce do Žaclěře s vlečkou do areálů dolů.

S rozvojem průmyslu na Trutnovsku stoupala i těžba uhlí. Dále se prohlubovaly hlavní

těžní jámy, které byly opatřeny parními těžními stroji. Havířina však byla nadále velmi náročná i nebezpečná, uhlí se stále kopalo ručně a horníci si svítili olejovými lampami. Vlaky důlních vozíků táhnou v podzemí koně.

Žacléřské doly přešly v r. 1897 do majetku Západočeského báňského akciového spolku ve Vídni, vznikl tak jeden závod pod názvem Západočeský báňský akciový spolek – ředitelství dolů v Žacléři. V žacléřské lokalitě se dolovalo na katastru obcí Lampertice, Bobr, Černá Voda, Královec, Vrchová, Zlatá Olešnice, Debrné a na katastru města Žacléř.

Začátek 20. století znamenal pro žacléřské doly opět rozvoj a zvýšení těžby. Byla postavena úpravna uhlí, také obytné domy pro hornické rodiny a budova ředitelství. V podzemí se začínají používat brázdící stroje, šramačky, vrtací a sbíjecí kladiva poháněná většinou stlačeným vzduchem, některé stroje také elektrickým proudem. Podíl strojního dobývání činil v r. 1930 celých 90 %. Horníci používají ke svícení elektrické lampy. Místo koní táhnou důlní vozíky benzolové lokomotivy.

▲ Těžní věže dolů Marie a Julie
- foto neznámý autor

V období mezi I. a II. světovou válkou dosáhly žacléřské doly největší těžby v r. 1937. Naopak během II. světové války těžba klesala především odlivem horníků na frontu, na jejich místo byli nasazeni řemesla neznalí váleční zajatci – Angličané, Francouzi a především sovětsí zajatci. Koncem války činil počet zajatců téměř polovinu všech dělníků pracujících v podzemí. Celkem se na žacléřských dolech během II. světové války vystřídalo 1700 zajatců. Po osvobození v květnu 1945 zde zůstalo 556 německých a 56 českých horníků. Dne 29. 11. 1945 byly doly znárodněny a od 1. 1. 1946 začleněny do národního podniku Východočeské uhelné doly v Trutnově.

V r. 1950 byly jednotlivé svislé jámy Eliška a Jiří na žacléřském katastru, Julie a Marie na lampertickém katastru a Františka za lampertickým nádražím přejmenovány na společný závod Důl Jan Šverma v Žacléři. Později byl název doplněn o titul závod Československého červeného kříže.

V poválečném Československu je hornictví preferováno, v plném proudu je nábor nových pracovních sil, do žacléřských dolů fárají horničtí učni, pro které se staví v Žacléři internát. Modernizuje se dobývání i povrchové dílny, staví se nová úpravna uhlí, vlečka, kantýna a školící středisko. Parní těžní stroje jsou nahrazeny elektrickými. Těžba uhlí se zvyšuje. Hornickým heslem té doby je „Já jsem horník, kdo je víc!“ Žacléřsko v tomto období skutečně znamenalo převážně hornictví.

Po r. 1945 si Sovětský svaz pro svou potřebu zajistil zdroje přírodního uranu ze zemí východního bloku, tedy i z Československa. V r. 1948 se začalo s průzkumem uhelných vrstev v lokalitě Bečkov a Rybníčky. Jáchymovské doly zde pak pod kontrolou sovětských odborníků těžily smolinec až do r. 1958. Důl byl poté zlikvidován.

V r. 1950 se připravuje výstavba nového velkodolu v Královci. Bylo zahájeno hlou-

bení hlavní svislé jámy, které bylo v hloubce 151 m ukončeno pro velké přítoky vody. Také předpokládané zásoby černého uhlí se v této lokalitě nepotvrdily a projekt byl ukončen. Vyhlobená jáma pak sloužila jako zdroj vody pro Důl Jan Šverma. Ještě dnes je zde patrný tehdy připravovaný železniční násep.

V r. 1958 se začíná hloubit v areálu Dolu J. Šverma nová svislá jáma Jan. Ta nahradila již zborcenou jámu Marii, která byla v r. 1965 odstavena a následně zasypána. Jáma Jan byla postupně vyhloubena do hloubky 995 m na úroveň 11. patra. Sloužila jako hlavní těžní a vtažná jáma, to znamená, že zásobovala podzemí čerstvým vzduchem. Jako výdušná jáma sloužila Julie a Františka.

Jáma Jan o průměru 5,5 m byla v celé délce vyztužena litým betonem o síle min. 50 cm a vybavena ocelovou výstrojí s těžním a lezným oddělením. Na dvou lanech o průměru 52 mm se míjely dvě těžní klece, každá o váze 7000 kg. Klec měla čtyři etáže, do kterých se vešlo 8 důlních vozíků. Celková zatížitelnost klece byla 12000 kg a rychlost pohybu na laně při těžbě činila 12 m/s. Jámou Jan fárало do dolu také mužstvo. V menším rozsahu obstarávala těžbu nakopané horniny i fárání mužstva jáma Julie.

Přestože byl v r. 1967 připraven útlumový program s tím, že Důl Jan Šverma ukončí těžbu v r. 1973, začali v dole pracovat vězni, kteří dojížděli do areálu autobusy ze žacléřské věznice. Na základě světové energetické

krize (zdražení nafty) bylo rozhodnuto o další těžbě uhlí. Obdobná situace nastala v r. 1978, opět bylo rozhodnuto v důsledku nedostatku vlastních energetických surovin v Československu o konečném vydobytí všech dostupných uhelných zásob v žacléřské lokalitě. Do podzemí se investuje, kombajny sovětské výroby dobývají i méně kvalitní uhlí - hlušinová halda nad Lamperticemi rychle roste. V r. 1990 jsou připraveny důlní díla na 9. patře. Bohužel se nepotvrdilo, že na úrovni 9. – 11. patra jsou uloženy velké zásoby uhlí.

Dne 31. 12. 1992 byla rozhodnutím ministra průmyslu ing. Karla Dyby těžba na Dole Jan Šverma ukončena.

Podnik Východočeské uhelné doly s. p. Trutnov končí v Žacléři svou činnost k 1. 6. 1993. Likvidaci dolu, který byl zaplněn popílkovou směsí, převzala soukromá firma GEMEC s.r.o.

V podzemí žacléřsko-lampertické lokality bylo za více než 400 let vyraženo několik set kilometrů důlních děl. V době ukončení těžby v r. 1992 měl Důl Jan Šverma 11 pater a hloubku téměř 1000 m. V letech 1570 – 1992 zde z útrob země vytěžili horníci celkem 27 milionů tun černého uhlí.

HORNICTVÍ
POVOLÁNÍ SPRÁVNÝCH CHLAPCŮ

▲ Horník na plakátu

O hornících a havířině

Dobývání černého uhlí předcházela již jiná hornická činnost, totiž rudné dobývání, které v oblasti Krkonoš a Pokrkonoší sahá hluboko do středověku. Když se začalo kutat kamenné uhlí, jistou zkušenost s podzemím a dobýváním lidé již měli. Práce to však byla vždy těžká a po staletí velmi primitivní. Hornickým nástrojem se na dlouhou dobu stal mlátek se želízkem a různé škrabky. Horníci si v podzemí svítili blikajícími olejovými kahany. Není divu, že těžká práce, stísněné prostředí a také náhlé nevolnosti, omdlení či dokonce úmrtí vlivem důlních plynů dalo vzniknout tajuplným historkám o permónících, skřítcích a jiných strážcích zemských pokladů. Horníci se pak uchýlovali k nadpřirozeným ochráncům, které prosili o ochranu a požehnání. Nejznámějšími patrony hornictví jsou sv. Barbora, sv. Prokop a sv. Vojtěch, pomoc však hledali i u sv. Antonína Paduánského, kterého prosili, když se dostali do jakékoli nouze, např. když jim zhasl u lampičky plamen. Socha sv. Antonína Paduánského je umístěna v Žacléři na křižovatce cest do Horního a Středního Bobru. Svátky světců byly zároveň svátkem horníků.

Také dolové míry či důlní díla nesla jména svých patronů, která se v den jejich svátku připomínala. Na Žacléřsku je jich dlouhý výčet. Jiří, Prokop, Marie, Julie, Eliška, Františka, Amálie, Egidi, Antonín, Karel, Jan, Aurora...

Důlní prostředí nebylo pouze tajuplné, ale také nebezpečné, a to přítomností důlních plynů – oxidu uhelnatého, metanu (který je v koncentraci se vzduchem mezi 5 – 15 % výsoce výbušný), oxidu uhličitého (který je těžší než vzduch). Kyslíku je v podzemí méně než obvyklých 21 % ve vzduchu. V žacléřských uhelných vrstvách se důlní plyny vyskytovaly a bylo nutné se před nimi mít na pozoru, především při střelných pracích. Kdo si dovolil v podzemí zapálit cigaretu, vystavoval se přinejmenším soudnímu postihu a vězení. Otevřený oheň mohl způsobit požár, či výbuch.

Přítomnost důlních plynů zjišťovali předáci jednotlivých part a technici (štajgři) důmyslnými benzinovými kahany a později moderními měřicími přístroji – interferometry.

Dalším nebezpečím byly pro horníky tlaky, které ve vydobytém prostoru způsobovaly padání hornin. Proto bylo důležité tento prostor zabezpečit. Dělo se to dřevěnými stojkami, překlady na stropech a prkýnky, které bránily pádu menšího kamení či uhlí. Spotřeba dřeva v dole byla tedy veliká. Havíři, kteří používali ve 20. st. již zbíjecí kladiva, šramovací stroje a vrtačky na vzduchový pohon, byli s prostředím srostlí, dokázali předem poznat, zda se blíží nějaké nebezpečí, např. pád většího množství horniny, či uvolnění stropu, který byl předznamenán jemným sypaním prachu ze stropu. U sebe měli neustále sebezáchranné přístroje (plynové masky), které by jim v případě požáru a vzniklého nedýchatelného prostředí umožnily, aby se vzdálili únikovými chodbami do bezpečí. Horníci byli dobří kamarádi, na které bylo spolehnouti, na kvalitě práce jednotlivců často záviselo bezpečí i životy ostatních. Každý horník měl své osobní číslo, to bylo vyražené na kovové známce, tu pověsil před sfáráním do podzemí na „fárací“ tabuli a po vyfáraní si ji opět vzal. Pokud by včas nevyfáral, hned se to vědělo. V r. 1951 byla na dole zřízena báňská záchranná stanice.

Ve 20. století, převážně po II. světové válce, bylo postupně dřevo nahrazeno na chodbách ocelovou důlní výztuží a v porubu ocelovými stojkami, ty byly v 80. letech 20. st. nahrazeny hydraulickou posuvnou výztuží. V té době dobývaly uhlí v porubu již elektrické kombajny.

Jiným nebezpečím pro horníky byla spodní voda, kterou odváděly z důlního díla dědičné štoly, dědičné se jim říkalo proto, že sloužily a byly udržovány po dlouhou dobu i několika generací. Důlní díla musela

být také dobře větraná či zásobována vzduchem. Vtažnými jámami vnikal do podzemí čerstvý vzduch a přes jednotlivá patra a důlní díla byl zase přiváděn k výdušným jámám, které ho ventilátory čerpaly na povrch. Nepropojená důlní díla, vodorovné či úklonné chodby, byly odvětrávány mohutným vzduchovým potrubím (lutnami), které bylo opatřeno ventilátorem.

Zdraví horníků také ohrožoval v podzemí všudypřítomný prach, který byl vdechován do plic při velké tělesné námaze. Zvláště kamenný prach v plicích zůstával a způsoboval jejich zatvrdnutí – silikózu. Při náročné práci v úklonných porubech, často nízkých a někdy i mokrých, kde byl neustálý průvan, trpěly klouby a páteř. Práce se zbíjecími a vrtacími kladivy zase způsobovala onemocnění šlach, kloubů a nervů. Velkým hlukem trpěl sluch. Práce horníků byla málokdy doceněna a i různá vyznamenání či větší výdělek nemohly zničené zdraví nahradit. Zvláště v 19. století a na začátku 20. st. dávali horníci opakovaně najevo svoji nespokojenost vůči zaměstnavatelům stávkami. Horníci se v průměru nedoživali ani 60 let věku.

Přesto byli horníci vždy spíše veselí chlapi a často, místo aby šli ze šichty domů, se nejprve stavili v oblíbené hospůdce na pivku. Takovou oblíbenou hospůdkou byl hostinec u Tůčků při železničním přejezdu v Lamperticích, to bylo mezi dvěma světovými válkami. Později na jámě u Kožíška, v Národním domě či ve Sportu. Pravda je, že jim

hospodské prostředí na zdraví také nepřidávalo, ale co naplat, žízeň byla po práci veliká.

Hornický symbol mlátek a želízko (často nesprávně kreslené jako obyčejné kladívko sešikmené k jedné straně), se staly i symbolem měst spojených s hornictvím. Najdeme je na znacích měst Vrchlabí, Svobody nad Úpou, Žacléře, Rtyně v Podkrkonoší, Suchovršic, Radvanic (na novém znaku chybí), Horní Kalné a Malých Svatoňovic. K hornictví patřil neodmyslitelně hornický kroj či uniforma. Původně snad vznikla v Kutné Hoře již v 15. století. Horníci v parádních uniformách, téměř vždy doprovázeni hornickou kapelou, nechyběli při žádných slavnostech a bohužel i pohřbech svých kamarádů. Na kabátci z černého sukna zdobeným zlatými prýmkami je celkem 29 kovových knoflíků s hornickým znakem mlátkem a želízkiem, k tomu kalhoty také z černého sukna a černá vysoká čepice s chocholem většinou z kohoutího peří. V ruce pak parádní hůl (švancara) s kovovou rukovětí. Uniformy se v různých hornických oblastech v detailech lišily, především se pak odlišovaly havířské od uniforem hornických úředníků a vrchnosti, které byly daleko více zdobené. Kromě černé barvy byly některé ozdobné prvky v zelené barvě. Černá a zelená jsou typickými hornickými barvami a také hornický prapor má toto barevné složení.

Hornická kapela, to bylo panečku prominentní osazenstvo, které nehrálo pouze na hornických slavnostech, ale koncertovalo při různých společenských akcích.

▲ Karbidová lampa

▲ Olejový kahan

▲ Elektrický kahan

PRAMENY A LITERATURA

Baier, Werner: Kaiser Josef II. – Besuche in der Stadt Schatzlar, Coswig 1998.

Baier, Werner: Schatzlar in den Schlesischen Kriegen, Coswig 1998.

Gebert, Franz: Adreßbuch für den politischen Bezirk Trautenau im Riesengebirge, Rokytnice nad Jizerou 1911.

Grundmann, Franz: Aus ´m Schleiferland´ I II, München 1972.

Karpaš, Roman: Pohlednice – Historie lístků, které zmenšily svět, Liberec 2005.

Klimešová, Lenka; Klimeš, Miloslav; Klimeš, Pavel: Stavebně historický vývoj Žacléře, Žaclěř 1996.

Kolektiv autorů: Europas Städtebau und Volkswirtschaft – Die Tschechoslowakische Republik – Das Riesengebirge, Prag 1933.

Kolektiv autorů: Integrovaný program rozvoje venkovského mikroregionu Žacléřska, Kostelec nad Černými lesy 2000.

Kolektiv autorů: Historický atlas měst České republiky – svazek č. 12, Praha 2004.

Kolektiv autorů: Krkonoše – příroda – historie – život, Praha 2007.

Kolektiv autorů: Kronika 20. století, Praha 2000.

Kolektiv autorů: Sborníček 6

Kolektiv autorů: Z dějin textilu – studie a materiály, Ústí nad Orlicí 1989.

Lesák, Vladimír; Kábrt, Jan: Textilní průmysl a dělnictvo na Trutnovsku v XIX. století, Trutnov 1968.

Jirásek, Václav: Ve znamení mlátka a želízka 2, Trutnov, 2005.

Málek, Vlastimil: Dění na české straně prusko-rakouského pomezí v oblasti Žacléřska během válečné kampaně 1866, in: Sborníček 6 – Příspěvky muzea Podkrkonoší v Trutnově, Trutnov 2007.

Málek, Vlastimil; Schreier, Václav: Žacléřsko na historických pohlednicích, Žaclěř 2006.

Mühlberger, Josef: Dějiny německé literatury v Čechách, Ústí nad Labem 2006.

Pfanner, Hans; Vlačiča, Josef: Adreßbuch für den politischen Bezirk Trautenau, Trutnov 1930.

Prätorius, Karl; Weber, Hellmut: Schatzlar und seine Bezirksgemeinden, Marburg/Lahn 1993.

Ryšánková, Milada: Lidový oděv na Trutnovsku, Trutnov 1982.

Salz, Hanuš: Igo Etrich – průkopník letectví, Trutnov 1991.

Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze, Praha 1995.

Scholz, Günther: Segelfliegen im Riesengebirge, Rotenburg.

Schön, Erwin: Emil Schwantner – Der Bildhauer aus dem Riesengebirge, Egestorf 1980.

Schon, Jenny: Emil Schwantner (1890 – 1956), Trutnov 1996.

Wolf, Vladimír: Hrady a tvrze – Opevněné středověké stavby na území města Trutnova a integrovaných obcí, Trutnov 1999.

Veduta starého Žacléře, v úvodu - muzeum Podkrkonoší v Trutnově

Historické pohlednice Žacléřska:

s laskavým svolením Václava Schreiera a Kurta Goldmanna

Titulní strana:

„Komenský se loučí s vlastí“ podle Felixe Jeneweina

Fotografie:

Daniel Mach a archiv Městského muzea Žacléř

Tisk:

Tiskárna LT

Vydalo Město Žacléř za podpory Královéhradeckého kraje

ISBN 978-80-254-1940-3